

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

**Επικούρεια Ηθική: «Κύριαι Δόξαι», «Ἐπιστολή πρὸς
Μενουκέα», «Ἐπικούρου Προσφώνησις»**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της

Ευαγγελίας Μητσοτάκη

Πτυχιούχου Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου,
2017

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Βολονάκη Ελένη, Επίκουρη Καθηγήτρια Αρχαίας
Ελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Συνεπιβλέποντες: Κωνσταντινόπουλος Βασίλειος, Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής
Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Φουντουλάκης Ανδρέας, Αναπληρωτής Καθηγητής Ελληνικής Φιλολογίας και
Θεατρικής Παιδείας, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Καλαμάτα, (Φεβρουάριος 2020)

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το ζήτημα της επικούρειας ηθικής φιλοσοφίας, όπως αυτή αποτυπώνεται στα σπαράγματα των παπυρικών κυλίνδρων της βιβλιοθήκης του Ερκουλάνου, καθώς και στο σημαντικό πόνημα του ιστορικού συγγραφέα, Διογένη Λαέρτιου, «*Βίοι Φιλοσόφων*». Ωστόσο, για την ορθότερη προσέγγιση του θέματος πραγματοποιήθηκε μια ανασκόπηση στα συγχρονικά ιστορικά γεγονότα της υπό πραγμάτευση εποχής, ενώ παράλληλα στοιχειοθετείται η πρόσληψη των κλασικών και ελληνιστικών φιλοσοφικών ρευμάτων, όπως αυτή μετουσιώνεται στο επικούρειο δόγμα τόσο στην γέννησή του, όσο και στην μετέπειτα εξέλιξή του σε άνυσμα τριών αιώνων.

Περιεχόμενα

<i>Πρόλογος</i>	2
<i>Επίκουρος-Η ζωή και η φιλοσοφική του θεωρία</i>	4
<i>Εργογραφία του Επικουρισμού</i>	6
<i>Πολιτισμικό πλαίσιο</i>	8
<i>Πνευματική επιρροή</i>	10
<i>Ιστορική ανασκόπηση του Επικουρισμού</i>	16
<i>Ιστορικό περικείμενο</i>	21
<i>Κειμενική ανασκόπηση του επικούρειου έργου</i>	34
<i>Επίλογος</i>	113

Επίκουρος-Η ζωή και η φιλοσοφική του θεωρία

Ο Επίκουρος γεννήθηκε στην Σάμο, το 341π.Χ από μια υποτελή οικογένεια Αθηναίων κληρούχων, ¹οι οποίοι υπάγονταν στο καθεστώς των αθηναϊκών κληρουχιών των ετών 365, 362 και 352π.Χ αντίστοιχα, σύμφωνα με το οποίο οι κτήσεις των τοπικών γαιοκτημόνων περιέρχονταν στην κατοχή των νέων αποίκων. Εν συνεχεία, ο Επίκουρος διατελεί κατά τα έτη 323- 321π.Χ την επονομαζόμενη ‘εφηβεία’ του, κατέχοντας δικαιωματικά τον τίτλο του Αθηναίου πολίτη², ενώ οι γονείς του Νεοκλής και η μητέρα του Χαιρεστράτη αναγκάζονται, λόγω της δίωξης τους από την Σάμο, να αποικήσουν στην *Κολοφώνα*. Ωστόσο, ο φιλόσοφος είχε δεχτεί μια πλειάδα φιλοσοφικών απηγήσεων, τόσο της ακαδημαϊκής φιλοσοφίας, με άμεσο διδάσκαλό του τον Πάμφιλο, όσο και της περιπατητικής φιλοσοφίας, όσο διέμεινε στην *Κολοφώνα*, καθώς και στην σύντομη διαμονή του στην *Ρόδο*, όπου φοίτησε πλάι στον φιλόσοφο *Πραξιφάνη*.³

Στην μετέπειτα πορεία του, ο Επίκουρος το 327π.Χ , κατά την εφηβεία του ακόμη, δέχτηκε την παρότρυνση του Νεοκλή, ώστε να πάει στην Τέω και να μαθητεύσει πλάι στον *Ναυσιφάνη*⁴ Η εν λόγω πνευματική επαφή του με τον *Ναυσιφάνη* ήταν αυτή που πυροδότησε το φιλοσοφικό του έργο με την δημοκρίτεια ατομική θεωρία, την οποία μετεξέλιξε δημιουργικά στο δικό του ατομικό φιλοσοφικό σύστημα. Φυσικά, η έλευση του Επικούρου στην Μυτιλήνη (310π.Χ), σε καθεστώς ολιγαρχικών επιρροών, ταρακούνησε τα ύδατα σε μια εποχή, όπου η ιδιάζουσα δημοκρατική προσωπικότητα του Επικούρου και το φιλοσοφικό του σύστημα ιδεών, δεν έγιναν αποδεκτά την περίοδο της διδασκαλίας του στο *Γυμνάσιον* Το εχθρικό περιβάλλον της επικράτειας του *Αντίγονου του Μονόφθαλμου*, καθώς και η καθεστηκυία φιλοσοφική ερίδα των Αριστοτελικών και

¹ Hatcinson (2000):287

² A.J.Festugière(1999): 49.50

³ Hatcinson (2000): 287,288

⁴Lesky(2014):911,912

των Πλατωνικών, οδήγησαν τον Επίκουρο να εγκαταλείψει την ευρύτερη περιοχή της Μυτιλήνης. Ο φιλόσοφος μετοικεί πλέον στην Λάμψακο, όπου και ιδρύει την πρώτη του σχολή.⁵ Η Λάμψακος αποτέλεσε σημείο τομής για την μετέπειτα φιλοσοφική πορεία του Επικούρου, καθώς ο ίδιος δραστηριοποιήθηκε σε μια εποχή, όπου ο βασιλεύς- στρατηγός *Λυσίμαχος* είχε αποδιώξει από την επικράτειά του ολιγαρχικά στοιχεία, όπως παραδείγματος χάριν τον πλατωνιστή *τύραννο Ευαίωνα*.⁶ Το γεγονός αυτό σηματοδοτεί μια νέα εποχή φιλοσοφικού στοχασμού, κατά την οποία ο Επίκουρος συνασπίζει τον στενό κύκλο των επικουρείων φίλων του, μεταξύ των οποίων βρίσκεται ο *Έρμαχος ο Μυτιληναίος*, μετέπειτα διάδοχός του, καθώς και μια ομάδα λαμψακινών φιλοσόφων, όπως ο *Ιδομενέας* και η *Θέμιστα*, ο πολύκροτος *Κολωτής* που κίνησε την εχθρικότητα των συγχρόνων του, ο *Πολύαινος* και ο *Μητρόδωρος*. Οι τελευταίοι αποτέλεσαν μέρος των ιδρυτικών μελών της Επικούρειας σχολής στην Λάμψακο, των επονομαζόμενων *καθηγεμόνων* της σχολής.⁷

Ο Επίκουρος επιστρέφει κατόπιν της παραμονής του στην Λάμψακο, στην Αθήνα(306π.Χ), όπου σύμφωνα με το διάταγμα του Νικάνορος, ήδη από το 324π.Χ, οι κληρούχοι της αθηναϊκής πολιτείας, μπορούσαν να επιστρέψουν στην Αθήνα και στις προηγούμενες κτήσεις τους, εν είδει πολιτικού επαναπατρισμού.⁸ Πρόκειται για μια ταραγμένη εποχή, όπου ανασυγκροτείται η Μακεδονική αυτοκρατορία του Μ. Αλεξάνδρου και μετέρχεται πλέον στα χέρια των μετέπειτα διεκδικητών της εξουσίας, των μακεδόνων στρατηγών. Ως τότε η Αθήνα βρίσκεται υπό την ηγεσία του ολιγαρχικού στρατηγού *Κασσάνδρου*, ο οποίος ορίζει ως νέο διεκδικητή της εξουσίας στην επικράτεια της Αθήνας, τον *Δημήτριο Φαληρέα*. Πρόκειται για έναν ακόμη συναγωγό της περιπατητικής φιλοσοφίας, ο οποίος το 307π.Χ ανατρέπεται από την καθεστηκυία ολιγαρχική εξουσία, με την έλευση του *δημοκρατικού Δημητρίου του Πολιορκητή*, ενός στρατηγού, που λατρεύτηκε από το αθηναϊκό κοινό ως ρυθμιστής της υπάρχουσας

⁵ Hatcinson (2000):288

⁶ Γιαπιτζάκης (2014):29

⁷ Hatcinson (2000):289

⁸ A.J.Festugière(1999):50

πολιτιστικής ζωής της Αθήνας, καθώς προχώρησε στην άμβλυση των φιλοσοφικών ερίδων.⁹

Εκεί πλέον, ο Επίκουρος ιδρύει τον διάσημο Κήπο του, όπου συρρέουν οι *ομοϊδεάτες* φίλοι του και κατέχουν αξιόλογη θέση, οι καθηγεμόνες της πρώτης σχολής του, όπως ο *Ερμαχος*, ο *Κολωτής*, ο *Μητρόδωρος*, όσο και ο *Πολύστρατος*. Βασικό, μάλιστα, γνώρισμα του Κήπου ήταν η διάδοση και η συντήρηση του επικούρειου δόγματος, εφόσον αναπτύχθηκε ένα βασικό επιτελείο διδασκάλων και αντιγραφέων, το οποίο προσδοκούσε την άμεση διαφύλαξη και διάδοση χειρογράφων και βιβλίων, με μερικές προαιρετικές οικονομικές απολαβές, στους βασικούς κόλπους της ελληνιστικής κοινότητας. Τέλος, ο φιλόσοφος παραδίδει τα σκήπτρα του στους διαδόχους της σχολής του, όντας 71 ετών, το έτος 240π.Χ, λόγω της προχωρημένης ηλικίας του, αλλά και της φιλασθενείας του.¹⁰

Εργογραφία του Επικουρισμού

Κατόπιν, αναφορικά με το έργο του Επικούρου, αυτά αναγράφονται σε 42 έργα, καθώς αν και διασώθηκε ένα μικρό μέρος της λογοτεχνικής του παραγωγής, τόσο αυτών, όσο και των ομοϊδεατών του, ωστόσο ανευρίσκουμε τον αριθμό των 37 τόμων του έργου ‘Περί φύσεως’, τα 12 βιβλία του Μητρόδωρου και 4 του Πολύαινου, όπως επιβεβαιώνονται από τις μαρτυρίες.¹¹ Ακόμη, σήμερα διαθέτουμε αποσπασματικά, τρία είδη επιστολών του φιλοσόφου, με τον τίτλο ‘Επιστολή προς Μενοικέα’, ‘Επιστολή προς Ηρόδοτο’ και ‘Επιστολή προς Πυθοκλή’, καθώς και κάποια γνωμολόγια, 40 ‘Κύριαι Δόξαι’ και ‘Επικούρου Προσφώνησις’, στοιχεία που διατέθηκαν προς το προσφιλές κοινό για ανάγνωση, προκειμένου να εμποτιστούν με τις βασικές αρχές της επικούρειας θεώρησης. Η φυσική καταστροφή του κρατήρα του Ερκουλάνου το 79 μ.Χ, στις παρυφές του όρους

⁹ Γιαπιτζάκης (2014):30

¹⁰ Mary Louise Gill (2006):487

¹¹ Hatcinson (2000):290,292

Βεζούβιου, αποτελεί την κύρια αιτία της διάσωσης 300 κυλίνδρων. Αυτοί περιλάμβαναν τίτλους του τεράστιου φιλοσοφικού έργου του Επικούρου και φυσικά διασώζονται τον πρώτο αιώνα π.Χ από έναν σημαντικό επικούρειο θιασώτη, τον *Φιλόδημο από τα Γάδαρα*, ο οποίος διατήρησε το έργο του στην βιβλιοθήκη του, στην πόλη του Ερκουλάνου. Σύμφωνα με τον βιογράφο του Επικούρου, *Διογένη Λαέρτιο* στον 10ο τόμο του έργου του *‘Βίοι και Γνώμαι’*, ο ίδιος διασώζει τίτλους των έργων του φιλοσόφου και αποτελεί βασικό γνώμονα της επικούρειας διδασκαλίας και χαρακτηριστικό δείγμα αντιδιαστολής της σκέψης των αντίπαλων φιλοσοφικών σχολών, όπως των Στωικών, των Σκεπτικών και προγενέστερων κραταιών φιλοσοφικών ρευμάτων, των Περιπατητικών και των Ακαδημαϊκών.¹²

Ανάμεσα στα πιο εμβληματικά έργα του Επικούρου, τα οποία στοιχειοθετούν τον κύριο πυρήνα της φιλοσοφικής σκέψης του, είναι το βιβλίο *‘Περί Κριτηρίου ή Κανών’*, το οποίο σκιαγραφεί την γνωσιοθεωρία του. Ακόμη, σημαντικά έργα περί ηθικής, όπως *‘Περί τέλους’*, *‘Περί δικαιοπραγίας’* και *‘Περί Βίων’*, καθώς και το αφοριστικό έργο του κατά της επικρατούσας ρητορικής παιδείας της ελληνιστικής εποχής, *‘Περί ρητορικής’*. Ανάμεσά τους, σήμερα διασώζεται μια συλλογή 40 επιγραμμάτων ή γνώμων *‘Κύριαι Δόξαι’*, όπως διασώζονται ως *‘Gnomologium Vaticanum’* στο χειρόγραφο (Vat.Gr.1950,14^{ος} αι.), καθώς και παπυρικά αποσπάσματα που διασώζουν μέρη της ηθικής του κοσμοθεωρίας στο χειρόγραφο (Herc.1251). Ωστόσο, η μετέπειτα χρήση επικούρειων δογμάτων από σημαντικούς ρωμαίους συγγραφείς και ποιητές, όπως ο *Σενέκας* και ο *Κικέρων* στο έργο του *‘De natura Deorum’* διασώζουν σημαντικές απηχήσεις της θρησκευτικής κουλτούρας του Επικούρου, η οποία τείνει να λέγαμε προς τον απολιτισμό και την ατομική θεώρηση του όντος.¹³ Εν γένει, ο Επικουρισμός οφείλει πολλά στην αναθύμηση των βασικών γνωρισμάτων της ηθικής θεωρίας του, καθώς όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, ο Κικέρων σκιαγραφεί αυτές τις πτυχές στο έργο του περί

¹² Konstan (2003):238,250

¹³ Lesky(2014):912,914

θείου,όσο και στο έργο του περί ηθικής τελεολογίας, στο βιβλίο 1 και 2 με τον τίτλο ‘ De finibus bonorum et malorum’¹⁴

Πολιτισμικό πλαίσιο

Ο Επικουρισμός ακμάζει σε μια εποχή, όπου ο γεωγραφικός χώρος των ελληνιστικών κρατών και της Ανατολής, πυροδοτούν την πολιτισμική αυθυπαρξία του ‘κοσμοπολιτισμού’.¹⁵ Πλέον, οι πολίτες γαλουχούνται με τις απηχήσεις του Στωικισμού, του Σκεπτικισμού και του Επικουρισμού, γεγονός που απανθίζει στον ευρύτερο ελληνιστικό κόσμο, ήθη και φιλοσοφικά και θρησκευτικά ιδεώδη, τόσο των Ελλήνων, όσο και ενός μωσαϊκού λαών, στους κόλπους της Ανατολής, όπως αυτά εντοπίζονται στην Ασία και την Αίγυπτο. Ωστόσο, πρόκειται για μια ιδιαιτέρως αμφιλεγόμενη εποχή, κατά την οποία οι κοινωνικές ανισότητες και η διαφορετική κοσμοθεωρία του φιλοσοφικού κοινού, έλκουν αντιμαχόμενες μεταξύ τους φιλοσοφικές ιδέες, καθώς πλέον ο Στωικισμός, μέμφεται τις ιδέες του Επικουρισμού, περί ηδονικής ζωής και υιοθετεί αριστοκρατικά ιδεώδη, καθώς και τον *καθολικισμό της θείας πρόνοιας*, προς τους αρωγούς της κοινωνικής ζωής. Ο επικούρειος θιασώτης αναζητά μια απόσχιση από τις θρησκευοληπτικές αντιλήψεις περί θείας προνοίας και στρέφεται προς την κοινωνική απομόνωσή του, προς αναζήτηση της ψυχικής του γαλήνης και ευδαιμονίας.¹⁶

Η συνεχής επιρροή του ελληνιστικού κόσμου από τα φιλοσοφικά ρεύματα του Κυνισμού εν τη γενέσει του και εν συνεχεία του Στωικισμού, έδωσε τα κατάλληλα εφόδια για την απομάκρυνση του κοινού από την πολιτική ζωή και την άμβλυνση των εθνικών ανισοτήτων, υπό την επήρεια του κοσμοπολιτισμού. Ο αριστοκράτης- πολίτης στρέφεται στην κοινωνική τακτική του ατομικού τρόπου δράσης και πνευματικής εξέλιξης, που

¹⁴ Morel (2006):487

¹⁵ A.Koen (2005):23

¹⁶ Ad Bergsma(28 February 2007):398

στόχο έχει να αποσύσει τις κοινωνικές αδικίες και ανισότητες και να οδηγήσει στην επίτευξη του συλλογικού καλού.¹⁷ Εδώ έγκειται η επιλογή του Επικούρειου φιλοσόφου, ο οποίος αποστρέφεται γεγονότα και κοινωνικές σχέσεις, που στηρίζονται σε πολιτικές φιλοδοξίες και εν γένει στην κενοδοξία της αριστοκρατικής κάστας. Συνεπώς, θα απομακρυνθεί από την πολιτική ζωή και θα ζήσει στον δικό του κλειστό χώρο κοινωνικής και απολιτικής ζωής, γεγονός που συνιστά άμεση επιρροή του Στωικισμού, σε μια πιο ιδιάζουσα μορφή. Ο Επίκουρος μάλιστα είχε συνθέσει μέρος του έργου του λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις αρχές, συγγράφοντας το έργο *‘Περὶ αἰρέσεων και φυγῶν’* και *‘Περὶ Βίων’*, τα οποία δυστυχώς δεν μας έχουν διασωθεί ως προς το κειμενικό τους περιεχόμενο.¹⁸

Μάλιστα, ο Επίκουρος φαίνεται να υιοθετεί τις προσλαμβάνουσες των ελληνοιστικών κρατών, καθώς όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, συμμετείχε στον θεσμό πολιτιστικών κέντρων, το *‘Γυμνάσιον’*, στα οποία ο νέος πολίτης γαλουχείται με ουμανιστικά κριτήρια περί ισοπολιτείας και ισονομίας και τείνει να αμβλύνει τα αστικά ιδεώδη. Πρόκειται, συνεπώς για μια στροφή του κοσμοπολίτη προς το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του *‘Αστικού Κανόνα’*¹⁹, που όμως λίγα χρόνια νωρίτερα η εκάστοτε πολιτική τάξη πραγμάτων στην Αθήνα του 306.π.Χ, είδε με αμφιβολία την συνεχιζόμενη ανάπτυξη των νέων φιλοσοφικών ρευμάτων που στόχο είχαν την επικέντρωση του νου στην αυθυπαρξία του ατόμου. Σε μια εποχή, όπου η βασιλεία του *Δημητρίου του Φαληρέα* και του *Δημητρίου του Πολιορκητή*, ανανεώνουν την πολιτική δομή της Αθήνας, ο Σουνιεύς Σοφοκλής, καταστέλλει την γόνιμη αντιπαράθεση και άνθηση τέτοιων φιλοσοφικών ρευμάτων και την στέγασή τους στους κόλπους της πολιτείας.²⁰ Παρά ταύτα, ο Επικουρισμός θα θέσει βαθιές ρίζες τόσο στην ελληνοιστική, όσο και στην ύστερη ρωμαϊκή εποχή, καθώς παρά την πολεμική άλλων φιλοσοφικών συστημάτων, θα αποτελέσει σημείο αιχμής ως την εποχή της αυτοκρατορίας του Ανδριανού (117-

¹⁷ A.Koen (2005):24

¹⁸ Hatcinson (2000):279

¹⁹ A.Koen (2005):30,31,33

²⁰ Θεοδωρίδης (2019):97

138μ.Χ). Ακόμη, το 176 μ.Χ ο Στωικός Αυτοκράτορας *Μάρκος Αυρήλιος*, εισάγει μια τέταρτη φιλοσοφική σχολή στους κόλπους της αθηναϊκής επικράτειας, ανάμεσα στις οποίες είναι και η πλατωνική ακαδημία, με καθηγεμόνα τον *Αντίοχο τον Ασκαλωνίτη*, την Περιπατητική σχολή, υπό την ηγεσία του *Κριτόλαου και του Ανδρόνικου*, καθώς και η Στοά, υπό την ηγεσία του *Παναίτιου και του Ποσειδώνιου*.²¹

Πνευματική επιρροή

Αναφορικά με την πνευματική ζωή, όπως αυτή μετουσιώθηκε στην ελληνιστική εποχή, αυτή έλκει την καταγωγή της από τα μετασωκρατικά φιλοσοφικά ρεύματα, όπως η *Ακαδημία και Περιπατητική*, στοιχεία που οριοθετούν την νοοτροπία του οικουμενικού πολίτη και την λατρεία ενός *Κοσμικού θεού*, αντλώντας φυσικά πάντα στοιχεία από την φυσική διάταξη των ουράνιων σωμάτων της *Φυσικής φιλοσοφίας*. Στο σημείο αυτό έγκειται το μετέπειτα εγχείρημα του Επικουρισμού, ενάντια στα θρησκευτικά ιδεώδη τόσο του Πλατωνισμού, όσο και του Στωικισμού, όπου πλέον η φιλοσοφική ενατένιση στο Απόλυτο Αγαθό, μετατρέπεται στην αιώνια αναζήτηση του *εμπειρικού ευδαιμονισμού*, πέρα από τους κόλπους της εύνοιας και της οριοθέτησης των πραγμάτων ενός *Κοσμικού θείου όντος*.

Ο Πλάτων επιχείρησε να δομήσει ένα φιλοσοφικό σύστημα ιδεών, που όριζε την αιώνια διερεύνηση του Απόλυτου Αγαθού, ως αποτέλεσμα και συναρμογή της απόλυτης Ιδεάς των αρετών της Αληθείας, του Κάλλους και της Δικαιοσύνης. Ο ορισμός της ζωής των ανθρώπων πλέον, αποτελεί σχέδιο ενός άυλου Υπερκοσμικού Θεού και συνιστά την κινούσα αρχή των αισθητών όντων, τα οποία δεν έχουν αγγίξει ακόμα την ιδεαλιστική ουσία του *Ανώτατου Αγαθού*. Καθώς η *φυσική φιλοσοφία* του 4^{ου} αι. πυροδότησε την θεωρία περί ύπαρξης και κίνησης των ουράνιων σωμάτων, τα οποία καθορίζουν με την συμπαντική αρχή τους τον κόσμο των αισθητών, η πλατωνική θεωρία επινόησε την αρχή

²¹ Kechagia-Ovseiko (2014):105

της *απόλυτης Διάνοιας του θείου*, που όπως επισημάνθηκε, καθιστά τον αισθητό κόσμο και την Τύχη του πολίτη, συναγωγή της Θείας Πρόνοιας. Η εν λόγω θεωρία συνδέεται άρρηκτα με την σύνθεση της ψυχής, η οποία σύμφωνα με τον 'Τίμαιο', τους 'Νόμους' του Πλάτωνα, καθώς και τον 'Προτρεπτικό' του Αριστοτέλη, διαθέτει τις ιδιότητες και τα συστατικά στοιχεία της συμπαντικής ύλης των ουράνιων σωμάτων, ενώ παράλληλα το άτομο συνδιαλέγεται με την ενατένιση της θεωρίας του νου. Ο πολίτης πλέον των ελληνιστικών βασιλείων, επιχειρεί να αναπτύξει ένα δικό του ατομικό σύστημα ιδεών, που θα αγγίζει τα όρια της ιδανικής Πολιτείας.

Η συγχρονική πραγματικότητα της ελληνιστικής εποχής δημιούργησε πρόσφορο έδαφος για την καλλιέργεια μιας νέας θρησκευτικής κλάσας, η οποία ανανέωσε το θρησκευτικό προσηλυτισμό της κλασικής εποχής και εισήγαγε νέες ιεροτελεστίες και γιορτές, ενώ ταυτόχρονα η ατομική συνείδηση του σκεπτόμενου πολίτη, κατόρθωσε να μετουσιώσει στοιχεία των ανατολικών δοξασιών και θεοτήτων. Αναφορικά με την δημιουργία νέων θρησκευτικών ιεροτελεστιών, πλέον εισάγονται κατά τον 3^ο αι. π.Χ, τα Σωτήρια στους Δελφούς, τα Μουσειά στις Θεσπιές, τα Ασκληπιεία στην Κω, τα Διδύμεια στην Μίλητο, καθώς και ιεροτελεστίες προς τιμήν της Αρτέμιδος Λυκοφρήνης, στο Μαϊάνδρο της Μαγνησίας και της θεάς Αθηνάς στην περιοχή της Πριήνης. Εντούτοις, εισάγονται στο corpus των νέων θεοτήτων, θεότητες, όπως η Ίσιδα, η Σύρια Αφροδίτη και η Φρυγική Μεγάλη Μητέρα.²²

Η ηθική θεωρία του Επικούρου απαντλεί στοιχεία από προγενέστερα φιλοσοφικά ρεύματα, τα οποία αποτελούν μετεξέλιξη της σωκρατικής θεωρίας και τείνουν να διαφοροποιούνται ακροθιγώς ως προς την δογματική τους θεωρία. Ο Επικουρισμός πρέσβευε την ανασυγκρότηση του ατόμου, η οποία οδηγεί στην *ευδαιμονία* και την *αταραξία της ψυχής*, γεγονός που κατέστη δυνατόν μόνο μέσω της '*φρονήσεως*' και του '*ἐπιλογισμοῦ*', δηλαδή της ορθολογικής επιλογής των ηδονών και της αποφυγής των '*ἀλγηδόνων*'. Μια τέτοια ηθική θεωρία συνδέεται άρρηκτα με την θεωρία του σταγειρήτη φιλοσόφου, Αριστοτέλη, ο οποίος απέδωσε θεμελιώδη θέση στην αρετή της *φιλίας* και της *φρονήσεως*, δηλαδή την συναρμογή της πρακτικής ηθικής και της

²² A.J.Festugière(1999):30, 32,42,43

‘φιλανθρωπίας’, η οποία στον κόσμο των αισθητών, οδηγεί στην πραγματική *ευδαιμονία* του ατόμου. Ωστόσο, η ηθική θεωρία του Επικούρου έρχεται σε αντιδιαστολή με τις συγχρονικές αντιλήψεις της *Κυρηναϊκής σχολής*, η οποία πρέσβευε την ενστικτώδη αναζήτηση των σαρκικών ηδονών, απεκδύοντας το άτομο από την ηθική επιδίωξη της ‘καταστηματικής ήδονής’, του ωφελιμισμού των *αρετών και του επιλεκτικού ηδονισμού*.

Επιπροσθέτως ο Επικουρισμός διαθέτει ακόμη έναν πολέμιο, το φιλοσοφικό ρεύμα του *Κυνισμού*, το οποίο στο πλαίσιο ενός άκρατου συντηρητισμού *απαρνείται* κι εκείνο την συμμετοχή στα κοινά, επιζητεί την απόλυτη συσχέτιση του ανθρώπινου όντος με την φύση, καθώς αποδιώχνει την ικανότητά του να αντιμετωπίσει ορθολογικά τις *επιθυμίες* και τις *ηδονές* του, καθιστώντας το διαρκώς αντιμέτωπο με την *αίσθηση του πόνου*.

Φυσικά, ο Επίκουρος θεμελίωσε την ηθική του θεωρία, αναπτύσσοντας την λογική θεωρία του ‘Κανόνος’ και την ‘Φυσική’. Συγκεκριμένα, ο φιλόσοφος ανέπτυξε όλο το φιλοσοφικό του σύστημα στην θεμελιώδη αξία του εμπειρισμού και την επικύρωση αυτών των αισθήσεων με ορισμένα εμπειρικά και νοητικά κριτήρια του ‘Κανόνος’. Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω, ο Επίκουρος δέχτηκε την γόνιμη επιρροή προσωκρατικών φιλοσοφικών ρευμάτων, όπως αυτό της ιωνικής φυσικής φιλοσοφίας του Αναξαγόρα του Κλαζομένιου, ο οποίος απέδωσε την δημιουργία του σύμπαντος στα άτομα και μόρια, τα οποία διαρκώς διασπώνται και ενώνονται, υπό το πρίσμα της *αέναης εναλλαγής*, που αποκλείει τον μηδενισμό των όντων. Ακολούθως, ο *Αρχέλαος*, ακόμη ένας φυσικός φιλόσοφος, αποτέλεσε τον ακρογωνιαίο λίθο της σύνδεσης της φυσικής φιλοσοφίας με την κοινωνική εμπειρία του ατόμου, στο πλαίσιο της Πολιτείας, όπως αυτή *αλληλεπιδρά* με τις *αρετές της δικαιοσύνης* και της *ηθικής ανασυγκρότησης* του ατόμου.

Ακόμη, μια εξέχουσα προσωπικότητα αποτέλεσε το πρότυπο της φιλοσοφικής θεωρίας του Επικουρισμού, όπως ο *Δημόκριτος ο Αβδηρίτης*, ο οποίος διατύπωσε την ατομική του θεωρία, περί ‘*ατόμων φύσεις*’. Το σύμπαν συνεπώς, αποτελείται από την *αέναη κίνηση* και *ένωση* των ατόμων στο κενό και την *συνακόλουθη διάσπαση* και *ένωσή* τους σε μόρια, *σηματίζοντας* τον κόσμο του επιστητού.²³ Αυτή η τάση του επικούρειου

²³ Γιαπιτζάκης (2014): 26-28,34,35,48

δόγματος στην μελέτη της *φυσιολογίας*, έδωσε κίνητρο στους αρωγούς της φιλοσοφικής αυτής τάσης να ορίσουν την τελειώσή τους με βάση την φυσική τους παρόρμηση. Το άτομο αντιλαμβάνεται την παρουσία του και την δραστηριοποίησή του στο πλαίσιο ενός ακατάληπτου σύμπαντος, χωρίς την διαμεσολάβηση εξωτερικών και υπερβατικών παραγόντων. Συγκεκριμένα, ο επικούρειος σοφός θα πραγματώσει τον ευδαίμονα βίο του, λαμβάνοντας υπόψιν τις φυσικές του ενορμήσεις, προς την αποφυγή του σωματικού και ψυχικού πόνου και θα επιδιώξει την απελευθέρωση του νου από τον φόβο της *‘μοίρας’* και της *‘τύχης’*, καθώς και των κενοδοξιών του.²⁴

Όπως επισημάνθηκε, το άτομο ζει και αλληλεπιδρά με τον κοινωνικό του περίγυρο, με βάση τον επικούρειο Κανόνα, ξεφεύγοντας από την θρησκευτική αναγκαιότητα που του επέβαλε η συγχρονική φιλοσοφική του παιδεία και πυροδοτεί το εναρκτήριο λάκτισμα των πράξεων του, βασιζόμενος στην *κοινωνική και συμπαντική αναγκαιότητα* της φυσικής του υπόστασης. Το άτομο εξελίσσεται και δρα έχοντας θεμελιώσει την γνώση των εμπειρικών παραστάσεων του και εφαρμόζει εμπράκτως το ηθικό πρόγραμμα της *Τετραφαρμάκου*,²⁵ που σε κάθε περίπτωση επιβεβαιώνεται από την εφαρμογή των *Κριτηρίων της Αληθείας*, αποτέλεσμα της μελέτης της *οντογνωσιοθεωρίας* του Επικούρου. Αναφορικά με το Τετρακριτήριο της Αληθείας, αυτό ορίζεται σύμφωνα με τον Διογένη τον Λαέρτιο (10.31-32) σε 4 κριτήρια, στις *‘αίσθήσεις’*, δηλαδή στην εμπειρία των αισθήσεων, στα *‘πάθη’*, δηλαδή στα συναισθήματα, στις *‘προλήψεις’*, δηλαδή σε έννοιες, που ωστόσο αποτελούν απείκασμα προγενέστερων αισθητηριακών αντιλήψεων. Τέλος ο Διογένης προσθέτει ένα επιπλέον κριτήριο στο πλαίσιο της γνωσιοθεωρίας του Επικούρου, ως μεταγενέστερη προσθήκη των Επικουρείων, την *‘φανταστική έπιβολή τής διανοίας’*, αναφερόμενοι στις διορατικές συλλήψεις του νου και ως εκ τούτου πρόκειται για την σύλληψη αφηρημένων εννοιών, όπως η αντίληψη του θείου.²⁶

²⁴ Morel (2006):486

²⁵ A.Koen (2005):40,41,103,107

²⁶ R.W Sharples(2002):46

Καθώς το άτομο πραγματοποιεί το ηθικό του πρόγραμμα για την επίτευξη του ‘εὖ ζῆν’, το γεγονός αυτό προσφέρει μια ενθύμηση της σωκρατικής ηθικής θεωρίας. Η εν λόγω ηθική θεωρία ενισχύει εκ νέου την άποψη σχετικά με την καταλυτική δύναμη της ‘φρόνησης’, προκειμένου ο άνθρωπος να επιλέξει έλλογα τις σωστές και ηθικές πράξεις προς το κοινωνικό και προσωπικό του συμφέρον. Το άτομο με την βοήθεια της επιλεκτικής νόησής του, κατέχει την ‘γνώση’, δηλαδή την αρετή και καθορίζει το ίδιο την φύση των επιθυμιών του, προσθέτοντας στην κάθε μια ξεχωριστά, θετικό ή αρνητικό πρόσημο. Σύμφωνα μάλιστα με τον *‘Πρωταγόρα’*, ο Σωκράτης φαίνεται να ενισχύει την άποψη ότι η επιλογή μιας κακής πράξης, δεν επέρχεται ποτέ, χωρίς την έλλογη πραγμάτευσή της: (Πρωτ.345e): «οὐδείς τῶν σοφῶν ἀνδρῶν ἡγεῖται οὐδένα ἀνθρώπων ἐκόντα ἐξαμαρτάνειν οὐδὲ αἰσχρὰ τε καὶ κακὰ ἐκόντα ἐργάζεσθαι», μια άποψη που έλκει την καταγωγή της και από ένα ακόμη φιλοσοφικό ρεύμα που εμποτίζει την επικούρεια ηθική θεωρία. Εν προκειμένω, ο Αριστοτέλης στα *‘Ηθικά Νικομάχεια’*, επισημαίνει με δριμύτητα την πρακτική εφαρμογή της *‘ἀρετῆς’* και της *‘φρόνησης’*, η οποία καθορίζει την ηθική τελείωση του ατόμου και την επιβολή στις άλογες επιθυμίες του. Ο Επίκουρος αναπτύσσει το ηθικό πρόγραμμά του, πραγματευόμενος τις εν λόγω φιλοσοφικές δοξασίες, καθώς επίσης εισάγει τον όρο της ‘φιλίας’, ως αποτέλεσμα της ατομικής ανάγκης για ασφάλεια. Συγκεκριμένα, η σωκρατική θεωρία πραγματεύεται την ‘φιλία’ στο πλατωνικό έργο, *‘Τίμαιο’* του Πλάτωνα αναγνωρίζοντας τον ωφελιμισμό της κοινότητας στο πλαίσιο της Πολιτείας και εν γένει στο κοσμικό Σύμπαν.²⁷

Ο Επικουρισμός απέκτησε σημαντικό έρισμα στην φιλοσοφική και καλλιτεχνική έκφραση της ελληνιστικής και ρωμαϊκής πραγματικότητας, καθώς επηρέασε μεταγενέστερους πνευματικούς στοχαστές, όπως ο *Φιλόδημος*, ο οποίος τοποθετείται κατά το (110 έως 40/35 π.Χ) και συνθέτει επιγραμματική ποίηση, η οποία μας διασώζει σημαντικό τμήμα της επικούρειας θεώρησης. Ακόμη, ο *Λουκρήτιος* αποτελεί το 50 π.Χ, καίριο δείγμα ποιητικής και ρητορικής έκφρασης, καθώς το διασωζόμενο έργο του *‘De Rerum Natura’*, αποτελεί ένα εγκωμιαστικό μανιφέστο της φυσικής και ηθικής θεωρίας

²⁷ R.Morrison (2006):111-112

του Επικούρου. Συγκεκριμένα, στα πρώτα 6 βιβλία του εν λόγω έργου, εντοπίζονται σπαράγματα της ηθικής θεωρίας του Επικούρου σε προλογική μορφή, ενώ ταυτόχρονα η καίρια συμβολή του εντοπίζεται στην *Φυσική* και σε ένα τμήμα της *Τετραφαρμάκου*, σχετικά με την ψυχή και τον θάνατο, καθώς και την πραγμάτευση του θείου.

Αναφορικά με το πνευματικό κίνημα των φιλοσοφικών ρευμάτων που προηγούνται της σύνθεσης του Επικουρισμού, αλλά και έπονται αυτού, ως αντιστάθμισμα των προγενέστερων μετασωκρατικών φιλοσοφικών κινήματων, αλλά και ως μετεξέλιξη του φιλοσοφικού στοχασμού, αυτά δεν είναι άλλα από τον Στωικισμό που εδράζεται κατά τον 1^ο αι. π.Χ και στους ακόλουθους 2 αιώνες μ.Χ της ρωμαϊκής εποχής και στο αντιμαχόμενο ακμάζον φιλοσοφικό ρεύμα του *Ακαδημαϊκού Σκεπτικισμού*, με καθηγεμόνες τον φιλόσοφο *Αρκεσίλαο* και τον *Καρνεάδη*.

Μάλιστα, ο *πυρρώνειος Σκεπτικισμός* εγκαθιδρύει, ήδη από την ίδρυσή του, τον καθολικό σχετικισμό των εμπειρικών παραστάσεων μας, ως μια ανασύνθεση της *σοφιστικής σκέψης*, κάτι που έρχεται σε πλήρη αντιδιαστολή με την επικύρωση των αισθήσεων και κατ'επέκταση των *'προλήψεων'* της επικούρειας θεώρησης. Στόχος και των δυο φιλοσοφικών σκέψεων είναι η επιδίωξη της *ψυχικής άταραξίας και της ευδαιμονίας*, με την διαφοροποίηση του Σκεπτικισμού, ως προς την επιβολή της έννοιας της *'εποχής'*²⁸, μια θεωρία που ίσως να μην ανατρέπει ο Επικουρισμός, όμως δεν άπτεται της φιλοσοφικής σκέψης του.²⁹

²⁸ «έποχή»: Η αναστολή της κρίσης, σύμφωνα με τον ακαδημαϊκό Σκεπτικισμό.

²⁹ R.W Sharples(2002):26,27-28, 30

Ιστορική ανασκόπηση του Επικουρισμού

Ο Επικουρισμός γεννάται κατά τον 2^ο αι. π.Χ. και διαχωρίζεται σε τρεις φάσεις, ξεκινώντας από την αρχή της ελληνιστικής εποχής, μια περίοδο που εκτείνεται από τον 1^ο αι. π.Χ. και φτάνει ως τον 3^ο αι. μ.Χ, δηλαδή κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους. Κύριο μέλημα της επικούρειας κοινότητας, ήταν η ενασχόληση με τα μαθηματικά, την Φυσική, την Φυσιογνωσία, την Αστρονομία, την Μετεωρολογία, την Λογική, καθώς και την Ρητορική τέχνη.

Εν προκειμένω, ο Επικουρισμός αποκτά σταθερές βάσεις εν τη γενέσει του, καθώς αποκτά σημαντικούς εκπροσώπους, τους *‘καθηγεμόνες’*, όπως είναι οι *Λαμψακηνοί, Μητρόδωρος και Πολύαινος*, σε συνδυασμό με τον *Έρμαχο*, ο οποίος κατέστη ο πρώτος διάδοχος της σχολής κατά τα έτη (271-240.π.Χ). Ακολούθως, ο Επικουρισμός αποκτά ένθερμους υποστηρικτές, όπως ο *Κωλωτής*, ο οποίος κατέστη αντικείμενο επικρισίας από τον πλατωνιστή Πλούταρχο, όπως και ο *Νεοκλής, ο Χαιρέδημος και ο Αριστόβουλος*. Επιπροσθέτως, αναδεικνύονται περαιτέρω επικούρειες μορφές, όπως ο *Ιδομενέας, ο Λεοντεύς και η σύζυγός του Θέμιστα, ο Ηρόδοτος, ο Πυθοκλής, ο Μενοικεύς και ο Απελλής*, οι τρεις εκ των οποίων απέκτησαν αναγνώριση ανάμεσα στους κόλπους της διανοήσης, καθώς αναφέρονται ως τίτλοι των τριών διασωθέντων επιστολών του Επικούρου. Παράλληλα, ως υποστηρικτές του πρώιμου επικουρισμού, αναφέρονται ο *Νικάνωρ, ο Αμυνόμαχος Φιλοκράτους, ο Τιμοκράτης Δημητρίου*, ο εξέχων στρατιωτικός του βασιλιά της Συρίας, *Λυσίμαχου και ο Μιθρής Σύρος*. Εντούτοις, στο φιλοσοφικό κοινό του Επικούρου μετέχουν πλέον και άνθρωποι χαμηλής κοινωνικής κάστας, όπως είναι οι δούλοι και οι εταίρες, που παρότι στιγματίζονται ως άτομα χαμηλής υποστάθμης, αποκτούν σημαντική θέση στους κόλπους της επικούρειας κοινότητας, όπως παραδείγματος χάριν ο *Μυς, το Μαμμάριον, η Ηδεία, το Ερώτιον και το Νικίδιον*.³⁰

³⁰ Θεοδωρίδης (2019):148, 149

Μάλιστα, η εταίρα Λεόντιον υπήρξε για ένα μικρό χρονικό διάστημα εκπρόσωπος της Σχολής, ένα συμβάν που ερχόταν σε ρήξη με την περιρρέουσα κοινωνική δομή της εποχής.³¹

Ο Επίκουρος διατηρούσε επαφές με τους σύγχρονούς του ποιητές της Νέας Κωμωδίας, οι οποίοι συμμετείχαν ενεργά στην φιλοσοφική αυτή κοινότητα, όπως ο ποιητής Μένανδρος και η Γλυκέρα.

Δεύτερος τη διαδοχή μετέρχεται ο *Πολύστρατος* κατά τα έτη (240-210 π.Χ) . Ακολούθως, ο *Διονύσιος ο Μεταθέμενος* εκπροσωπεί ενεργά την σχολή , κατά τα έτη (210- 180 π.Χ) , ο οποίος μεταπήδησε στην σχολή του Επικουρισμού, αν και στην αρχή πρέσβευε το στωικό δόγμα. Ακολουθούν ο *Βασιλείδης* και ο *Θέσπις*, που διατύπωσαν φιλοσοφικές απόψεις περί ηθικής, κατά τα έτη (180-150π.Χ), περίοδος όπου η επικούρεια σχολή αποδειώχεται από τους κόλπους της Ρώμης, καθώς το 161π.Χ, εκδίδεται διάταγμα της Συγκλήτου, όπου απαγορεύει την πνευματική κίνηση φιλοσόφων και ρητόρων, ³²ενώ στην Αθήνα το (168π.Χ), ύστερα από την μάχη της Πύδνας και την ήττα του *Περσέα από τον ρωμαίο Αιμίλιο Παύλο*, καθώς και την πυρπόληση της Κορίνθου από τους Ρωμαίους το (146π.Χ), εγκαθιδρύεται απολυταρχικό δόγμα στους κόλπους της αθηναϊκής επικράτειας.³³ Στο corpus των εκπροσώπων της σχολής συμμετείχε και ο *Φιλονίδης από την Λαοδικεία*, κατά τα έτη (170-150π.Χ), ο οποίος λόγω της φιλοσοφικής του έρευνας περί Κανονικής, Ηθικής, Φυσικής, Φυσιολογικής και Ακαθόριστης θεωρίας, και του γεγονότος ότι συνέβαλε στην έκδοση και στον υπομνηματισμό των έργων του Επικούρου, ήταν εκείνος που διέδωσε τον Επικουρισμό στην περιοχή της Συρίας, υπό την ηγεσία του βασιλιά, Αντίοχου Δ' του Επιφανή.

Στην μετέπειτα πορεία του Επικουρισμού συμβάλλουν ο *Απολλόδωρος ο Κηποτύραννος*, ο οποίος καθηγεμόνευσε κατά τα έτη (150-120π.Χ) και ήταν εκείνος ο οποίος πραγματοποιεί για πρώτη φορά τον υπομνηματισμό του βίου του Επικούρου. Κατά τα έτη (120-78π.Χ), ο *Ζήνων* εκπροσωπεί την σχολή του Επικουρισμού, ενώ ακόμη μια

³¹ A.J.Festugière(1999): 66

³² Θεοδωρίδης (2019):150,151

³³ Claude Mossé (2011): 426,427

εμβληματική προσωπικότητα, όπως ο *Δημήτριος ο Λάκων* πραγματοποίησε την διάσωση του πρώιμου επικουρισμού, από τις νοθείες και τα βέλη αντίπαλων φιλοσοφικών ερίδων, κυρίως της στωικής διδασκαλίας. Τέλος, το φιλοσοφικό του έργο δραστηριοποιείται στην ενασχόληση με την Λογική, Φυσική, Ηθική και Εγκύκλεια φιλοσοφία. Αναφορικά με την φιλοσοφική πορεία του *Ζήνωνα του Σιδώνιου*, εκείνος δραστηριοποιείται ως καθηγεμόνας, έπειτα από τον *Δημήτριο Λάκωνα* και ασχολείται και ο ίδιος με την Φυσική, την Ηθική και την Εγκύκλεια παιδεία, καθώς προσφέρει στους υπέρμαχους της διδασκαλίας του διδάγματα της φιλοσοφίας του, καθώς και ορισμένα υπομνηματισμένα κείμενα και βιογραφικά στοιχεία. Δεν είναι διόλου ευκαταφρόνητη η συμβολή του στην συγγραφή των έργων του *Φαίδρου*, του *Φιλόδημου*, αναφορικά, με το έργο του *‘Περὶ εὐσεβείας’* και *‘Περὶ Προνοίας’*, καθώς και στο έργο του *Κικέρωνα ‘De finibus bonorum et malorum’*.³⁴

Ο 1^{ος} αι. π.Χ. αποτέλεσε τομή στην ιστορία του Επικουρισμού, καθώς επιτυγχάνεται μια ευρεία διάδοση του Επικουρισμού στους κόλπους της Ρώμης και αποκτά σημαίνουσα πολιτισμική αξία, λόγω της ένθερμης υποστήριξης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Εξέχουσα προσωπικότητα της ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ήταν ο *Καλπούρνιος Πείσωνας*, ο οποίος συνετέλεσε στην δημιουργία και τον εγκωμιασμό του *‘Επικούρειου κύκλου της Νεάπολης’*, καθώς χάρη στο απρόσμενο ιστορικό γεγονός της *έκρηξης του Βεζούβιου το 79μ.Χ.*, διασώθηκε η τεράστια βιβλιοθήκη της κατοικίας του Πείσωνα στην *περιοχή του Ηρακλείου, στο Ερκουλάνο*. Χάρη στην συγγραφική δραστηριότητα του κύκλου της Νεάπολης, το επικούρειο δόγμα διακτινίστηκε σε χώρες της Ευρώπης, όπως η Γαλλία και η Ισπανία. Εδώ έγκειται και η εξέχουσα θέση σημαντικών προσωπικοτήτων, όπως του *Φιλόδημου* και του *Σίρωνα*, οι οποίοι ηγήθηκαν της σχολής της Νεάπολης. Η συνακόλουθη συγγραφική δραστηριότητα ποιημάτων, που εμποτίστηκαν από το επικούρειο δόγμα, προσέφερε σημαντική μαρτυρία της συγχρονικής φιλοσοφίας, η οποία διασώθηκε στο *corpus της Παλατινής Ανθολογίας*. Στην διάσωση της επικούρειας φιλοσοφίας συνέβαλαν τα μέγιστα και οι εκδότες Αμαφίνιος και Ραβίριος, για το ευρύ κοινό.

³⁴ Θεοδωρίδης (2019):154,155,157

Κοινωνοί της επικούρειας σχολής της Νεάπολης, υπήρξαν σημαντικοί ρωμαίοι ποιητές, όπως ο Οράτιος, ο Βεργίλιος, με τα κατεξοχήν γεωργικά και βουκολικά ποιήματά του και ο Λουκρήτιος, έργα των οποίων μας διασώζονται και σήμερα. Ο εν λόγω ποιητής υπήρξε ο κύριος εκφραστής της Φυσικής φιλοσοφίας, ο οποίος συνέγραψε το εμβληματικό ποίημα του ' *De Rerum Natura* ', σε μια εποχή που η Ρώμη μαστίζεται από εμφύλιες διαμάχες και την κοινωνική εξάπλωση της πατρωνίας στην κάστα των πληβίων. Η θέση αυτή καταμαρτυρεί την επιλογή του Λουκρήτιου να συμπεριλάβει στον πρόλογο των έργων του τις δογματικές αρχές της επικούρειας Τετραφαρμάκου, περί φόβου του θανάτου και της θεϊκής επέμβασης ενάντια στην ελεύθερη βούληση του ανθρώπου. Παρότι, η επικούρεια φιλοσοφία αντιμαχόταν της πολιτικής κοσμοθεωρίας, ανευρίσκουμε αρωγούς της πολιτικής σκηνής της Ρώμης, όπως ο Μέμμιος, ο Τίτος Πομπηϊός Αττικός, καθώς και ο Κάσσιος που εμπλέκεται στην δολοφονία του Αυτοκράτορα Καίσαρα το (44π.Χ), να μετέχουν της επικούρειας φιλοσοφίας, καθώς αντιτίθεται ενάντια στην ολιγαρχική πολιτική.³⁵

Εν συνεχεία, κατά τα έτη(78-70π.Χ) ο Φαίδρος καθίσταται καθηγεμόνας της Σχολής και συμβάλλει κι εκείνος στην επιρροή ρωμαίων φιλοσόφων, όπως στο έργο ' *De natura Deorum* ' του Κικέρωνα, αντίπαλου στοχαστή του Επικουρισμού, καθώς και στο έργο ' *Περὶ εὐσεβείας* ' του Φιλόδημου. Ο τελευταίος υπήρξε καθηγεμόνας της φιλοσοφικής σχολής στο 2^ο μισό του 1^{ου} αι. π.Χ. και όπως αναφέρθηκε, υπήρξε συνδαιτημόνας της αυλής του αυτοκράτορα Πείσωνα, το (58π.Χ), ενώ παράλληλα δέχτηκε την γόνιμη επιρροή άλλων φιλοσόφων, όπως του Ζήνωνα, του διδασκάλου του, του Απολλόδωρου του Κηποτύραννου, του Θεόφραστου και του Αρίστωνα του Κείου.

Στο τέλος του 1^{ου} αι. π.Χ. ο Επικουρισμός έχει διαδοθεί πλέον στην ευρύτερη περιοχή της Συρίας, της Παλαιστίνης, της Αιγύπτου και της Ιταλίας, καθώς έχει επέλθει πλέον μεταβολή της πολιτικής ισορροπίας στην λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου. Η αριστοκρατία της εποχής έχει συνασπιστεί σε σημαντικά πολιτισμικά κέντρα, όπως η

³⁵ Hatcinson (2000):294,295

Αντιόχεια, η Αλεξάνδρεια, η Ιερουσαλήμ και η Ρώμη, εξαιτίας της συνδιαλλαγής τους με την εμπορική δραστηριότητα, που είχε ως αποτέλεσμα να έρθει σε διαπολιτισμική επαφή ένα μωσαϊκό εθνοτήτων, όπως οι Τύριοι, οι Σιδώνιοι, οι Λαοδικιώτες και οι Γαδαρηνοί, οι οποίοι διέθεταν εξέχουσα θέση στην αθηναϊκή πολιτεία.

Η φιλοσοφική ενατένιση του Σύριου αυτοκράτορα *Αντιγόνου του Επιφανή*, κατά τα έτη (175-164π.Χ), στην επικούρεια φιλοσοφία, πυροδότησε την διάδοση του επικουρισμού στην περιοχή της Ιερουσαλήμ, καθώς ο ίδιος έτεινε να την συμπεριλάβει στην ιμπεριαλιστική τάση της ελληνιστικής εποχής. Ο επικουρισμός γνώρισε το εχθρικό περιβάλλον ενός αγροτικού και θεοκρατικού πολιτισμού, που όμως η ανανεωτική επιρροή της επικρατούσας ελίτ, κατόρθωσε να απανθίσει τις κύριες αρχές του ελληνιστικού πολιτισμού και την αιχμηρή επικούρεια θεώρηση ενάντια στα πάτρια ήθη της ελληνικής παράδοσης.

Κατά τον 1^ο αι. μ.Χ. ο Επικουρισμός βρίσκει ακόμη υποστηρικτές, όπως τον *Κλαύδιο Γαληνό*, ο οποίος είναι κατεξοχήν εκφραστής της επικούρειας ατομικής θεωρίας, όπως και τον ποιητή ρωμαϊκών ελεγείων, *Τίβουλλο* και τον φιλόσοφο *Σενέκα*. Πρόκειται για μια εποχή, όπου η Ρωμαϊκή εξουσία εγκαθιδρύεται από πολιτικούς αυτοκράτορες, οι οποίοι ενστερνίζονται τον Στωικισμό. Παράλληλα, ο αυτοκράτορας *Αύγουστος* οργανώνει την απομάκρυνση των επικούρειων φιλοσόφων από τους κόλπους της Αυτοκρατορίας. Η πολεμική των επικουρείων ενάντια στην θρησκευοληψία του κοινού και τον μυστικισμό που οι αρχές επέβαλαν, κατέστησαν τον Στωικισμό, με κύριο ιδρυτή της τον Ποσειδώνιο, βασικό γνώμονα της πολιτικής και κοινωνικής ατμόσφαιρας της Αυτοκρατορίας. Παράλληλα, σημαντικός πολέμιος της επικούρειας φιλοσοφίας, αναδεικνύεται ο *Ακαδημαϊκός Πλούταρχος*, ο οποίος, όμως, εξαιτίας της αποκύρξης συγκεκριμένων προσωπικοτήτων του Επικουρισμού, όπως ο *Κωλωτής*, απανθίζει καίριες δογματικές αντιλήψεις της φιλοσοφικής σχολής. Ένας ακόμη πολέμιος του επικουρισμού αναδεικνύεται ο *Σκεπτικιστής Σέξτος Εμπειρίκος*.

Ο 2^{ος} μ.Χ. αι. απανθίζει έργα σημαντικών εκπροσώπων του Επικουρισμού, όπως ο συγγραφέας *Λουκιανός*, ο οποίος ως ανήσυχο και ανατρεπτικό πνεύμα της αυτοκρατορικής εποχής, αφιερώνει διασωζόμενα έργα, όπως ο *‘Αλέξανδρος ή*

Ψευδομάντις’, κατά το έτος (180μ.Χ) και ‘Άλέξανδρος Άβωνοτειχίτης’, κατά του συγκεκριμένου ανδρός, ο οποίος θέλησε να απαλείψει την πομπώδη επίδραση της επικούρειας φιλοσοφίας στο ευρύ πλήθος.

Αναφορικά με τον 3^ο αι. μ.Χ., όπου ο Επικουρισμός σβήνει και χάνει πλέον την πολύκροτη διάδοσή του, η διανοήση αποκτά έναν ακόμη σημαντικό εκφραστή της, τον Διογένη Λαέρτιο, ο οποίος προχωρά στην αποδελτίωση και ιστορική συγγραφή των σημαντικότερων φιλοσοφικών ρευμάτων της αρχαιότητας, καθώς και της συγχρονικής εποχής.

Ακόμη, η αρχαιολογική σκαπάνη ανευρίσκει ένα εκπληκτικό δείγμα της επιρροής της επικούρειας διδασκαλίας, καθώς ο Διογένης Οινοανδέας, απανθίζει σε μια ογκώδη επιγραφή σε μια στοά της Μικρασιατικής πόλης Οινοάνδας, στην αρχαία Λυκία, τα κύρια διδάγματα της επιγραμματικής φιλοσοφίας του Επικούρου. Για ακόμη μια φορά ανευρίσκονται σημαντικές πτυχές της ηθικής φιλοσοφίας του Επικούρου, οι οποίες συνοψίζονται στις αρχές της θεωρίας της Τετραφαρμάκου.³⁶ Η ευρεία διάδοση όμως του Επικουρισμού επεκτείνεται και στην περιοχή του Πόντου, στην πόλη ‘Άμαστρις’, όπως αναφέρεται σε σημαντικές ιστορικές μαρτυρίες της εποχής.³⁷

Ιστορικό περιεχόμενο

Η ελληνιστική εποχή, όπως αυτή χαρακτηρίζει, εν προκειμένω, την ακμή της επικούρειας φιλοσοφίας, καλύπτει τα γεγονότα που επισυνέβησαν ήδη από την γέννηση του ίδιου του φιλοσόφου, δηλαδή ξεκινά από το (340π.Χ) και καλύπτει το τέλος της ελληνιστικής περιόδου, το (31π.Χ.) με την ναυμαχία του Ακτίου, έως και το (58μ.Χ.), επί της βασιλείας του Νερωνα, κατά την ελληνορωμαϊκή εποχή.

Πρόκειται για μια περίοδο, κατά την οποία η Μακεδονική κυριαρχία απλωνόταν σε όλο

³⁶ Θεοδωρίδης (2019):157,163-165,172-174,176-180

³⁷ Hatcinson (2000):295

το εύρος της ελληνικής επικράτειας, καθώς έχει επέλθει η μάχη της Χαιρώνειας το (338π.Χ.), όπου ο Φίλιππος, ο βασιλιάς της Μακεδονίας νικά επί των αθηναϊκών και θηβαϊκών δυνάμεων. Η θηβαϊκή δύναμη νικάται κατά κράτος και η Αθήνα διατηρεί την εδαφική ελευθερία της. Ο Μ.Αλέξανδρος πρόκειται να συνεχίσει το όραμα της μακεδονικής δυναστείας, να επικρατήσει έναντι των Περσών. Στο εν λόγω εγχείρημά του διαθέτει ισχυρούς συμμάχους, όπως το *Αμφικτιονικό συμβούλιο* και το *Συνέδριο της Κορίνθου*, ενώ έρχεται αντιμέτωπος με την Θηβαϊκή δύναμη, την οποία εξαλείφει το (335π.Χ.), μέσω της σφαγής του πληθυσμού της. Η αιτιολογία αυτής της στρατιωτικής τακτικής αφορμάται από την εξέγερσή των Θηβαίων ενάντια στην μακεδονική φρουρά, χάρη στην εσφαλμένη φημολογία περί θανάτου του Μ. Αλεξάνδρου.³⁸ Μετά την έλευση του Μ. Αλεξάνδρου και το τέλος της εκστρατείας του στην Συρία, Μ.Ασία, Αίγυπτο και Ασία, η τεράστια εδαφική κυριαρχία της μακεδονικής δυναστείας των Λαγιδών, μοιράζεται το (319π.Χ.) στα τέσσερα ελληνιστικά βασίλεια, δηλαδή στα αυτόνομα κρατίδια, όπου μετά την μάχη της Ιψούς, το (301π.Χ) διαμοιράζονται ως εξής: Βασίλειο των Σελευκιδών στην Συρία, Βασίλειο των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο, Βασίλειο του Λυσίμαχου στην Θράκη και στην Μ.Ασία και Βασίλειο του Κάσσανδρου στην Μακεδονία.³⁹ Ακόμη, ενεργό ρόλο στην κατοπινή εξέλιξη των γεγονότων μεταξύ των ελληνιστικών κρατών και της Ρώμης, διετέλεσαν οι ελληνικές πόλεις, όπως η Αθήνα, η Ρόδος, η Σπάρτη και οι Συρακούσες, γεγονότα τα οποία θα αναλυθούν με την μνεία των ιστορικών μαχών που έλαβαν χώρα στο πέρας των τριών αιώνων.⁴⁰

Μετά την δολοφονία του Φιλίππου το (336π.Χ.), ίσως λόγω της δολοπλοκίας της συζύγου του Ολυμπιάδας, η οποία δεν επιβεβαιώνεται, την μακεδονική κυριαρχία αναλαμβάνει ο Μ.Αλέξανδρος. Ο βασιλιάς Αμύντας, συγγενής και νόμιμος διεκδικητής της εξουσίας, απομακρύνεται από τον θρόνο και μάλιστα στην συνέχεια θα τιμωρηθεί για την συνωμοσία του ενάντια στον Αλέξανδρο. Την ίδια χρονιά λαμβάνει χώρα το *Πανελλήνιο Συνέδριο της Κορίνθου*, κατά το οποίο ο Μ.Αλέξανδρος ενδύεται της

³⁸ Claude Mossé (2011):400-402

³⁹ Ροβήρος(2010):121

⁴⁰ Claude Mossé (2011):400

επίσημης εξουσίας του στρατηγού των Μακεδόνων, προκειμένου να υλοποιήσει το μεγαλόπνοο σχέδιο της Μικρασιατικής κατάκτησης της εδαφικής κυριαρχίας των Περσών, *επί του Δαρείου Γ΄*, ερχόμενος φυσικά αντιμέτωπος με την εχθρότητα των ελληνικών πόλεων, όπως της *Αθήνας, της Θήβας και της Σπάρτης*.

Ακολούθως, το (334π.Χ.) ο Μ.Αλέξανδρος προωθεί το στράτευμα του, υπό την ηγεσία του *Παρμενίωνα*, σε περιοχές της Μ.Ασίας, περνώντας από τη *Σηστό στην Άβυδο*, με 30.000 οπλίτες και 5.000 ιππείς, ενώ στην συνέχεια φτάνει στην ευρύτερη περιοχή του Ελλησπόντου και στον *Αχαιών Λιμένα, κατόπιν στο Αχίλλειο και στο Ίλιον*. Έπειτα ακολουθεί την πορεία από την παράκτια περιοχή της *Δαρδάνου έως τον Αρίσβη ποταμό*. Την ίδια χρονιά ο Μ.Αλέξανδρος κατορθώνει να κυριαρχήσει στρατιωτικά στον *Γρανικό ποταμό*, στην περιοχή του Ελλησπόντου, εφαρμόζοντας μια νέα στρατιωτική τακτική, αυτή της λοξής φάλαγγας. Τον επόμενο χρόνο, το (333π.Χ.) ο μέγας στρατηλάτης θα καταφύγει στην κατάκτηση των περιοχών της *Καρίας και της Φρυγίας*, ενώ στην περιοχή *Γόρδιον*, θα λάβει χώρα ο θρύλος του Γόρδιου Δεσμού, η οποία εμπρόκειτο να αποτελέσει οίον για την μέλλουσα επικυριαρχία του στην Ασία. Ακολούθως, ο Μ.Αλέξανδρος, λίγους μήνες αργότερα θα επικρατήσει εναντίον του Πέρση Δαρείου στην *Ισό της Κιλικίας*.

Το (332π.Χ.), ο Αλέξανδρος καταφθάνει με το στράτευμά του στην *περιοχή της Αιγύπτου και της Φοινίκης*, πολιορκώντας επί μακρῶ την περιοχή της *Τύρου* και στην συνέχεια την *Γάζα και την Αίγυπτο*. Την ίδια χρονική περίοδο, το (331π.Χ.), οικοδομεί την ομώνυμη πόλη της Αλεξάνδρειας, η οποία θα αποτελέσει το λίκνο του πολιτισμού, με την ίδρυση μουσείων και βιβλιοθηκών, καθώς επίσης έμελλε να αποτελέσει σημαντικό εμπορικό και ψυχαγωγικό σημείο αναφοράς. Παράλληλα, το (331π.Χ.) λαμβάνει χώρα η μάχη στα *Γαυγάμηλα*, εναντίον του Πέρση βασιλιά Δαρείου, *κοντά στα Άρβηλα*, έχοντας διασχίσει τον ποταμό *Τίγρη και Ευφράτη*. Ωστόσο, η μάχη αυτή αναδεικνύεται ως υπεράνθρωπη, χάρη στον τεράστιο αριθμό της περσικής στρατιωτικής δύναμης, η οποία ανερχόταν στους 1.000.000, ενώπιον των 40.000 οπλιτών και 7.000 ιππέων, οι οποίοι κατόρθωσαν να συντρίψουν τα δρεπανηφόρα περσικά άρματα. Η συντριπτική ήττα των Περσών πυροδότησε την φυγή του Δαρείου, καθώς το (330π.Χ.) ο Μ. Αλέξανδρος κατέκτησε την *Βαβυλώνα, τα Σούσα*, ενώ ταυτόχρονα κατέλαβε και πυρπόλησε την *Περσέπολη*, ως αντιστάθμισμα της ασέβειας των Περσών προς την αθηναϊκή Ακρόπολη, κατά τους

Περσικούς πολέμους.

Το (328π.Χ.) ο Αλέξανδρος εισάγει το *πολιτισμικό στοιχείο των επιγαμιών*, σύμφωνα με το οποίο επιθυμεί να ενώσει διαφορετικούς πληθυσμούς και λαούς, δηλαδή μεταξύ των λαών που κατέκτησε, με τα μέλη του στρατού του. Συγκεκριμένα, ο Μ.Αλέξανδρος εγκαθίσταται στην Βαβυλώνα, έχοντας κατακτήσει την περσική ασιατική κυριαρχία και μάλιστα ο ίδιος συνδέεται με επιγαμία με την *Ρωξάνη*, στα Σούσα, απόγονο του πέρση βασιλιά *Οξυάρτη από την Βακτριανή*. Την ταραγμένη αυτή περίοδο για τον μέγα στρατηλάτη, θα επιβεβαιώσει η κρυφή συνωμοσία του *στρατηγού Παρμενίωνα και του Φιλώτα*, έπειτα από την αλαζονική στάση του Μ.Αλεξάνδρου προς τους υποτελείς του, να του αποδίδουν θεϊκές τιμές. Το (326π.Χ), ο Μ. Αλέξανδρος διασχίζει τον Ινδό ποταμό, όπου κι εκεί πραγματοποιεί το επεκτατικό του σχέδιο. Το (325π.Χ.) ο στρατηλάτης εγκαθίσταται στην *Βαβυλώνα*, όπου γίνεται η πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας του, ενώ το (324π.Χ) λαμβάνει χώρα, για ακόμη μια φορά, μια σειρά επιγαμιών με Περσίδες, στα Σούσα, ενώ ο Αλέξανδρος νυμφεύεται την *Στατείρα*, κόρη του Δαρείου. Το (323π.Χ) αποτελεί σταθμό για την Αυτοκρατορία του Αλεξάνδρου, καθώς ο Μ. Αλέξανδρος πεθαίνει στην Βαβυλώνα, από αδιευκρίνιστους ακόμα λόγους, γύρω από τους οποίους έχουν γραφτεί αρκετές ανεκδοτολογίες. Ο στρατηγός της *Μακεδονίας Κάσσανδρος*, θα προχωρήσει στην δολοφονία του διαδόχου του Αλεξάνδρου, *Αλεξάνδρου Δ'*, καθώς και της μητέρας του Ρωξάννης, διεκδικώντας με δόλο τον θρόνο του. Πλέον, η Αυτοκρατορία του Αλεξάνδρου διαθέτει εναργείς ορίζουσες, καθώς οι στρατηγοί του κατέχουν υπό την επίβλεψή τους τα ανεξάρτητα κρατίδια της Αυτοκρατορίας, *όπως ο Πτολεμαίος, αυτό της Αιγύπτου, Ο Αντίγονος ο Μονόφθαλμος, της Λυκίας και της Φρυγίας, ο Σέλευκος, την Βαβυλωνία, ο Λυσίμαχος τη Θράκη και ο Αντίπατρος την ευρύτερη περιοχή της Ελλάδας και της Μακεδονίας*. Ωστόσο, τα έτη (323-322π.Χ) αποτελούν σημείο τομής για την αντιμακεδονική ερίδα των ελληνικών πόλεων και συγκεκριμένα *των Αθηναίων, των Αιτωλών και των Θεσσαλών* και προχωρούν σε ένοπλη επιχείρηση στην *Λαμία*, κατά του στρατηγού της Μακεδονίας *Αντίπατρου*, έπειτα από το ένθερμο πολεμικό πνεύμα του Δημοσθένη και του Υπερείδη. Όμως η πολεμική επιχείρηση καταλήγει σε αποτυχία, καθώς οι Αθηναίοι ηττούνται κατά κράτος στην περιοχή *Κρανώνα στην Θεσσαλία το (322π.Χ)* και καθιστά την Αθήνα ολιγαρχική πολιτεία, ενώ παράλληλα εγκαθίσταται στην Μουνηχία,

μακεδονική στρατιωτική επίβλεψη.

Μετά τον θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου, το (321π.Χ.) πραγματοποιείται διαμάχη μεταξύ του συμβασιλέα της μακεδονικής κυριαρχίας, του στρατηγού *Περδίκκα*, με τον βασιλιά *Πτολεμαίο* στην περιοχή της Αιγύπτου, όμως ο Περδίκκας χάνει την ζωή του και ορίζεται ως ρυθμιστής της εξουσίας, ο στρατηγός *Αντίπατρος*. Το χρονικό αυτό σημείο αποτελεί την έναρξη της ίδρυσης των ελληνιστικών βασιλείων, καθώς το (319π.Χ), όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, μετά τον θάνατο του στρατηγού *Αντιγόνου*, η τεράστια αυτοκρατορία του Μ. Αλεξάνδρου χωρίζεται σε αυτόνομα ελληνιστικά κρατίδια.

Αργότερα, το (317π.Χ), το έτος αυτό σηματοδοτεί την έλευση ολιγαρχικής κυριαρχίας, τόσο στην περιοχή της Καρχηδόνας, όσο και στην αθηναϊκή επικράτεια. Συγκεκριμένα, ο *Αγαθοκλής Α'* υπήρξε σημαίνων πολιτικό πρόσωπο, το οποίο επιβάλλοντας τυραννική εξουσία στις Συρακούσες και κατακτώντας την *Καρχηδόνα*, κατόρθωσε να αποσύσει την ολιγαρχική κυβέρνηση του *Κασσάνδρου*, από την περιοχή της Κέρκυρας, ενώ το (304 π.Χ) απέσπασε τον όρο βασιλιάς της Σικελίας. Αντίστοιχα, στην Αθήνα, ο ίδιος ο Κάσσανδρος, όρισε ως άρχουσα τάξη της Αθήνας, τον ολιγαρχικό Δημήτριο Φαληρέα. Τον επόμενο χρόνο, το (316π.Χ), ο Κάσσανδρος θα προχωρήσει στην σύσταση μιας νέας πόλης υπό το σκήπτρο της μακεδονικής κυριαρχίας, την *Θεσσαλονίκη*. Ωστόσο, η πολεμική επιχείρηση ενός ακόμη βασιλιά των ελληνιστικών βασιλείων, του *Αντιγόνου του Μονόφθαλμου*,⁴¹ κατά τα έτη (315- 311π.Χ) , θα αποδώσει στον διεκδικητή της την εξουσία της *Ασιατικής κυριαρχίας*. Η εν λόγω συνθήκη, απέβλεπε την παράδοση στον βασιλιά της Συρίας, των περιοχών της Βαβυλωνίας και των ανατολικών σατραπειών.⁴² Το (307π.Χ), ο διάδοχός του *Δημήτριος ο Πολιορκητής* , θα επιτύχει την εκθρόνιση του *Δημητρίου του Φαληρέα* στην αθηναϊκή κυριαρχία, ενώ το (305π.Χ) θα αποκτήσει δικαιωματικά τον τίτλο του συμβασιλέα της Ασίας. Ακόμη, το έτος (313π.Χ), η επεκτατική μανία του *Δημητρίου του Πολιορκητή*, θα τον βρει αντιμέτωπο με τον *Πτολεμαίο Α'* και την συνασπισμένη δύναμη του βασιλιά *Σελεύκου Α' της Συρίας*, στην

⁴¹ Ροβήρος(2010):111-119

⁴² Claude Mossé (2011):416

περιοχή της Γάζας. Μετέπειτα, το (307π.Χ) ο Δημήτριος ο Πολιορκητής θα επιτύχει στην *περιοχή των Θερμοπλών, κοντά στις Κυνός Κεφαλές*, νικηφόρο έκβαση, επί του βασιλιά της Μακεδονίας Κασσάνδρου και θα θέσει υπό την κυριαρχία του την Μακεδονία και περιοχές τις ηπειρωτικής Ελλάδας, καθώς και την κατάληψη των Αθηνών. Ο επικείμενος κυβερνήτης της Αθήνας, Δημήτριος Φαληρεύς, τον οποίο είχε διορίσει ο Κάσσανδρος,, κατόρθωσε να διαφύγει στην Αίγυπτο, υπό την επίβλεψη του βασιλιά *Πτολεμαίου Α΄*. Εκεί κατόρθωσε να αναλάβει το σημαντικό έργο της βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας και να απανθήσει σημαντικά πονήματα προγενέστερων φιλοσόφων και πολιτισμικών αρωγών της κλασικής εποχής.

Ακολούθως, το έτος (305-304π.Χ) ο *Δημήτριος ο Πολιορκητής* προχωρεί σε μια αποτυχημένη εκστρατεία κατά της *Ρόδου*, η οποία κατείχε ως τότε σημαντική γεωπολιτική θέση και αποτελούσε σημαίνων εμπορικό δρόμο για τα ελληνοιστικά βασίλεια. Η εν λόγω επεκτατική δραστηριότητα του βασιλιά και η ανανέωση της συμμαχίας της Κορίνθου το (302π.Χ), πυροδότησε τις αντιδράσεις των συμβασιλέων των ελληνοιστικών κρατών κι έτσι το (301π.Χ) αποτελεί σημείο τομή για την εξέλιξη των ελληνοιστικών βασιλείων, καθώς επιτυγχάνεται μια αναδιανομή της εξουσίας ανά την επικράτειά τους, ύστερα από την *μάχη της Ιψούς, στην Φρυγία*. Πρόκειται για μια διαμάχη μεταξύ της συνασπισμένης στρατιωτικής δύναμης του βασιλιά *Πτολεμαίου, του Λυσίμαχου και του Κασσάνδρου*, εναντίον του *Αντίγονου του Μονόφθαλμου και του διαδόχου του, Δημητρίου Πολιορκητή*, γεγονός που διέσπασε την εξουσία των ελληνοιστικών κρατιδίων στα ακόλουθα βασίλεια, όπως στην περιοχή της Συρίας, το βασίλειο των *Σελευκιδών*, στην περιοχή της Αιγύπτου, το βασίλειο των Πτολεμαίων, στην περιοχή της Θράκης και της Μ.Ασίας, την στρατιωτική κυριαρχία του βασιλιά *Λυσίμαχου* και τέλος στην επικράτεια της Μακεδονίας, την στρατιωτική κυριαρχία του βασιλιά *Κασσάνδρου*. Παρά την επιβεβαιωμένη ήττα του Δημητρίου του Πολιορκητή και τον θάνατο του Αντίγονου του Μονόφθαλμου, ο πρώτος συνέχισε τις πολεμικές επιχειρήσεις, εναντίον των κατακτητών του. Τα ακόλουθα έτη, δηλαδή το (298/297π.Χ), επισυμβαίνει ο θάνατος του βασιλιά της Μακεδονίας, *Κασσάνδρου* και ο *Δημήτριος ο Πολιορκητής* επιχειρεί το (294π.Χ) να αποσπάσει τον τίτλο του μακεδόνα βασιλιά, με απολυταρχικό τρόπο. Το έτος (288π.Χ) ο *Λυσίμαχος*, σε συνεργασία με τον βασιλιά της *Ηπείρου Πύρρο*, τον εκθρονίζει από την βασιλεία της Μακεδονίας, ενώ το έτος (287π.Χ)

ο πατρώνας του βασιλιά, *Πτολεμαίος Α'* τον εξορίζει από την Αθήνα . Το (286π.Χ) ο στρατηγός *Σέλευκος* μετά από μια σύγκρουσή του στην Μ.Ασία με τον Δημήτριο τον Πολιορκητή, τον κρατά αιχμάλωτο.⁴³

Η εξέλιξη της νέας αναδιανομής της εξουσίας αναφορικά με την Μακεδονία, εγείρει τα πολεμικά αισθήματα του βασιλιά Πτολεμαίου Α' και του Σέλευκου και πυροδοτεί το ξέσπασμα της *μάχης του Κουρουπεδίου το (281π.Χ)*, όπου επέρχεται η νίκη του *Σελεύκου* έναντι του *μακεδόνα βασιλιά Ανσίμαχου*, ενώ ο βασιλιάς Σέλευκος χάνει την ζωή του από τον ανταγωνιστή του *Πτολεμαίο Κεραυνό*, απογόνου του βασιλιά του Πτολεμαϊκού βασιλείου. Την βασιλεία της αυτοκρατορίας της Συρίας καταλαμβάνει ο διάδοχος του Σελεύκου, ο Αντίοχος Α', ενώ ο Πτολεμαίος Β' ο Φιλάδελφος ορίζεται πλέον βασιλιάς του βασιλείου της Αιγύπτου, ύστερα από τον θάνατο του Πτολεμαίου Α'.⁴⁴

Τα έτη (280- 275π.Χ) πραγματοποιείται η κυριαρχία του *βασιλιά της Θράκης Πύρρου*, στην Ιταλία και την Σικελία, όμως δυστυχώς χάνει την ζωή του, σε μια μάχη που λαμβάνει χώρα στο Άργος, προκειμένου να θέσει υπό το σκήπτρο του και άλλες περιοχές της ελληνικής επικράτειας. Το έτος (280π.Χ) έχουμε και την ίδρυση της *Αχαϊκής Συμπολιτείας*, όπου επιτυγχάνεται η προσθήκη νέων περιοχών τις Πελοποννήσου, εκτός των μελών της πάλε ποτέ Αχαϊκής συμπολιτείας και προστίθενται η Κόρινθος και η Σικυώνα. Παράλληλα, το βασίλειο της Μ.Ασίας αποκτά νέο διάδοχο, τον βασιλιά *Μιθρυδάτη*. Την ίδια χρονιά πραγματοποιείται η εισβολή ξένων κατακτητών στην ελληνική επικράτεια και την περιοχή της Μ.Ασίας, καθώς οι Γαλάτες υπό την ηγεσία του στρατηγού *Βρέννου Β'* και διεξάγουν διαμάχες στην Μακεδονία έναντι του *Πτολεμαίου Κεραυνού*, ο οποίος και θανατώνεται και στην επικράτεια της Θεσσαλίας, το (279π.Χ), όπου πραγματοποιούνται αβυσσαλέα εγκλήματα. Η πολεμική δραστηριότητα των *Γαλατών* συνεχίζεται το (279.π.Χ) και το (278π.Χ), αρχικά στην περιοχή των *Θερμοπυλών*, εκ νέου υπό την αρχηγία του *Βρεννού Β'* εναντίον του Αθηναίου στρατηγού των ελληνικών πόλεων-κρατών, *Καλλίππου* και μάλιστα κατορθώνουν να θέσουν στρατηγικές βάσεις τόσο στην *Θεσσαλία στην περιοχή του Αίμου*, όσο και στην

⁴³ Ροβήρος(2010):120,231,121

⁴⁴ Claude Mossé (2011):417

περιοχή της Βιθυνίας. Έτσι, περνούν τα στενά του Ελλησπόντου, ως αποτέλεσμα του οράματος των Γαλατών να ιδρύσουν το βασίλειο της Βιθυνίας, με πρόταση του στρατηγού *Νικομήδη*.⁴⁵

Η επικείμενη επέλαση των Γαλατών στην περιοχή της Μακεδονίας και η απόκρουσή τους από τον *Αντίγονο τον Γονατά*, τον κατέστησε βασιλιά της Μακεδονίας, το (277/276π.Χ). Ωστόσο, το (272/271π.Χ) ο βασιλιάς της Θράκης, Πύρρος, θα χάσει την ζωή του από τον Μακεδόνα βασιλιά Αντίγονο Γονατά,⁴⁶ στην περιοχή του Άργους, κατά την διαμάχη του με τους Λακεδαιμονίους.⁴⁷

Στα επόμενα έτη, επισυμβαίνει ο *Χρεμωνίδειος πόλεμος*, κατά το (266-263π.Χ), όπου θεμελιώδη θέση έχει για ακόμη μια φορά ο *Αντίγονος ο Γονατάς*, έχοντας θεμελιώσει την θέση του στην ελληνική επικράτεια. Συγκεκριμένα, ο βασιλιάς της δυναστείας των Λαγιδών, *Πτολεμαίος Β΄*, κατορθώνει να εντείνει το πολεμικό αίσθημα των ελληνικών πόλεων, εναντίον του Μακεδόνα βασιλιά και ηγείται το (266π.Χ) την πρόταση του *Χρεμωνίδειου ψηφίσματος*. Το ψήφισμα έλκει την καταγωγή του από τον Αθηναίο πολιτικό Χρεμωνίδα, ο οποίος προχωρά σε έναν συμμαχικό αποκλεισμό της Μακεδονικής υπερδύναμης, καθώς συνασπίζεται με την *Σπάρτη*, τους *Ηλείους*, τους *Αρκάδες*, τους *Αχαιούς* και τον *Πτολεμαίο βασιλιά*. Αποτέλεσμα του Χρεμωνίδειου πολέμου είναι η συντριπτική ήττα των Αθηνών και η συντριβή του σπαρτιατικού στόλου, στα παράλια της Κω.⁴⁸

Εν τω μεταξύ στην Δύση το χρονικό διάστημα (264-241π.Χ) ξεσπούσε ο *Α΄Καρχηδονιακός πόλεμος* μεταξύ Ρωμαίων και Καρχηδονίων, καθώς η Ρώμη φαίνεται να προσαρτεί την Σικελία, ύστερα από την διαμάχη της με την στρατιωτική δύναμη των Καρχηδονίων στην *Μεσσήνη της Σικελίας* το (269π.Χ).⁴⁹

Το (245π.Χ) ο στρατηγός Άρατος ηγείται της Αχαϊκής Συμπολιτείας, η οποία γίνεται

⁴⁵ Ροβήρος(2010):124

⁴⁶ Claude Mossé (2011):417,418

⁴⁷ Ροβήρος(2010):125

⁴⁸ Claude Mossé (2011):418

⁴⁹ Ροβήρος(2010):126

πρόμαχος της συμμαχίας έναντι της μακεδονικής κυριαρχίας και πλέον με την απομάκρυνση των μακεδονικών παραπετασμάτων από τις πελοποννησιακές πόλεις και μετά τον θάνατο του βασιλιά Αντίγονου, το (240/239), η Μακεδονία χάνει το γόητρο της και την εξουσία καταλαμβάνει ο Δημήτριος Β'. Το (229π.Χ) την μακεδονική βασιλεία αναλαμβάνει ο *Αντίγονος Δώσων*, καθώς ο προκάτοχός του, Φίλιππος Ε', χάνει την ζωή του. Στο μεταξύ, ο μακεδόνας βασιλιάς βρίσκεται θεατής στις επανειλημμένες διαμάχες ανάμεσα στην Αχαϊκή Συμπολιτεία και την Σπάρτη, ενώ ταυτόχρονα κινείται εχθρικά απέναντι στον λαό των Θεσσαλών και των Αιτωλών, το (228π.Χ) . Η μεταρρυθμιστική πολιτική του Κλεομένη να αποσύσει το ολιγαρχικό πολίτευμα των εφόρων, αλλά και την εκτεταμένη επιτροπεία των μακεδονικών φρουρών στις πόλεις της Πελοποννήσου, οδήγησε το (227π.Χ), τόσο σε πολεμική σύγκρουση μεταξύ των Σπαρτιατών και της Αχαϊκής Συμπολιτείας, όσο και σε συμμαχικές διεργασίες του *στρατηγού Άρατου* με τον μακεδόνα βασιλιά *Δώσωνα*, καθώς και τον *Αγιάδη βασιλιά Κλεομένη* με τον βασιλιά *Πτολεμαίο Γ' Ευεργέτη της Αιγύπτου*. Η εν λόγω συμμαχία πυροδότησε την ένωση των στρατιωτικών δυνάμεων των *Βοιωτών, Φωκίων, Λοκρών, Ακαρνανών, Ηπειρωτών*, καθώς και των Αχαιών με την Μακεδονική δυναστεία και αποτέλεσε την κύρια αιτία της προσχώρησης της Κορίνθου στην Μακεδονική κυριαρχία το (224π.Χ). Η Αχαϊκή Συμπολιτεία κυριαρχεί έναντι της Σπαρτιατικής δύναμης, στην μάχη της Σελλασίας το (222π.Χ), αποδιώχνοντας τον Κλεομένη από την εξουσία, ο οποίος γίνεται πλέον προστατευόμενος του *Πτολεμαίου Γ' του Ευεργέτη* και επαναφέρει την σκίαση του ολιγαρχικού πολιτεύματος στην Σπάρτη.

Μετά τον θάνατο του *Αντιγόνου Δώσωνα* το (221π.Χ), την εξουσία αναλαμβάνει ο *Φίλιππος Ε'*, ο οποίος αντιμετώπιζε τις εχθροπραξίες του Αιτωλικού συνασπισμού και τις ταυτόχρονες προκλήσεις των *Ιλυριών*, υπό την ηγεσία του Δημητρίου της Φάρου, και σε συνεργασία με την Αχαϊκή Συμπολιτεία, επιχείρησε να διατηρήσει τις κτήσεις της Μακεδονικής Αυτοκρατορίας. Προκειμένου να διασφαλίσει την θέση του,λοιπόν, ο Φίλιππος Ε' προχώρησε το (217π.Χ) σε συμμαχία με την Αιτωλική δύναμη, *Ειρήνη της Ναυπάκτου*, ενώ παράλληλα σύνηψε ειρήνη με τον βασιλιά Αννίβα, κατά της Ρωμαϊκής

κυριαρχίας. Οι τελευταίοι αποτέλεσαν την αιτία της ειρηνευτικής διάλυσης των Αιτωλών και πυροδότησαν νέες διαμάχες. Τέλος στις εχθροπραξίες της Αιτωλικής και Αχαϊκής Συμπολιτείας, θέτει η *Ειρήνη της Φοινίκης*.⁵⁰

Τα χρόνια που ακολουθούν, από το (218-201π.Χ) η καρχηδονιακή δύναμη πραγματοποιεί αρκετές νικηφόρες μάχες εναντίον της Ρώμης, όμως το (218π.Χ) σημειώνεται η έναρξη του *Β'Καρχηδονιακού πολέμου*, κατά τον οποίο ο στρατηγός Αννίβας επιτίθεται στην Ιταλία, όμως το (203π.Χ), η Ρώμη νικά στα *Μεγάλα Πεδία*, υπό την στρατιωτική ηγεσία του *Σκιπίωνα του Αφρικανού* και αφού μεταβαίνει στην περιοχή της Τύνιδας, κατακτά την Καρχηδονιακή πόλη.

Ακολουθεί το (215π.Χ) ο *Α'Μακεδονικός πόλεμος*, ο οποίος λήγει το (205π.Χ), καθώς η *Ρώμη* επικρατεί στο πεδίο της μάχης, έναντι της συνασπισμένης *Αιτωλικής δύναμης*, με τον στρατηγό *Αννίβα* και τον μακεδόνα στρατηγό *Φίλιππο Ε'*. Ωστόσο, η Αχαϊκή Συμπολιτεία συνεχίζει να μαίνεται κατά των Σπαρτιατών και υπό την ηγεσία του νέου στρατηγού της, του *Φιλοποίμενος*, το (207π.Χ) επιτίθεται στην σπαρτιατική πόλη και νικά.⁵¹

Κατά τον *Δεύτερο Μακεδονικό πόλεμο*, το (197π.Χ), η επιθυμία του Φιλίππου Ε' για επεκτατική πολιτική στις περιοχές της Μ.Ασίας και τα Στενά του Πόντου, οδήγησε τους Πτολεμαίους και την Ρόδο, ώστε να στραφούν σε στρατιωτική βοήθεια των Ρωμαίων. Ο πόλεμος διεξήχθη στις *Κυνός Κεφαλές της Θεσσαλίας* με την ταπεινωτική έκβαση της Μακεδονικής δύναμης από τον Ρωμαίο στρατηγό *Τίτο Φλαμίνιο* και την συνακόλουθη αποδοχή των όρων των νικητών, να αποδοθούν όλες οι μικρασιατικές περιοχές της ελληνικής επικράτειας και να επιστρέψουν οι άμαχοι πληθυσμοί στις κτήσεις τους, καθώς επίσης επιβλήθηκε η καταβολή πολεμικής αποζημίωσης. Ακολουθεί το (196π.Χ) η απελευθέρωση των Ελλήνων στην περιοχή των Ισθμίων και η πρόσδεση του σπαρτιάτη *τυράννου Νάβη* στην ρωμαϊκή επικυριαρχία, μετά από την ήττα του εναντίον του στρατηγού της Αχαϊκής Συμπολιτείας, *Φιλοποίμενος*. Ο *Αντίοχος Γ'της Συρίας* ύστερα από την νίκη του στο *Πάνειο* το(200π.Χ) και την ανακατάληψη της *Κοίλης Συρίας*,

⁵⁰ Claude Mossé (2011):419,420,422

⁵¹ Ροβήρος(2010):127

επιθυμεί να καταλάβει τις περιοχές των Στενών και της Μ.Ασίας το (195 π.Χ) , όμως προχωρεί στην υπογραφή συνθήκης με τον βασιλιά *Πτολεμαίο Ε'*. Ακολούθως, οι Αιτωλικές δυνάμεις επιθυμούν να συμμαχήσουν με τον *Αντίοχο Γ'* και να καταλάβουν το (192π.Χ) περιοχές της Ελλάδας, όπως η Χαλκίδα. Κατά την απόβαση του Σύριου βασιλιά στις *Θερμοπύλες το (191π.Χ)*, οι στρατιωτικές δυνάμεις του Μακεδόνα βασιλιά *Φιλίππου Ε'* και του ρωμαίου βασιλιά *Κάτωνα*, καταφέρνουν να τον απομακρύνουν και ο Αντίοχος Γ' επιστρέφει στην Ασία. Εκεί ηττάται κατά κράτος το (189π.Χ) στην περιοχή της Συρίας, *Μαγνησία του Σιύλου*, χάρη στην συνασπισμένη επίθεση της στρατιάς του *Ρωμαίου Σκιπίωνα του Αφρικανού* και του βασιλιά *Ευμένη*, της Περγάμου. *Η συνθήκη της Απάμειας* που ακολούθησε, αποτέλεσε το εφαλτήριο για την απελευθέρωση της Θράκης και των περιοχών της Ασίας, που βρίσκονταν υπό την επίβλεψη και κυριαρχία του Πτολεμαίου βασιλιά και των Ρωμαίων.

Ο *Γ' Μακεδονικός πόλεμος* λαμβάνει χώρα κατά τα έτη (171-168π.Χ) ανάμεσα στον μακεδονικό στρατό του *Περσέα* και του *Ρωμαίου στρατηγού Αιμιλίου Παύλου* στην μάχη της *Πύδνας το (168π.Χ)*, ανατρέποντας την ως τώρα επικράτηση της μακεδονικής δύναμης στις περιοχές της Θεσσαλίας. Πλέον η Μακεδονία παύει να υφίσταται ως ανεξάρτητο μακεδονικό κράτος και χωρίζεται σε 4 μικρότερα κράτη, υποτελή της Ρώμης. Οι ως τότε συνθήκες της μακεδονικής επικράτειας ανατρέπονται παροδικά, όταν το (148π.Χ) ο στρατηγός *Ανδρίσκο* μάχεται με τις ρωμαϊκές στρατιωτικές δυνάμεις του *Καικίλιου Μετέλλου*, καταλύει τμήματα της Μακεδονικής επικράτειας και εισβάλλει στην Θεσσαλία, όμως χάνει τις κτήσεις του και πλέον το (146π.Χ) τόσο η Μακεδονία, όσο και οι υπόλοιπες περιοχές προσαρτώνται στην ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Το τελευταίο αυτό γεγονός επισφραγίστηκε από την πυρπόληση της Κορίνθου από τους Ρωμαίους, ύστερα από την επέμβασή τους στον πόλεμο μεταξύ των Αχαϊκών και Σπαρτιατικών δυνάμεων, διαλύοντας τον Αχαϊκό στρατό στις *Θερμοπύλες*. Κατ'επέκταση η Αθήνα και η Σπάρτη, οι Θεσσαλοί, οι Αιτωλοί και οι Ακαρνανοί απέκτησαν μια ιδιότυπη αυτονομία , όπως και τα κράτη της Αχαϊκής Συμπολιτείας.

Το (133π.Χ) πραγματοποιείται το τέλος του βασιλείου της Περγάμου, καθώς ο βασιλιάς *Ατταλος Γ'* παραδίδει το βασίλειο της Περγάμου στην Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

Τα έτη (87-84π.Χ) επισυμβαίνει ο *Α' Μιθριδατικός πόλεμος*, υπό την ηγεσία του *Μιθριδάτη Στ' Ευπάτορα*, εναντίον του ύπατου *Σύλλα*, καθώς ο πρώτος επιδιώκοντας να

προσαρτήσει όλο και περισσότερες περιοχές στο βασίλειο του Πόντου, προχώρησε στην κατάλυση της Κριμαίας, της Κολχίδας, ενώ ταυτόχρονα είχε βλέψεις για την περιοχή της Βιθυνίας και της Καππαδοκίας, γεγονός που ξεσήκωσε την Ρώμη. Ταυτόχρονα, πρέσβεις από τις περιοχές της Μ.Ασίας ζήτησαν την επέμβαση ελληνικών περιοχών, όπως η Αθήνα ⁵², η οποία υπέστη ολοκληρωτική ήττα και υλικές καταστροφές στον Πειραιά, κατά την μάχη της Χαιρώνειας και του Ορχομενού το (86/85π.Χ).

Ακολουθεί τα έτη (83-81π.Χ) ο Β' Μιθριδατικός πόλεμος, όπου ο στρατηγός της Βιθυνίας παραδίδει την κυριαρχία της πόλης στην Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Τέλος, ο Γ' Μιθριδατικός πόλεμος κατά τα έτη (74-63π.Χ), αποτέλεσε σημείο τομής για την οριστική παράδοση του βασιλείου του Πόντου στην Ρωμαϊκή επικυριαρχία, καθώς το (73π.Χ) ο ρωμαίος στρατηγός Λούκουλος βρέθηκε αντιμέτωπος με τον βασιλιά Μιθριδάτη στον Γρανικό ποταμό. Το (66π.Χ) ο Μιθριδάτης θα χάσει στο πεδίο της μάχης από τον Πομπηίο και ο ίδιος θα βάλει τέλος στην ζωή του στην Κριμαία το (63π.Χ), όταν ο διάδοχός του Φαρνάκης Β', θα συνασπιστεί με τους Ρωμαίους.

Το (73π.Χ) η Ρώμη θα διορίσει επόμενο βασιλιά της Ιουδαίας, τον Ηρώδη Α' Μεγάλο, ο οποίος έμεινε γνωστός στην ιστορία ως δολοφόνος νηπίων, ύστερα από την δίωξη των Χριστιανών, καθώς επίσης θα αφανίσει τους τελευταίους γόνους της δυναστείας των Ασμοναίων, του βασιλείου της Συρίας. Κατόπιν, κατά τα έτη (73-71 π.Χ) οι όποιες απόπειρες πραξικοπήματος της κάστας των δούλων, καταπνίγηκαν από τον στρατηγό Κράσσο, στους κόλπους της Ιταλίας, ο οποίος θα αναδειχθεί το (70π.Χ) ύπατος αρμοστής, μαζί με τον Πομπηίο.

Επανερχόμενοι στην δυναστεία της Ιουδαίας, υπό την ηγεσία του Αριστόβουλου Β', η Ρώμη θα προσαρτήσει, οριστικά, τα εδάφη της στην Αυτοκρατορία, ύστερα από την επέλαση του στρατηγού Πομπηίου στην Ιερουσαλήμ. Το (63π.Χ) ορίζεται ύπατος της Ρώμης ο στωικός φιλόσοφος Κικέρων, ο οποίος το (60π.Χ) ανήκει στην συνδιοίκηση της Τριμελούς Αρμοστείας, μαζί με τον Πομπηίο και τον Ιούλιο Καίσαρα. Τα παραγμένα χρόνια της ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας που ακολουθούν, θα οδηγήσουν σε εσωτερικές εμφύλιες διαμάχες και συνωμοσίες μεταξύ των υπάτων της Τριμελούς Αρμοστείας και

⁵² Claude Mossé (2011):423-425,430

συγκεκριμένα το (48π.Χ), κατά την μάχη των Φαρσάλων, οι λεγεώνες του Ιουλίου Καίσαρα και του Πομπηίου συγκρούονται στην Ρώμη. Ο Ιούλιος Καίσαρας καταλαμβάνει την Ρώμη, περνά τον ποταμό Ρουβίκωνα και τρέπει σε φυγή την λεγεώνα του Πομπηίου, ο οποίος καταφεύγει στην Αίγυπτο και χάνει την ζωή του, λόγω της συνωμοσίας του Καίσαρα με τον βασιλιά Πτολεμαίο ΙΓ'. Πλέον η Αίγυπτος το (47π.Χ) ανακηρύσσεται ρωμαϊκή επαρχία, υπό την αρμοστία της βασίλισσας Κλεοπάτρας. Την ίδια χρονιά ο Καίσαρας, θα θέσει υπό την διοίκησή του το βασίλειο του Πόντου, όταν θα κερδίσει την μάχη έναντι στον βασιλιά Φαρνάκη Β', στη Ζήλα της Γαλατίας.

Η όλο και αυξανόμενη ματαιοδοξία του Ιουλίου Καίσαρα, ο οποίος ανακηρύχθηκε Αυτοκράτορας, με θεϊκές τιμές, θα οδηγήσει στην συνασπισμένη οργάνωση της δολοφονίας του από τον στρατηγό Κάσσιο και τον Βρούτο και πλέον η εξουσία θα περάσει στον διάδοχο του, Γάιο Ιούλιο Καίσαρα Οκταβιανό. Το (43π.Χ) ορίζεται επίσημα η δεύτερη Τριμελής Αρμοστία, υπό την ηγεμονία του Μάρκου Αντωνίου, του Οκταβίου και του Λέπιδος. Ο ύπατος πρόξενος Κικέρων χάνει την ζωή του, χάρη στις μηχανορραφίες του Μάρκου Αντωνίου. Ακολουθεί το (42π.Χ) η Μάχη των Φιλίππων, η οποία διεξάγεται μεταξύ των συμβασιλέων Οκταβίου και Αντωνίου, εναντίον των στρατηγών Κάσσιου και Βρούτου. Έτσι, το (40π.Χ) η ρωμαϊκή Αυτοκρατορία χωρίζεται σε τρία τμήματα, υπό την αρμοστία του Αντωνίου, στο ανατολικό τμήμα της Αυτοκρατορίας, ακολούθως του Οκταβίου στο δυτικό και του Λέπιδος στην Αφρικανική ήπειρο. Τέλος, η ελληνιστική εποχή θα δώσει τα σκήπτρα της στην Ελληνορωμαϊκή εποχή, ύστερα από τον σφετερισμό της εξουσίας του Λέπιδου, όταν ο Οκτάβιος σε συνεργασία με τις λεγεώνες του στρατηγού Αγρίππα, θα πολεμήσει εναντίον του Πομπηίου και του Λέπιδου. Ο Οκτάβιος θα κηρύξει την ανεξαρτησία της Αιγύπτου και θα συμβασιλεύσει με την βασίλισσα Κλεοπάτρα, μέχρι το (31π.Χ), κατά την Ναυμαχία του Ακτίου, όπου θα συντριβεί ο στόλος τους από τον Οκτάβιο και τον Αγρίππα, στο ακρωτήριο Άκτιο και την περιοχή της Ακαρνανίας. Ο ύπατος Οκταβιανός εισβάλλει στην Αλεξάνδρεια και οι συμβασιλείς της Αιγύπτου Αντώνιος και Κλεοπάτρα βάζουν τέλος στην ζωή τους. Το (30π.Χ) η αποικία της Αιγύπτου προσαρτείται οριστικά στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

Η ανάληψη της εξουσίας από τον Οκταβιανό Αύγουστο το (38π.Χ), αποτελεί την απαρχή της αυτοκρατορικής περιόδου, όπου ο ύπατος περιβάλλεται με ιεροσύνη και αποτελεί

σύμβολο θεϊκής εξουσίας, επί της γης, έως το (14μ.Χ).⁵³

Έπεται η ανάληψη της εξουσίας υπό τον *Τιβέριο* τα έτη (14-37μ.Χ), ο οποίος έχασε την ζωή του ύστερα από την συνωμοσία του *τυράννου Καλιγούλα* το (37μ.Χ) στην περιοχή της *Καμπανίας*, καπηλευόμενος την επίσημη διαδοχή του στον αυτοκρατορικό θρόνο. Μάλιστα, τα έτη (26-36μ.Χ) Αυτοκράτορας της Ιουδαϊκής αποικίας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ορίζεται ο *Πόντιος Πιλάτος*.

Η ιστορική μας ανασκόπηση θα τελειώσει με την αυτοκρατορική περίοδο της διαδοχής του *Καλιγούλα*, *απογόνου του Καίσαρα Γερμανικού*, κατά τα έτη (37-41μ.Χ), ο οποίος εφάρμοσε δικτατορικές πρακτικές στην εφαρμογή της εξουσίας και συγκατανεύοντας με τις αιγυπτιακές θρησκευτικές δοξασίες της θεάς *Ίσιδας*, αυτοανακηρύχθηκε ιερέας της. Παράλληλα, υπήρξε βανδαλιστής του ελληνικού πολιτισμού, μέρος του οποίου καπηλεύτηκε και τα μετέφερε στην Ρώμη. Ωστόσο, ο ίδιος έχασε την ζωή του από τον στρατηγό *Κάσσιο Χαιρέα* και την διαδοχή του ανέλαβε το (41μ.Χ) ο *Αυτοκράτορας Κλαύδιος*. Η πολυτάραχη ζωή του και οι στοιχειώδεις αναπηρίες του, τον στιγματίσαν, τόσο για την διαβόητη ζωή της συζύγου του *Μεσσαλίνας*, αλλά και την δολοφονία του από την σύζυγό του *Αγριππίνα Β'*, η οποία θέλησε να σφετεριστεί την εξουσία με τον γιό της *Νέρωνα*, κατά τα έτη (54-68μ.Χ).

Κειμενική ανασκόπηση του επικούρειου έργου

Η παρούσα ενασχόλησή μας με τα τρία διασωζόμενα έργα της ‘*Ηθικής*’ του Επικούρου, αποτελούν οι τίτλοι και το περιεχόμενο των έργων του, όπως αυτά θα αναλυθούν περαιτέρω, δηλαδή η ‘*Επιστολή προς Μενοικέα*’, οι ‘*Κύριαι Δόξαι*’ και η ‘*Επικούρου Προσφώνησις*’. Ωστόσο, το φιλοσοφικό έργο του Επικούρου διασώζεται ως προς το *corpus* του, στο έργο του *Διογένη του Λαέρτιου*, ‘*Βίοι Φιλοσόφων*’, ένα πόνημα αποτελούμενο από δέκα τόμους, εκ των οποίων ο δέκατος διασώζει τις αρχές του

⁵³ Ροβήρος(2010):129-134

επικούρειου δόγματος (X.§1-34). Κύριες μαρτυρίες της διδασκαλίας της επικούρειας ηθικής αποτελούν τα έργα του επικούρειου φιλοσόφου, *Φιλόδημου από τα Γάδαρα*, στο έργο *Περὶ Ἐπικούρου* (α XXVII,1-20), του φιλοσόφου *Κικέρωνα* στο *De Finibus* (I.65,8-10 Us.), *De Natura Deorum* (I.43,49,50,352 US.), καθώς και η πραγματεία του *Σενέκα* *Epistulae morales* (9.1-8,174,175 Us.), σχετικά με την αξία της επικούρειας φιλίας. Σημαντική ακόμη μαρτυρία για την ανάλυση της ατομικής θεωρίας, στην υπό πραγμάτευση ηθική θεωρία του φιλοσόφου, αναδεικνύεται το έργο του *Ιππολύτου* *Κατὰ πασῶν αἰραίσεων*, το έργο *Περὶ φύσεως* του *Επικούρου* (28.31.10,2-12) και *Ἐπιστολὴν πρὸς Ἡρόδοτον* (X.63-68,79), το *Ἐπικούρου βίος* του *Διογένη Λαέρτιου* (31-34), το έργο *Πρὸς Λογικούς* του *Σέξτου Εμπειρικού* (7.206-10,40,41), καθώς και του *Λουκρήτιου*, *De Rerum Natura* (II.251-293, III.136-140,232-238).

Ακόμη, θα εντοπιστούν στοιχεία της φιλοσοφικής θεωρίας στο έργο του *Πορφύριου* *Πρὸς Μαρκέλλαν* (18.24.2,180SArr), στο έργο *Περὶ θεῶν* (9,123Arr.) και *Περὶ εὐσεβείας* του *Φιλόδημου*. Ακολουθῶς, θα παρατεθούν συναφή αποσπάσματα από το έργο *Συναγωγή* του *Αέτιου*, το έργο *Πυρρώνειοι ὑποτυπώσεις* (III194,398Us.) και *Πρὸς ἠθικοῦς* (1089a) του *Σέξτου Εμπειρικού*, καθώς και *Ὅτι οὐδ' ἡδέως* (1105a,500Us.), *Εἰ καλῶς εἴρηται τὸ λάθε βιώσας* (551Us.) και *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν* (37a,548Us.) και *Πρὸς Κωλωτήν* (1124d) του *Πλουτάρχου*. Τέλος, σημαντική κειμενική αναφορά θα γίνει στο απόσπασμα από το έργο του *Πορφύριου* *Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων*, στο έργο του *Αριστοκλή* *Πρὸς τοὺς κατ'Ἐπικούρου ἡδονὴν τέλος ὀρίζομένους* (XIV.21.3-4442Us.), καθώς και στο έργο *Στρωματεῖς* του *Κλήμη του Αλεξανδρέα* (II.21.128,509Us.)

Εν προκειμένω, ο *Επίκουρος* επιχείρησε να οργανώσει το φιλοσοφικό του σύστημα, βάσει του εμπειρισμού, ο οποίος προϋποθέτει την εγγενή τάση του ανθρωπίνου όντος να αναμοχλεύει τις *ἡδονές*, οι οποίες θα τον οδηγήσουν στην επίτευξη του ανωτάτου σκοπού, την επίτευξη της ευδαιμονικής ζωής και της ψυχικής *ἄταραξίας*. Ο φιλόσοφος μέσα από την διδασκαλία της γνωσιοθεωρίας του, δημιούργησε ένα φιλοσοφικό σύστημα

που μέσα από την γνώση της ‘φυσιολογίας’⁵⁴, έθεσε τις ορίζουσες του επικούρειου ‘Κανόνα’ και έτσι έθεσε τους φιλοσόφους, συναγωγούς της ηθικής του τελεολογίας. Προκειμένου ο φιλόσοφος να αποκτήσει την αληθινή γνώση της κοσμικής του ύπαρξης, θα εκθέσει υπό το σκήπτρο του εμπειρισμού, το Τετρακριτήριο της Αληθείας και θα εφαρμόσει τις ηθικές επιταγές της επικούρειας Τετραφαρμάκου⁵⁵.

Ο επικούρειος σοφός είναι εκείνος που επιδιώκει την αρχή του ‘*πεφωτισμένου ηδονισμού*’, μέσα από την κατάκτηση της ευδαιμονίας και την συναρμογή των αρετών της φρονήσεως, της εγκράτειας, της αδρείας και της δικαιοσύνης. Συνεπώς, η έλλογη εφαρμογή της αρετής της φρονήσεως είναι εκείνη που θα κατατείνει στην ηθική τελείωση των ‘παθών’, δηλαδή της ήδονης και του πόνου και θα επιβεβαιώσει την υλική ύπαρξη της ανθρώπινης ‘ψυχής’. Εδώ έγκειται η έκθεση της ενεργούς βουλήσεως της ‘ψυχής’ χάρη στην ατομική της φύση, η οποία αποτελούμενη από ηλεκτρόνια, ιόντα και νευροδιαβιβαστές, πυροδοτεί την συνεχή αλληλεπίδραση των σωμάτων και την γέννηση των ‘*κινητικών ηδονών*’. Ο εν λόγω χαρακτηρισμός των ‘ήδονών’ ως ‘*κινητικών*’, πρόκειται να αποτελέσει την συνυποδήλωση των ‘*συναισθηματικών ώσεων*’ της ψυχής, τις οποίες ο έλλογος πρακτικός βίος του ανθρώπου, θα τις καταστήσει ‘*καταστηματικές ηδονές*’.⁵⁶ Σύμφωνα μάλιστα, με την πραγματεία του Λουκρήτιου ‘*De Rerum Natura*’ η ανθρώπινη ψυχή αποτελείται από την ιδιοσυστασία λείων και στρογγυλών ατόμων, που προϋποθέτουν την συνύπαρξή της με την φθαρτή και υλική φύση του σώματος .

Οι συναγωγοί του Επικουρισμού θα μιμηθούν τον διδάσκαλό τους και θα διαμορφώσουν μια κοινότητα, βάσει της επικούρειας ‘*χάρεως*’, η οποία θα πολεμήσει τους φόβους του θανάτου και του ψυχικού και σωματικού πόνου, καθώς επίσης θα κληθεί να διασαφηνίσει με επιστημονική τεκμηρίωση την πρόσληψη του θείου όντος από την ανθρώπινη νόηση.⁵⁷

⁵⁴ «Φυσιολογία»: Η θεωρία περί Φυσικής του Επικούρου.

⁵⁵ «Τετραφάρμακος»: Η ηθική θεωρία του Επικούρου για την θεραπεία της ψυχής, δηλαδή η πραγμάτευση σχετικά με την νοητική σύλληψη του θείου, η εξάλειψη του φόβου του θανάτου, η επιλογή κι η αποφυγή του καλού και του κακού, ως απόρροια της εγγενούς φύσης του ατόμου.

⁵⁶ Anderson(2002):10,19,47,50,94

⁵⁷ Ζωγραφίδης (2009):32,40,42

Φιλοσοφικός βίος

Ἐπιστολὴ πρὸς Μενοικέα (122-123)

«Ἐπίκουρος Μενοικεῖ χαίρειν. Μήτε νέος τις ὢν μελλέτω **φιλοσοφεῖν**, μήτε γέρον ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν. οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδεὶς ἐστὶν οὔτε πάρωρος **πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαῖνον**. ὁ δὲ λέγων ἢ μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὦραν ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὦραν ὁμοίος ἐστὶ τῷ λέγοντι πρὸς **εὐδαιμονίαν** ἢ μὴ παρεῖναι τὴν ὦραν ἢ μηκέτι εἶναι. ὥστε φιλοσοφητέον καὶ νέω καὶ γέροντι, τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων, τῷ δὲ ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιὸς ἢ **διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων**· μελετᾶν οὖν χρὴ τὰ ποιοῦντα τὴν εὐδαιμονίαν, εἴπερ παρουσίας μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν, ἀπουσίας δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν. [123] Ἄ δέ σοι συνεχῶς παρήγγελον, ταῦτα καὶ πράττε καὶ μελέτα, στοιχεῖα τοῦ **καλῶς ζῆν** ταῦτ' εἶναι διαλαμβάνων».

Μετάφραση:

« Ο Επίκουρος απευθύνει χαιρετισμό στον Μενοικέα. Ούτε κάποιος που είναι νέος πρέπει να αργεῖ να φιλοσοφεί, ούτε ὄντας γέρος να κοπιάζει φιλοσοφώντας, διότι κανένας δεν είναι ἀνέτοιμος, ούτε ἀκαιρος, **για να εξασφαλίσει τὴν εὐδαιμονία τῆς ψυχῆς**. Εκείνος λοιπόν, που ισχυρίζεται ὅτι δεν εἶναι ἡ κατάλληλη στιγμή για να φιλοσοφήσει ἢ ὅτι δεν ἔχει παρέλθει ἀκόμη τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, εἶναι ὁμοῖος με ἐκεῖνον που λέει ὅτι δεν ἦρθε καὶ δεν εἶναι ἡ κατάλληλη στιγμή, ὥστε ὁ νέος καὶ ὁ γέρος να πρέπει να φιλοσοφήσει, ὁ ἓνας γιατί, καθὼς γεννά, ἀναγεννᾶται, λόγω τῶν ὠφελειῶν που του ἔχουν προσφερθεῖ ὡς τώρα καὶ ὁ ἄλλος, ὥστε να πρέπει να εἶναι ταυτόχρονα νέος, ἀλλὰ καὶ ἠλικιωμένος, **για να ἀποφύγει τὸν φόβο τῶν μελλοντικῶν γεγονότων**. Πρέπει να ερευνούμε τα ὅσα φέρνουν τὴν εὐδαιμονία, διότι ὅταν ὑπάρχει ἐκεῖνη, εξασφαλίζουμε τα πάντα, ἐνῶ ὅταν ἐκλείπει, κάνουμε τα πάντα για να τὴν ἀποκτήσουμε. Αὐτά για τα ὁποῖα ἐγὼ συνεχῶς σε προέτρεπα, αὐτά να τα κάνεις καὶ να τα ερευνᾶς, ἔχοντας ὑπόψη σου ὅτι αὐτά ἀποτελοῦν τα συστατικὰ στοιχεῖα **τῆς εὐδαιμονικῆς ζωῆς**.»

Στο εν λόγω χωρίο της επιστολής προς τον μαθητή του Μενουκέα, ο Επίκουρος τον προτρέπει, να συμμετάσχει στον φιλοσοφικό βίο, αναφερόμενος στο υπέρτατο 'άγαθό', την ευδαιμονική ζωή, η οποία είναι απαλλαγμένη, ανεξαρτήτως από την ηλικία του ατόμου, από τις λοξοδρομήσεις των κενών επιθυμιών, των 'ὀρέξεων'⁵⁸ και του 'φόβου', στοιχεία που μόνο το 'πάθος'⁵⁹ του πόνου, μπορούν να εγείρουν. Το άτομο πρέπει να απαλύνει τον σωματικό πόνο, μέσω της πρόκλησης της ψυχικής του 'ήδονης'⁶⁰ και της 'ἀταραξίας'⁶¹, καθώς θα πρέπει να ανακαλεί τα ηδονικά συναισθήματα περασμένων ευτυχισμένων γεγονότων.

Η προτροπή του Επικούρου 'πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαῖνον', δηλαδή η επιμέλεια της υγείας της ψυχής, είναι ο τελεολογικός σκοπός της 'καταστηματικής ήδονής'⁶², η οποία συνοδεύεται πάντα από την διανοητική λειτουργία της 'φρόνησης'⁶³ του σοφού.⁶⁴ Ο σοφός είναι εκείνος που πραγματοποιεί την διανοητική διάκριση των επιθυμιών σε φυσικές και αναγκαίες, σε φυσικές και μη αναγκαίες, καθώς και σε μη φυσικές και μη αναγκαίες, τις 'ὀρέξεις'.⁶⁵ Μια τέτοια ικανότητα προϋποθέτει την αληθινή κατάκτηση της γνώσης από τον άνθρωπο, δηλαδή την πεποίθηση ότι ο άνθρωπος ως φύσει ἔλλογο και φθαρτό ον, κατέχει υλική υπόσταση, τόσο ως προς την σάρκα, όσο και ως προς την ψυχή. Μάλιστα, καλείται να διευθετήσει την ζωή του με βάση τον ορθολογισμό της συμπαντικής τάξης, όπως φαίνεται να εμπνέεται από αυτή την αρχή κι ο στωικός άνθρωπος και να θέτει ως κριτήριο γι'αυτά τις αισθήσεις του, δηλαδή τα 'πάθη' της

⁵⁸ «ὀρέξεις»: Οι σαρκικές και μη αναγκαίες επιθυμίες.

⁵⁹ «πάθος»: Το συναίσθημα. Αποτελεί τμήμα του Τετρακριτηρίου της Αληθείας, δηλαδή το γνωσιολογικό κριτήριο του εμπειρισμού, το οποίο διαχωρίζεται σε 'ήδονή' και 'πόνος'.

⁶⁰ «ήδονή»: Η ευχαρίστηση. Γνωσιολογικό κριτήριο του εμπειρισμού. Σκοπός του ηθικού επικούρειου δόγματος.

⁶¹ «ἀταραξία»: Η ψυχική γαλήνη που υφίσταται λόγω της έλλειψης σωματικού πόνου.

⁶² «καταστηματική ήδονή»: Η ευχάριστη διάθεση του ατόμου, η στατική κατάσταση του σώματος, που δεν υφίσταται σωματικούς και ψυχικούς κλυδωνισμούς.

⁶³ «φρόνηση»: Η σωφροσύνη του επικούρειου σοφού. Το κριτήριο που οδηγεί στην ορθολογική διαχείριση των επιλογών και αποφυγών του ατόμου.

⁶⁴ A.J.Festugière(1999):76,90

⁶⁵ Hattinson (2000): 272

ψυχής του. Συνεπώς, ο Επίκουρος φαίνεται να εφαρμόζει τις αρχές της Τετραφαρμάκου, αναφορικά με θεραπεία της ψυχής, έχοντας φυσικά κατακτήσει την εμπειρική διάσταση του κόσμου που τον περιβάλλει. Ο ίδιος ο Επίκουρος στην ‘Επιστολή πρὸς Πυθοκλή’,(87,116), όπου παραθέτει τις βασικές αρχές της Φυσικής του θεωρίας, ερμηνεύει την αναγκαιότητα της γνώσης των φυσικῶν αρχῶν, οι οποίες καθορίζουν την εμπειρική και νοητική ταυτόχρονα σύλληψη της φύσης από τον άνθρωπο και οριοθετούν την δράση και τα ‘πάθη’ του, όπως αναφέρεται: « οὐ γὰρ ἰδιολογίας καὶ κενῆς δόξης ὁ βίος ἡμῶν ἔχει χρείαν, ἀλλὰ τοῦ ἀθορύβως ἡμᾶς ζῆν... μάλιστα δὲ σεαυτὸν ἀπόδος εἰς τὴν τῶν ἀρχῶν καὶ ἀπειρίας καὶ τῶν συγγενῶν τούτοις θεωρίαν, ἐτι τε κριτηρίων καὶ παθῶν, καὶ οὗ ἕνεκεν ταῦτα ἐκλογιζόμεθα».

Μετάφραση αποσπάσματος:

«Διότι, η ζωή μας δεν έχει ανάγκη από υποκειμενικές απόψεις και εσφαλμένες γνώμες, αλλά από ψυχική ηρεμία... Να εμβαθύνεις στις αρχές της θεωρίας περί της απειρίας του σύμπαντος κι ότι έχει σχέση με αυτά κι ακόμη στα κριτήρια της αλήθειας και τα συναισθήματα της ψυχής και σε όσα εξαιτίας τους, συλλογιζόμαστε».

‘Επιστολή πρὸς Μενοικέα(132.10-15-135):

«Τούτων δὲ πάντων ἀρχὴ καὶ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν φρόνησις. διὸ καὶ φιλοσοφίας τιμιώτερον ὑπάρχει φρόνησις, ἐξ ἧς αἱ λοιπαὶ πᾶσαι πεφύκασιν ἀρεταί, διδάσκουσα ὡς οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως οὐδὲ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως ἄνευ τοῦ ἡδέως. συμπεφύκασι γὰρ αἱ ἀρεταὶ τῷ ζῆν ἡδέως, καὶ τὸ ζῆν ἡδέως τούτων ἐστὶν ἀχώριστον.

[133] Ἐπεὶ τίνα νομίζεις εἶναι κρεῖττονα τοῦ καὶ περὶ θεῶν ὅσα δοξάζοντος καὶ περὶ θανάτου διὰ παντὸς ἀφόβως ἔχοντος καὶ τὸ τῆς φύσεως ἐπιλελογισμένου τέλος, καὶ τὸ μὲν τῶν ἀγαθῶν πέρας ὡς ἔστιν εὐσυμπλήρωτόν τε καὶ εὐπόριστον διαλαμβάνοντος, τὸ δὲ τῶν κακῶν ὡς ἢ χρόνους ἢ πόνους ἔχει βραχεῖς; τὴν δὲ ὑπὸ τινῶν δεσπότην εἰσαγομένην πάντων {ἂν γελῶντος}, <εἰμαρμένην, ἀλλ’ ἂ μὲν κατ’ ἀνάγκην ὄντα συνορῶντος>, λέγει ἐν ἄλλοις γίνεσθαι ἂ μὲν κατ’ ἀνάγκην, ἂ δὲ ἀπὸ τύχης, ἂ δὲ παρ’ ἡμᾶς, διὰ τὸ τὴν μὲν ἀνάγκην ἀνυπεύθυνον εἶναι, τὴν δὲ τύχην ἄστατον ὄρᾶν, τὸ δὲ παρ’ ἡμᾶς ἀδέσποτον, ᾧ καὶ τὸ μεμπτόν καὶ τὸ ἐναντίον παρακολουθεῖν πέφυκεν.

[134] ἐπεὶ κρεῖττον ἦν τῷ περὶ θεῶν μύθῳ κατακολουθεῖν ἢ τῇ τῶν φυσικῶν εἰμαρμένην

δουλεύειν· ὁ μὲν γὰρ ἐλπίδα παραιτήσεως ὑπογράφει θεῶν διὰ τιμῆς, ἡ δὲ ἀπαραίτητον ἔχει τὴν ἀνάγκην. τὴν δὲ τύχην οὔτε θεὸν ὡς οἱ πολλοὶ νομίζουσιν ὑπολαμβάνων, —οὔθ' ἔν γὰρ ἀτάκτως θεῶν πράττεται— οὔτε ἀβέβαιον αἰτίαν, (οὐκ) οἶεται μὲν γὰρ ἀγαθὸν ἢ κακὸν ἐκ ταύτης πρὸς τὸ μακαρίως ζῆν ἀνθρώποις δίδοσθαι, ἀρχὰς μὲντοι μεγάλων ἀγαθῶν ἢ κακῶν ὑπὸ ταύτης χορηγεῖσθαι·

[135] κρεῖττον εἶναι νομίζων **εὐλογίστεως ἀτυχεῖν ἢ ἀλογίστεως εὐτυχεῖν**· βέλτιον· γὰρ ἐν ταῖς πράξεσι τὸ καλῶς κριθὲν (μὴ ὀρθωθῆναι ἢ τὸ μὴ καλῶς κριθὲν) ὀρθωθῆναι διὰ ταύτην. Ταῦτα οὖν καὶ τὰ τούτοις συγγενῆ μελέτα πρὸς σεαυτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς πρὸς τε τὸν ὁμοιον σεαυτῶ, καὶ **οὐδέποτε οὐθ' ὕπαρ οὐτ' ὄναρ διαταραχθήσῃ**, ζῆσι δὲ ὡς θεὸς ἐν ἀνθρώποις. **οὔθ' ἔν γὰρ ἔοικε θνητῶ ζῶν ζῶν ἄνθρωπος ἐν ἀθανάτοις ἀγαθοῖς.**».

Μετάφραση:

« Η φρόνηση είναι η αρχή και **το ανώτατο αγαθό** όλων. Γι'αυτό, η φρόνηση είναι πολυτιμότερη και από την φιλοσοφία, καθώς από εκείνη προέρχονται και οι υπόλοιπες **αρετές**, διότι διδάσκει ότι δεν μπορεί να επιτευχθεί μια ευδαιμονική ζωή, χωρίς την άσκηση μιας συνετής, ορθής και δίκαιης ζωής, **ούτε μπορούμε να ζούμε συνετά, και ορθά και δίκαια**, χωρίς να ζούμε ευχάριστα. Διότι, οι αρετές συμπορεύονται με την άσκηση της ευδαιμονικής ζωής και η ευδαιμονική ζωή δεν υφίσταται, χωρίς αυτές.

[133] Ποιος θεωρείς ότι είναι ανώτερος από εκείνον που τιμά με ευσέβεια τους θεούς και που είναι δια παντός απαλλαγμένος από τον φόβο του θανάτου και που έχει συλλάβει τον αυτοσκοπό της φύσης, καθώς έχει κατανοήσει **ότι ο σκοπός των αγαθών προσεγγίζεται και αποκτάται εύκολα**, ενώ αντίθετα των κακών, είτε είναι σύντομος, είτε ανώδυνος; Ακόμη κι αν εκείνος που υποτιμά, εκείνη που θεωρείται από κάποιους ως η αρχή των πάντων και αντιλαμβάνεται όσα επισυμβαίνουν κατ'ανάγκη, όσα επισυμβαίνουν **λόγω της τύχης** κι όσα εξαρτώνται από εμάς, είναι εκείνος που κατανοεί ότι η αναγκαιότητα είναι ανεύθυνη κι η τύχη απροσδιόριστη, ενώ αυτό που εξαρτάται από εμάς είναι ανυπότακτο και με αυτό συμπορεύεται το επονείδιστο και το σωστό.

[134] Θα ήταν καλύτερο να ακολουθούμε τον μύθο των θεών, παρά να δεσμευόμαστε με **τις αρχές των φυσικών γεγονότων**. Διότι, ο μύθος υπόσχεται την ελπίδα της εύνοιας των θεών, ενώ η φυσική εξαρτάται ολοκληρωτικά από την αναγκαιότητα. Η τύχη δεν αναγνωρίζεται ως θεός, όπως πιστεύουν οι πολλοί, διότι τίποτα δεν πραγματοποιείται

χωρίς μέριμνα από τους θεούς, ούτε ως ευμετάβλητη αιτία, ούτε θεωρείται ότι η τύχη προσφέρει στους ανθρώπους το καλό και το κακό, προκειμένου να ζήσουν μια ευδαιμονική ζωή, αλλά ότι από εκείνη προέρχονται τα μεγαλύτερα αγαθά και τα οδυνηρά γεγονότα.

[135] Ο άνθρωπος πιστεύει ότι είναι καλύτερο να αποτύχει χάρη στην λογική αναγκαιότητα, παρά να ευτυχεί απερίσκεπτα. Διότι, αναφορικά με τις πράξεις, είναι καλύτερο να μην επιτυγχάνεται αυτό που επιλέχθηκε ορθά και να επιτυγχάνεται αυτό που κρίθηκε, εξαιτίας της τύχης. Αυτά λοιπόν και όσα είναι όμοια με αυτά, να τα επεξεργάζεσαι με τον εαυτό σου, μέρα και νύχτα κι όσα ταιριάζουν με εσένα, **καθώς δεν θα παραχθείς ποτέ ούτε όσο είσαι ξύπνιος, ούτε στον ύπνο σου. Να ζήσεις ως θεός ανάμεσα σε ανθρώπους. Διότι, καθόλου ο άνθρωπος δεν μοιάζει να ζει ως θνητό ζώο, ζώντας σύμφωνα με τα αγαθά των θεών».**

Ακολούθως, ο Επίκουρος φαίνεται να παραδίδει μια πραγματεία, εν είδει επιστολής στον μαθητή του Μενουκία, σχετικά με την αρετή της *‘φρονήσεως’* και προσπαθεί να ορίσει με εύληπτο τρόπο την αξία της ως μέγιστου αγαθού και αυτοσκοπού προς την επίτευξη της ευδαιμονίας των ανθρώπων. Πρόκειται συνεπώς για την θεώρηση της *‘φρονήσεως’*, ως *‘ἀρετής’*,⁶⁶ η οποία αναφέρεται στην έλλογη τάση του ατόμου ως προς την επιλογή συγκεκριμένων πράξεων, καθώς αυτές ορίζονται από το *εμπειρικό κριτήριο της ‘ήδονής’*.⁶⁷ Μάλιστα, εδώ ο Επίκουρος επισημαίνει την εύκολη απόκτηση των ηδονικών συναισθημάτων, τα οποία εκπορεύονται από την εξάλειψη του φόβου για το άγνωστο της θείας φύσης, αλλά και τον φόβο του ίδιου του θανάτου, ενώ αντίθετα επισημαίνει την βραχύτητα των σωματικών πόνων. Συνεπώς, το άτομο αντιλαμβάνομενο την σημειωτική της *‘τύχης’*, πραγματοποιεί τις επιλογές του, χάρη στην αρετή της αυτοσυνειδησίας και της ελεύθερης βούλησης του.

Εδώ έγκειται το εγχείρημα του Επικούρου να ορίσει την *φυσική αναγκαιότητα* κάποιων γεγονότων, τα οποία ενεργοποιούν την ελεύθερη επιλογή συγκεκριμένων πράξεων και οι

⁶⁶ « ἀρετή»: Το μέσο προς την κατάκτηση της επικούρειας ευδαιμονίας.

⁶⁷ A.Koen (2005):166,167,171

οποίες καθορίζουν την ανθρώπινη τύχη. Ο άνθρωπος τίθεται συμμετοχος στην γνώση της ατομικής παρέκκλισης⁶⁸, τόσο του ίδιου ως όντος, όσο και του σύμπαντος που τον περιβάλλει. Μάλιστα, ο Επίκουρος υιοθετεί κοινές δοξασίες σχετικά με τα άτομα και την αλληλεπίδρασή τους, στην πραγματεία ‘Επινομίς’ του Πλάτωνα και την Στωική θεώρηση της προνοίας και της ‘είμαρμένης’⁶⁹, οι οποίες ορίζουν την συμπαντική αρμονία και την φυσική εξέλιξη του ατόμου προς το αγαθό της ‘ήδονης’. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα αναφερόμενα προστάγματα της στωικής και πλατωνικής θεώρησης, η γνώση για τον κοσμικό ορθό λόγο, η οποία ερμηνεύει την σύζευξη της αντίληψης του ατόμου για το θείο και την αληθινή γνώση της Φυσικής, είναι εκείνη καθορίζει την επιβεβλημένη πορεία των γεγονότων της ζωής του ανθρώπου, σχετικά με την αναγκαιότητα της συμπαντικής αρμονίας των ουράνιων σωμάτων και της ενέργειας που εκλύουν. Η δράση του φρονίμου, λοιπόν, ερμηνεύεται ως η αλληλεπίδραση της υλικής ψυχής με την ιδιοσυστασία της έλλογης τάξης, η οποία, όπως αναφέρεται και στο έργο ‘Επινομίς’, « ἄρχουσα γὰρ, ἀλλὰ οὐκ ἀρχόμενη νομοθετεῖ», (Επινομ.982b6,7).

Έτσι, ο άνθρωπος προσομοιάζει με τον θεό, ο οποίος φαίνεται να αγγίζει τα όρια της απόλυτης μακαριότητας και της αθανασίας της ‘ψυχής’, μέσω της ενεργής βούλησης των επιλογών και κρίσεων του, προκειμένου να κατακτήσει την ‘άταραξία’ του νου.⁷⁰

Αντίστοιχη κειμενική αναφορά στην αξία του φιλοσοφικού βίου, ανευρίσκουμε στα ακόλουθα αποσπάσματα από το έργο « *Επικούρου προσφώνησις*», το οποίο αφορά μια συλλογή 81 αφορισμών σχετικά με την ηθική φιλοσοφική θεωρία του Επικουρισμού.

27. «Ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων μόλις τελειωθεῖσιν ὁ καρπὸς ἔρχεται, ἐπὶ δὲ φιλοσοφίας συντρέχει **τῇ γνώσει** τὸ τερπνὸν οὐ γὰρ μετὰ μάθησιν ἀπόλαυσις, ἀλλὰ **ἅμα μάθησις καὶ ἀπόλαυσις**».

⁶⁸ «ανάγκη»: Η συμπαντική διάταξη του κόσμου, χάρη στην οποία τα ουράνια σώματα καθορίζουν τις ιδιότητες και την θνητή φύση του ατόμου.

⁶⁹ «είμαρμένη»: Το αναπόδραστο της μοίρας του ατόμου, τα πεπερασμένα όρια της θνητής του φύσης.

⁷⁰ A.Koen (2005):108,115

Μετάφραση:

« Σχετικά με τις άλλες ασχολίες, όταν αυτές ολοκληρωθούν, έρχεται το αποτέλεσμα. Σχετικά όμως με την φιλοσοφία, το ωφέλιμο συμπορεύεται με **την γνώση**, διότι η απόλαυση δεν έπεται της μάθησης, αλλά **η μάθηση και η απόλαυση είναι ταυτόχρονες.**»

Στο εν λόγω χωρίο ο Επίκουρος πραγματεύεται την θεμελιώδη αξία της φιλοσοφικής άσκησης, καθώς είναι εκείνη που συντείνει στην εξασφάλιση της ευδαιμονικής ζωής, δηλαδή στον σκοπό της ηθικής διδασκαλίας του ηδονισμού. Μάλιστα, αποτυπώνεται η άποψη περί ταυτόχρονης συνύπαρξης της γνώσης που εκπορεύεται από την ηθική τελείωση του ατόμου, μέσω της κατανόησης της φύσης των ‘παθών’, η οποία οδηγεί το άτομο στην επιλογή πράξεων και συναισθημάτων που κατατείνουν στην προσωπική του ευδαιμονία.⁷¹

29. «Παρρησία γὰρ ἔγωγε χρώμενος **φυσιολογῶ**<ν> **>χρησμοδεῖ**<ν> τὰ συμφέροντα πᾶσιν ἀνθρώποις μᾶλλον ἂν βουλοίμιν, κᾶν μηδεὶς μέλλη συνήσειν, ἢ **συγκατατιθέμενος τοῖς δόξαις καρποῦσθαι** τὸν πυκνὸν παραπίπτοντα παρὰ τὸν πολλῶν ἔπαινον».

Μετάφραση:

« Εγώ βέβαια, θα προτιμούσα περισσότερο, μιλώντας με παρρησία, **να μελετώ την φύση και να προφητεύω** όσα είναι χρήσιμα για όλους τους ανθρώπους, ακόμη κι αν κανείς δεν πρόκειται να με καταλάβει, **παρά να συμφωνώ με τις γνώμες τους**, ώστε να απολαμβάνω την λαμπρή δόξα που προέρχεται από τον έπαινο των πολλών».

Αντίστοιχα, στο εν λόγω χωρίο ο Επίκουρος πραγματεύεται τα ηδονικά αισθήματα που προκαλούνται στον σοφό από την κατοχή της γνώσης της φυσιολογίας, η οποία μάλιστα πυροδοτεί την τέχνη του ‘εὖ ζῆν’, μέσω της άσκησης της αρετής της φρόνησης. Η *αρετή της φρόνησης*, όπως αναφέρθηκε αποτελεί την κύρια πηγή της ‘γνώσης’, μέσω του

⁷¹ Ο.π: 139,181

επικούρειου Κανόνα⁷². Συνεπώς, η επικείμενη γνώση του ατόμου φαίνεται να διαμορφώνεται μέσω της σημειωτικής των ‘λέξεων’ και των ‘προλήψεων’, εννοιών, με τις οποίες εναρμονίζεται ο ανθρώπινος λογισμός. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται και στο διασωζόμενο απόσπασμα από το έργο ‘Περὶ Φύσεως’,(28.31.10.2-12) του Επικούρου: «τότε [τα]υτὸ τι διαν[ο]ούμενοι ἐλέγομεν κατὰ [τὴν] [ἐκ]κείμενην ἐρμηνείαν τῶ ὅτι πᾶσα ἡ ἀμ[α]ρτία ἐστὶν τῶν ἀνθρώπων οὐδὲν ἕτερον ἔχουσα σχῆμα ἢ τὸ ἐπὶ τῶν **προλήψεων** γιγνόμενον και **τῶν φαιν[ο]μένων** διὰ τοὺς πολύτροπους ἐ[θι]σμοὺς τῶν **λέξεων**».

Μετάφραση:

« Τότε διαλογιζόμασταν με την παρακάτω ερμηνεία των πραγμάτων κι ισχυριζόμασταν το ίδιο, ὅτι κάθε σφάλμα που δημιουργείται στην σκέψη των ἀνθρώπων, δεν σχηματίζεται παρά μόνο με **τις ἐννοιες που συλλαμβάνει ο νους** και με **τα ὅσα ἐμπίπτουν στις αἰσθήσεις**, λόγω των πολυδιάστατων εννοιῶν των **ονομάτων**».

32. «*Ὁ του σοφοῦ σεβασμὸς ἀγαθὸν μέγα τῶ σεβομένῳ ἐστί.*».

Μετάφραση:

« Ο σεβασμὸς προς τον σοφό είναι το μεγαλύτερο ἀγαθὸ, γι’ αὐτὸν που σέβεται».

Για ἀκόμη μια φορά ἀναδεικνύεται ἡ σημαίνουσα διανοητικὴ ἰσχὺ του ‘σοφοῦ’ και ἡ συνακόλουθη προτροπὴ για τὴν κατάκτηση τῆς ‘ἡδονικῆς’ ζωῆς. ἡ ὁποία συναρμύζεται με τὴν ἀρετὴ τῆς *εγκράτειας, τῆς ἀνδρείας και τῆς δικαιοσύνης*, στοιχεῖα τα ὁποῖα συνιστοῦν τὴν ἐναρμόνιση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς με τα κριτήρια τῆς ἐπιθυμίας τους και συντείνουν στὴν ἀρμονικὴ συμβίωση τῶν μελῶν τῆς ἐπικούρειας κοινότητος με βάση τὴν συλλογικὴ τους εὐδαιμονία.⁷³

41. «*Γελᾶν ἄμα δεῖ και φιλοσοφεῖν και οἰκονομεῖν και τοῖς λοιποῖς οἰκειώμασι χρῆσθαι και μηδαμῆ λήγειν τὰς ἐκ τῆς ὀρθῆς φιλοσοφίας φωνὰς ἀφιέντας.*».

⁷² «Επικούρειος κανόνας»: Ἡ μεθοδολογία τῶν τεσσάρων κριτηρίων τῆς Ἀληθείας, για τὴν σύλληψη τῆς πραγματικότητος: πάθη, προλήψεις, αἰσθήσεις και φανταστικὰ ἐπιβολὰ τῆς διανοίας.

⁷³ Anderson (2002): 41,50-54

Μετάφραση:

« Πρέπει ταυτόχρονα να γελάμε και να φιλοσοφούμε και να διευθετούμε τα του οίκου μας και να διαχειριζόμαστε όσα μας είναι γνωστά και ποτέ να μην σταματάμε να κηρύττουμε όσα προκύπτουν από την άσκηση της ορθής φιλοσοφίας».

Στο εν λόγω χωρίο αναδεικνύεται η αξία της εμπράγματης φιλοσοφίας, της άσκησης του νου στην πρακτική σοφία, η οποία οδηγεί στην *αυταξία της φιλοσοφίας*⁷⁴ και την συνακόλουθη επίτευξη του απόλυτου αγαθού, της 'ήδονης', όπως μάλιστα αναφέρεται στην πραγματεία του Αριστοτέλη, 'Ηθικά Νικομάχεια': «άνεμπόδιστος ενέργεια τῆς κατά φύσιν ἔξεως».⁷⁵ Το άτομο οφείλει να ασκεί την ψυχή του στην ορθολογική ερμηνεία των γεγονότων, όπως αυτή προκύπτει από την εφαρμογή των κριτηρίων της Τετραφαρμάκου και της αναλογικής μεθόδου του επικούρειου φιλοσοφικού συστήματος.

74. «Ἐν φιλολόγῳ συζητήσει πλεῖον ἤνυσεν ὁ ἠττηθεὶς καθ' ὃ προσέμαθεν», 76. «Τοιοῦτος εἰ γηράσκων ὁποῖον ἐγὼ παραινῶ καὶ διέγνωκας ὁποῖον ἐστι τὸ ἑαυτῷ φιλοσοφήσαι καὶ οἶδόν τὸ τῇ Ἑλλάδι συγχαίρω σοί».

Μετάφραση:

74. «Σε μια συζήτηση για την γνώση, περισσότερα κατόρθωσε ο ηττημένος από αυτό που έμαθε»,

76. «Γερνώντας, αν είσαι τέτοιος, όπως εγώ σε συμβουλεύω να γίνεις και έχεις μάθει να κατανοείς ποια είναι η αξία του να φιλοσοφείς για τον ίδιο σου τον εαυτό και αυτή εδώ την Ελλάδα, σε συγχαίρω».

Στα ακόλουθα χωρία της 'Επικούρου προσφωνήσεως' αναδεικνύεται εκ νέου η αξία του φιλοσοφικού στοχασμού για τους κοινωνούς της, καθώς ο άνθρωπος, είτε στην νεότητά

⁷⁴ «ευδαιμονία»: Η ευτυχία του ατόμου, η οποία συνίσταται στην αταραξία της ψυχής και την αναλγησία του σώματος. Ο υπέρτατος σκοπός της επικούρειας ηθικής διδασκαλίας.

⁷⁵ A.Koen (2005):148

του, είτε στην ακμή της ηλικίας του, δεν μπορεί να επαυξήσει το αίσθημα της 'ήδονης' στην επικούρεια ψυχή. Όμως, μπορεί να ενισχύσει την έννοια της 'γνώσης'⁷⁶, ως απείκασμα αισθητηριακών εντυπώσεων, των 'προλήψεων'⁷⁷, μέσω των εμπειρικών παραστάσεων της καθημερινής συνύπαρξής του με άλλα μέλη της κοινότητάς του, οι οποίες επαληθεύονται διαρκώς, αναδεικνύοντας τον επικούρειο 'Κανόνα', 'διὰ τῆς ἐνάργειας' ⁷⁸των αισθητηριακών εντυπώσεων.⁷⁹ Ο Διογένης Λαέρτιος στο έργο 'Επικούρου Βίος',31-33 : «καὶ τὸ τὰ ἐπαισθήματα δ'ὕφεσταναι πιστοῦται τὴν τῶν αἰσθήσεων ἀλήθειαν..τὴν δὲ πρόληψιν λέγουσιν οἶονεὶ κατάληψιν ἢ δόξαν ὀρθὴν ἢ ἔννοιαν ἢ καθολικὴν νόησιν ἐναποκειμένην», επισημαίνει την λειτουργία των αισθήσεων ως βασικό Κριτήριο της αλήθειας.

Μετάφραση αποσπάσματος:

« Η αλήθεια των *αισθήσεων* όμως, επιβεβαιώνεται από το πραγματικό γεγονός των αισθήσεων...την *πρόληψη* την θεωρούν σαν σύλληψη του νου ή ορθή γνώμη ή γενικήξ ιδέα αποθηκευμένη στο μυαλο».

78. «Ὁ γενναῖος περὶ *σοφίαν καὶ φιλίαν* μάλιστα γίγνεται, ὧν τὸ μὲν ἐστὶ θνητὸν ἀγαθόν, τὸ δὲ ἀθάνατον».

Μετάφραση:

« Ο ευγενής που ασχολείται εμπράκτως με *την φιλοσοφία και την φιλία*, από τις οποίες, η πρώτη αποτελεί αγαθό που σχετίζεται με τους θνητούς και η άλλη με το αγαθό που σχετίζεται με το αιώσιο».

Αντίστοιχα, ο επικούρειος σοφός έχει κατακτήσει το υπέρτατο αγαθό της μακαριότητας της Τέχνης του ζῆν , ζει σύμφωνα με τις επιταγές της έλλογης κατανομής των 'παθῶν' της ψυχής και επιθυμεί να συνάψει κοινότητες, που καλλιεργούν την αρετή της

⁷⁶ «γνώση»: Η εμπειρική συλλογιστική του ατόμου.

⁷⁷ «πρόληψις»: Η νοητική σύλληψη μιας γενικής ιδέας, ως αποτέλεσμα των αισθήσεων του ατόμου.

⁷⁸ «ἐνάργεια»: Η ορθή αισθητηριακή αντίληψη απλών εννοιών εκ μέρους του ατόμου, ως αποτέλεσμα της 'προλήψεως'.

⁷⁹ Anderson (2002):97,100,105

‘εὐγνωμοσύνης’ και της ‘χάρεως’⁸⁰ της επικούρειας φιλίας. Μάλιστα, σύμφωνα με την ηθική πραγματεία του Κικέρωνα, (De Finibus,166,168): «η φιλία συνιστά *ιδιότητα της ενάρετης συμπεριφοράς των σοφών της κατασκευασμένης κοινότητας των ανθρώπων*, οι οποίοι δρουν βάσει της κοινής τους ωφέλειας.⁸¹

Γνωσιοθεωρία

Κύριαι Δόξαι (XXII-XXV):

XXII:«Τὸ ὑφιστατὸς δεῖ τέλος ἐπιλογίζεσθαι καὶ *πᾶσαν τὴν ἐνάργειαν*, ἐφ’ ἣν τὰ δοξαζόμενα ἀνάγομεν· εἰ δὲ μὴ πάντα *ἀκρισίας καὶ παραχῆς* ἔσται μεστὰ».

Μετάφραση:

« Πρέπει να πραγματεύεται κανείς με την λογική τον εγγενή στόχο της φύσης και *κάθε ἐναργή παράσταση του νοῦ*, στην οποία αποδίδουμε τις γνώμες μας, Διαφορετικά, όλα θα είναι γεμάτα *με ἀμφιβολία και σύγχυση του νοῦ*».

Η ανθρώπινη ψυχή, σύμφωνα με το επικούρειο δόγμα, διαθέτει την ἐνάργεια⁸²⁸³ των ‘παθῶν’, τα οποία συνιστούν τμήμα του *γνωσιολογικού κριτηρίου* και είναι εκείνα, που επιβεβαιώνουν την αίσθηση των ‘ἀλγηδόνων’ και των ‘ἡδονῶν’, στοιχεία που σύμφωνα με τις αρχές της φυσιολογίας, πυροδοτούν το σύνολο των ἐπιλογῶν και ἀποφυγῶν μας. Ο επικούρειος κανόνας των ‘παθῶν’, συμμορφώνει τον ἔλλογο βίον του ἀτόμου, καθὼς ο ἀνθρώπος ἀπὸ τὴν φύση του τείνει να ἀποφεύγει τα ‘δεινά’ και να ἔλκεται ἀπὸ ἡδονικὲς ‘αισθητηριακὲς ἐντυπώσεις’, που ἐμπίπτουν στὸν συναισθηματικὸ κόσμον τῆς ψυχῆς.⁸⁴

⁸⁰ «χάρις»: Η ωφέλεια που προκύπτει ἀνάμεσα στους συναγωγούς τῆς επικούρειας φιλίας.

⁸¹ Brown(2002):75,76

⁸⁴ Long:115

XXIII: «Εἰ μαχῆ πάσαις ταῖς αἰσθήσεσιν, οὐχ ἔξεις οὐδ' ὅς ἂν φῆς αὐτῶν διεψεῦσθαι πρὸς τί ποιούμενος τὴν ἀγωγὴν κρίνης».

Μετάφραση:

«Αν αντιμάχεσαι όλες τις **αισθήσεις** σου, δεν θα έχεις το αντικείμενο με το οποίο θα μπορείς να εξάγεις τα συμπεράσματά σου προς την γνώση, ούτε κι αυτά που ισχυρίζεσαι ότι είναι ψευδή».

Το εν λόγω χωρίο από τις *‘Κύρια Δόξαι’* του Επικούρου παραθέτει μέρος της διδασκαλίας του *επικούρειου Κανόνα*, αναφορικά με τον οποίο οι *‘αἰσθήσεις’*⁸⁵ αναγνωρίζονται ως μέρος του *Τετρακριτηρίου της Αληθείας*. Συγκεκριμένα, το ανθρώπινο σώμα συναρμοσμένο από άτομα και αλληλοεπιδρώντα άτομα και σώματα, αντιλαμβάνεται το υλικό περιβάλλον του, μέσω των αισθήσεων και δημιουργεί τις κατάλληλες δοξασίες και ερμηνείες των *‘συμβεβηκότων’*.⁸⁶ Πράγματι, η ανθρώπινη νόηση και οι νευροδιαβιβαστές συλλαμβάνουν τους *‘τύπους’* ή τα *‘εἶδωλα’*⁸⁸ των αισθητών αντικειμένων, *‘τύποι ὁμοιοσχήμονες τοῖς στερεμνίοις’*. Έτσι, λοιπόν, προωθούν την κίνηση των σωματιδίων τους, χάρη στα οποία σχηματίζεται η προσομοίωσή τους, *‘φαντασία’*, η οποία ορίζεται σύμφωνα με τους όρους της επικούρειας φυσικής, ως *‘φανταστική ἐπιβολὴ τῆς διανοίας’*.⁸⁹

Όπως επισημαίνει κι ο Στωικός Σέξτος Εμπειρικός στο έργο του *‘Πρὸς Λογικοὺς’* (7.206-210,41), *«αἰσθήσεως δὲ ἴδιον ὑπῆρχεν <τὸ> τοῦ παρόντος μόνον και κινουῦντος αὐτὴν ἀντιλαμβάνεσθαι...διόπερ αἱ μὲν φαντασῖαι διὰ ταῦτα πᾶσαι εἰσιν ἀληθεῖς, <αἱ δὲ δόξαι οὐ πᾶσαι ἦσαν ἀληθεῖς>, ἀλλ' εἶχόν τινα διαφορὰν. Τούτων μὲν γὰρ αἱ μὲν ἦσαν ἀληθεῖς*

⁸⁵ «αἰσθήσεις»: Κριτήριο του επικούρειου κανόνα, η αισθητηριακή αντίληψη μεταξύ σώματος και των αντικειμένων του επισθητού.

⁸⁶ «συμβεβηκός»: Η μόνιμη ιδιότητα μιας ατομικής ύλης.

⁸⁷ Sharples.R.W (2002):35,37

⁸⁸ «εἶδωλα»: Οι εικόνες που σχηματίζονται στον νου, ως απόρροια ενός λεπτού υμένα ατόμων που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους.

⁸⁹ Mary Louise Gill(2006): 494,495

αί μὲν ψευδεῖς, ἐπεὶπερ **κρίσεις** καθεστᾶσιν ἡμῶν ἐπὶ ταῖς φαντασίαι, κρίνομεν δὲ τὰ μὲν ὀρθῶς, τὰ δὲ μοχθηρῶς»: « Η ιδιότητα της **αἰσθησης** ἦταν το να αντιλαμβάνεται μόνο ὅ,τι ἦταν παρὸν και την κινητοποιούσε... γι'αὐτόν ακριβῶς τον λόγο ὅλες **οι εντυπώσεις** εἶναι αληθινές, ενώ οι γνώμες δεν εἶναι ὅλες αληθινές, ἀλλά διαφοροποιούνται μεταξύ τους κι αυτό διότι κάποιες εἶναι αληθινές και άλλες εἶναι ψευδεῖς,καθώς αυτές **οι γνώμες** πραγματοποιούνται με βάση τις εντυπώσεις μας και τις κρίνουμε άλλες ως αληθινές και άλλες ως κακές».Ως συνέπεια, της εναργούς αυτής σύλληψης των αισθητῶν ὄντων, η ανθρώπινη νόηση, προσμένει την επιβεβαίωση, ⁹⁰ «ἐπιμαρτύρησις»⁹¹ των ὅσων συνέλαβε ο νους, προκειμένου να δημιουργήσει ορθές κρίσεις, σχετικά με την φύση των εννοιῶν, 'προλήψεων'.

XXIV:«Εἰ τιν' ἐκβαλεῖς ἀπλῶς αἴσθησιν και μὴ διαιρήσεις τὸ δοξαζόμενον κατά τὸ προσμενόμενον και τὸ παρὸν ἤδη κατά τὴν αἴσθησιν και τὰ πάθη και πᾶσαν φανταστικὴν ἐπιβολὴν τῆς διανοίας, συνταράξεις και τὰς λοιπὰς αἰσθήσεις τῆ ματαίῳ δόξῃ, ὥστε τὸ κριτήριον ἅπαν ἐκβαλεῖς· εἰ δὲ βεβαιώσεις και τὸ προσμενόμενον ἅπαν ἐν ταῖς δοξαστικαῖς ἐννοίαις και τὸ μὴ τὴν ἐπιμαρτύρησιν (ἔχον), οὐκ ἐκλείψεις τὸ διεψευσμένον, ὡς τετηρηκῶς ἔση πᾶσαν ἀμφισβήτησιν κατά πᾶσαν κρίσιν τοῦ ὀρθῶς ἢ μὴ ὀρθῶς. προσμενόμενον».

Μετάφραση:

« Εάν απορρίψεις πλήρως κάποια αἰσθηση και δεν διακρίνεις την γνώμη που εναπόκειται σε επαλήθευση και σε αυτό που υπάρχει ἤδη, **σύμφωνα με την αισθητηριακή αντίληψη και τα συναισθήματα και κάθε προσήλωση του νου σε νοητικές αναπαραστάσεις**, θα επιφέρεις σύγχυση και στα υπόλοιπα αισθητήρια ὄργανά σου, με κενές γνώμες, με αποτέλεσμα να απορρίψεις κάθε γνωσιολογικό κριτήριο. Αν ὁμως, επιβεβαιώσεις και κάθετι που περιμένει επαλήθευση, σύμφωνα με την προσωπική σύλληψη του νου κι εκείνο που δεν επαληθεύεται με τις αισθήσεις, δεν θα αφήσεις κατά μέρος το λάθος,

⁹⁰ Long: 117

⁹¹ « ἐπιμαρτύρησις»: Η αισθητηριακή επιβεβαίωση της νοητικής σύλληψης του νου.

καθώς θα έχεις διατηρήσει κάθε αμφιβολία, μέσω της επαλήθευσης αυτού που προκύπτει ως αληθές και μη αληθές.»

Εκ νέου ο Επίκουρος σε μια από τις *‘Κύριαι Δόξαι’* υπογραμμίζει την θεμελιώδη λειτουργία του γνωσιοθεωρητικού κριτηρίου της *‘έπιμαρτυρήσεως’*, ως επιβεβαίωση των παραστάσεων που emπίπτουν στην *‘θεωρία’* της ψυχής. Η *αναλογική*⁹² *μέθοδος του Επικούρου*, μέσω της *‘προλήψεως’*, ως προς την εναργή πρόσληψη των *‘φαντασιῶν’*, που σχετίζονται με παρελθούσες εικόνες της μνήμης του ατόμου, σε άμεση συνάρτηση με τις *‘φανταστικά ἐπιβολαὶ τῆς διανοίας’*,⁹³ παράγει την *‘γνώμη’* του υποκειμένου. Φυσικά, η διανοητική σύλληψη του νου, πραγματοποιείται με τον σχηματισμό *εννοιῶν*, οι οποίες emπίπτουν στην υλική πραγματικότητα των αισθήσεων και αποτελούν απλώς ιδιοτελείς παραστάσεις του νου. Έτσι, ο Επίκουρος υιοθετώντας την ατομική θεωρία του Δημόκριτου, αλλά παράλληλα ανατρέποντάς την, θεμελίωσε την έννοια της *ατομικής παρέκκλισης*. Πιο συγκεκριμένα, ο άνθρωπος συνιστά μια οργανική ατομική δομή, η οποία πραγματοποιεί διαρκή παρεκκλίνουσα πορεία ατομικών ενώσεων, καθώς οφείλει την δομή της σε τυχαίες ατομικές προσκρούσεις.⁹⁴

Ο άνθρωπος λοιπόν, αποκτώντας την εμπειρική συναίσθηση των *‘αἰσθήσεων’* και των συναισθηματικών αποκλιμακώσεων, που απορρέουν από την αισθητηριακή εμπειρία των *‘παθῶν’*, είναι σε θέση να δημιουργήσει ορθές και μη, κρίσεις για την ζωή του. Το άτομο αποκτά συναίσθηση του περιβάλλοντός του, μέσω της υλικής ατομικής σύστασης της *‘ψυχής’*, η οποία αποκτά τις ιδιότητες της σύστασης, είτε του αέρα, είτε της θερμότητας. *«ἡ ψυχὴ σῶμὰ ἐστὶ λεπτομερές παρ’ ὄλον τὸ ἄθροισμα παρεσπαρμένον, προσεμφορῆστατον δὲ πνεύματι θερμοῦ τινὰ κρᾶσιν ἔχοντι καὶ πῆ μὲν τούτῳ προσεμφορῆς, πῆ δὲ τούτῳ καὶ μὴν ἡ ψυχὴ τῆς αἰσθήσεως τὴν πλεῖστην αἰτίαν κατέχειν...οὐ μὴν εἰλήφει ἂν ταύτην, εἰ μὴ τοῦ λοιποῦ ἄθροισματος ἐστεγάζετό πως...διὸ ἀπαλλαγείσης τῆς ψυχῆς οὐκ ἔχειν τὴν αἴσθησιν. Οὐ γὰρ αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ ταύτην κέκτητο*

⁹³ «φανταστικά ἐπιβολαὶ τῆς διανοίας»: Οι διορατικές συλλήψεις του νου.

⁹⁴ Sharples.R.W(2002): 40,44,45,109,111

τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἑτέρω ἅμα συγγεγεννημένω αὐτῷ παρασκευάζεν, ὃ διὰ τῆς συντελεσθείσης περὶ αὐτὸ δυνάμεως **κατὰ τὴν κίνησιν σύμπτωμα αἰδθητικὸν** εὐθὺς ἀποτελοῦν ἑαυτῷ ἀπεδίδου κατὰ τὴν ὁμότησιν καὶ συμπάθειαν καὶ ἐκείνῳ, καθάπερ εἶπον», *Ἐπιστολὴ πρὸς Ἡρόδοτον* (Δ. Λαέρτιος Χ.63-68): « Ἡ ψυχὴ εἶναι λεπτὰ άτομα, που εἶναι διεσπαρμένα σε ὅλο το σῶμα, που μοιάζει με ἀέρα ἀνάμεικτο με θερμότητα καὶ ἄλλοτε θυμίζει με το ἓνα καὶ ἄλλοτε με το ἄλλο... καὶ **ἡ ψυχὴ** εἶναι ἡ κύρια αἰτία τῆς αἰσθήσεως.. δὲν θα μπορούσε νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ, ἀν δὲν τὴν βρισκόταν κατὰ κάποιον τρόπο στο ὑπόλοιπο σῶμα.. γι' αὐτὸ καὶ ἀν το σῶμα δὲν διέθετε τὴν ψυχὴ, δὲν θα εἶχε τὴν **ικανότητα τῆς αἰσθήσεως**. Διότι, αὐτὴ ἡ ιδιότητα δὲν ἐνυπάρχει στο σῶμα, ἀλλὰ ὑπάρχει ταυτόχρονα με μιὰ ἄλλη ὑπαρξή, ἡ ὁποία ὅπως λένε ἀποκτὰ αὐτὴ τὴν ἀντίληψη τῆς αἰσθήσεως, **μέσω τῆς κίνησης** (των ἀτόμων) καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς καὶ γιὰ ἐκεῖνο, κατὰ τὴν γειννιάσῃ τους καὶ τὴν σύμπτωσιάν τους». ⁹⁵

Ὡς ἐκ τούτου, ψυχὴ καὶ σῶμα ἀποκτοῦν ἀλληλοεξαρτώμενη ὑπόστασις καὶ καθιστοῦν ἐφικτὴ τὴν ἀτομικὴ παρέκκλιση, τόσο τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ὅσο καὶ τῆς ἴδιας τῆς ὑπόστασις τοῦ σώματος καὶ τῆς 'ἐπίνοιας' τοῦ ἀτόμου, στοιχεῖα που διαμορφώνονται χάρις στὴν φυσικὴ ὄντολογία.

*XXV: «Εἰ μὴ παρὰ πάντα καιρὸν ἐπανοίσεις ἕκαστον τῶν **πραττομένων ἐπὶ τὸ τέλος τῆς φύσεως**, ἀλλὰ προκαταστρέψεις εἴτε φυγὴν εἴτε δίωξιν ποιούμενος εἰς ἄλλο τι, οὐκ ἔσονται σοὶ τοῖς λόγοις αἱ πράξεις ἀκόλουθοι».*

Μετάφραση:

« Ἐάν σε κάθε στιγμή δὲν ἐναρμονίσῃς κάθε μιὰ ἀπὸ **τις πράξεις σου με τὸν σκοπὸ τῆς φύσεως**, ἀλλὰ στραφεῖς εἴτε στὴν ἐπιλογή, εἴτε στὴν ἀποφυγὴ, πραγματοποιώντας κάτι ἄλλο, **τότε οἱ πράξεις σου δὲν συνάγονται τῶν ὁσῶν ἰσχυρίζεσαι**».

Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς *αναλογικῆς*⁹⁶ μεθόδου τοῦ Ἐπικούρου, συνεπάγεται, ὅπως ἀναφέρθηκε ἀνωτέρω, τὴν ἐφαρμογὴ τῶν *φυσικῶν ἐμπειρικῶν κριτηρίων* τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας

⁹⁵ Kerferd G.B: 80,83

⁹⁶ « Ἀναλογία»: Ἡ μέθοδος με τὴν ὁποία ἐξετάζουμε τὶς ιδιότητες τῶν πραγμάτων, που βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴν σφαῖρα τῆς ἀντιληπτικῆς μας ικανότητας.

και αποτελεί μέρος της ιδιοτελούς διανοητικής σύλληψης του ατόμου. Έτσι, το άτομο είναι σε θέση να τυποποιήσει κάθε *γνώμη*⁹⁷ του, δημιουργώντας γενικευμένες έννοιες που άπτονται της υλικής πραγματικότητας των αισθήσεων και της φύσης.⁹⁸

Ο Λουκρήτιος στο έργο *‘De Rerum Natura’* (3.136-140): «Nunc animum atque animam dico coniuncta teneri inter se atque unam naturam conficere ex se, sed caput esse quasi et dominari in corpore toto consilium, quod nos animum mentemque vocamus. idque situm media regione in pectoris haeret»: «Λοιπόν, ο νους κι η ψυχή λένε ότι διατηρούνται ενωμένα μεταξύ τους και αποτελούν μια ενιαία φύση, όμως η φρόνηση δεσπόζει σ’ολόκληρο το σώμα, αυτό που εμείς αποκαλούμε ψυχή. Η έδρα της φρόνησης βρίσκεται στο κέντρο του στήθους» και αποδίδει την συνειδησιακή ικανότητα του ατόμου, στην ύπαρξη και διαχωρισμό της ‘ψυχής’ σε δυο τμήματα, στα οποία δίνει τους εξής χαρακτηρισμούς: *animus* και *anima*. Ο εν λόγω διαχωρισμός της ψυχής σε δυο τμήματα, μας φέρνει στον νου τον διαχωρισμό της ψυχής του Αριστοτέλη και του Πλάτωνα, με κάποιες όμως διαφοροποιήσεις.

Επανερχόμενοι λοιπόν στην επικούρεια διάταξη της ψυχής, αυτή διατίθεται στην διάκριση ‘*animus*’ σηματοδοτώντας, την έλλογη σκέψη/ διάνοια του ατόμου, καθώς και ‘*anima*’, θέλοντας να εντοπίσει την χωροταξία των συναισθημάτων. Κατ’ επέκταση, ο *Λουκρήτιος*, *De Rerum Natura’* (III.232-238) όπως μας διασώζει στο έργο του, διδάγματα της φυσικής διδασκαλίας του Επικούρου, από το έργο *‘Περὶ Φύσεως’*, απανθίζει την κατανομή και τον συγκερασμό τεσσάρων διαφορετικών ειδών ατομικής ύλης της ψυχής, ως εξής: *τα άτομα που έχουν την δομή ατόμων της θερμότητας, αντίστοιχα εκείνα της πνοής, του αέρα και τέλος τα ‘άκατανόμαστα’*: «Nec tamen haec simplex nobis natura putanda est. tervis enim quaedam moribundos deserit *aura mixta vapore*, vapor porro trahit aëra secum;nec calor est quisquam, cui non sit mixtus et aër;rara quod eius enim constat natura, necessest aëris inter eum primordia multa moveri.iam triplex animi est igitur natura reperta»: « Δεν είναι, λοιπόν, απλή η φύση μας, όπως έχει ειπωθεί. Είναι λεπτά σωματίδια, όσα προκύπτουν από τους νεκρούς, αέρας ανάμεικτος με θερμότητα, η

⁹⁷ «Γνώμη»: Η ψευδής ή ορθή αντίληψη του ατόμου.

⁹⁸ Γιαπιτζάκης (2014):37,38

θερμότητα που δεσμεύει μαζί της τον αέρα και ούτε αποτελεί κάποιο είδος θερμότητας, με το οποίο δεν είναι αναμειγμένος και ο αέρας. Είναι εξαιρετική η ιδιότητα των μερών της φύσης, είναι αναγκαία κατ'αρχάς η κίνηση του αέρα και στα άλλα μέρη του σώματος. Επομένως, η τριμερής διαίρεση της ψυχής, καθοδηγείται από την ίδια την φύση».

Τα τελευταία κατέχουν μια ιδιότυπη ιδιοσύσταση στην φυσική θεωρία του Επικούρου, καθώς είναι εκείνα που αποτελούν τροχοπέδη για την αισθητηριακή πρόσληψη και έλλογη σύλληψη των ιδεών του ατόμου. Συνεπώς, η πορεία του ατόμου προς την κατάκτηση της ευδαιμονικής ζωής, αποκτά υποκειμενική υφή και οφείλεται στην κατάργηση του *ντετερμινισμού*, χάρη στην ατομική παρέκκλιση, που πυροδοτεί την *ελεύθερη βούληση του ατόμου*. Πράγματι, ο Λουκρήτιος αποδίδει την αιτία των συναισθηματικών αποκλίσεων του ατόμου, στην τετραμερή διάκριση της 'ψυχής'⁹⁹, καθώς αποδίδει τον *θυμό* στα άτομα της θερμότητας, τον *φόβο* στα άτομα της πνοής και την *νηφαλιότητα*, στα άτομα του αέρα.¹⁰⁰

‘Επικούρου Προσφώνησις’:

24. «*Ἐνύπνια οὐκ ἔλαχε φύσιν θεῖαν οὐδὲ μαντικὴν δύναμιν, ἀλλὰ γίνεται κατὰ ἔμπρωσιν εἰδώλων*».

Μετάφραση:

«Τα όνειρα δεν απέκτησαν ούτε θεία φύση, ούτε μαντική ιδιότητα, αλλά προκύπτουν μέσω *της ροής των ατομικών σωματιδίων*».

Στο σημείο αυτό παρατίθεται μια ακόμη διδαχή του Επικούρου σχετικά με την διανοητική σύλληψη του νου, *‘φανταστική έπιβολή της διανοίας’*. Πρόκειται για ακόμη ένα εγχείρημα του Επικούρου να ερμηνεύσει την φυσική πραγματικότητα των όντων και την αλληλεπίδρασή τους με το φυσικό τους περιβάλλον. Ο Επίκουρος εφαρμόζει την

⁹⁹ «ψυχή»: Η ενέργεια του ατόμου, που διαθέτει υλική και άυλη υπόσταση.

¹⁰⁰ Sharples.R.W(2002):112,113,117

διδασχὴ ἐνὸς ἀκόμη γνωσιολογικοῦ κριτηρίου, μέσω του ἐν λόγῳ ἔργου του καὶ του ἀποδίδει ἰσάζια σημασία με τις αἰσθητικὲς ἐμπειρίες του ἀτόμου. Συγκεκριμένα, ὁ φιλόσοφος κάνει ἀναφορὰ στὴν *ἔμπτωσιν τῶν εἰδώλων*, δηλαδὴ στὶς ἀναφερόμενες ὡς *λεπτὲς μεμβράνες ἀτομικῶν σωματιδίων*, οἱ ὁποῖες κατευθύνονται πρὸς τὴν ἀτομικὴ ὑπόστασι τῆς ὕλης του σώματος του ἀτόμου, τὸ ὁποῖο πρόκειται νὰ συλλάβει τις *ᾠρολήψεις* του θεωρούμενου ἀντικειμένου. Ἡ εἰκόνα που συλλαμβάνει τὸ ἀτομο, ἐναπόκειται στὴν ἐπιβεβαίωση, *ἐπιμαρτύρησις*, προκειμένου νὰ ἀποκτήσει ἐναργὴ φυσικὴ ὑπόστασι.¹⁰¹

Ὡστόσο, ἡ *ᾠανταστικὴ ἐπιβολὴ τῆς διανοίας* διαφοροποιεῖται ὡς πρὸς τὴν ἐννοια τῶν *ᾠρολήψεων*, καθὼς αὐτὴ στὴν συγκεκριμένη περίπτωση, ἀποτελεῖ συλλήψη του νου ἐνὸς ἀτόμου που βλέπει ὄνειρα καὶ ἡ ὁποία δίνει τὴν αἴσθησι κοινῶν ἐμπειρικῶν παραστάσεων,¹⁰² καθὼς παράγει κι ἐκεῖνη τὴν κίνηση τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης του νου, ὁπῶς ἀναφέρεται στὴν *ᾠᾠπιστολὴν πρὸς Ἡρόδοτον, 51*): *«καὶ ἦν ἂν λάβωμεν ᾠαντασίαν ἐπιβλητικῶς τῇ διανοίᾳ ἢ τοῖς αἰσθητηρίοις εἴτε μορφῆς εἴτε συμβεβηκότων, μορφὴ ἐστὶν αὐτῆ τοῦ στερεμνίου, γινόμενῃ κατὰ τὸ ἐξῆς πύκνωμα ἢ ἐγκατάλειμμα τοῦ εἰδώλου»*: Ἀκόμη κι ἀν ἀντιληφθοῦμε τὴν παράστασι με τὸν νου ἢ τις αἰσθήσεις, εἴτε πρόκειται γιὰ μορφὴ, εἴτε γιὰ μόνιμες ιδιότητες τῆς ὕλης, εἶναι ἡ ἴδια μορφὴ του στερεοῦ, ἡ ὁποία δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν συμπίκνωση τῶν ἀτόμων ἢ τὰ ἀπομεινάρια τῶν εἰδώλων του ἀντικειμένου».

Ἡ διορατικὴ σύλληψη του νου, λοιπόν, ἀποκτὰ μιὰ *ἀύλη ἐνεργὸ παράστασι* στὴν ἀνθρώπινῃ νόησι, ἐνὸς δὲν μετέχει στὴν δημιουργία τῆς *ᾠλώσσης*¹⁰³, ἀφοῦ ἐκεῖνη ἀποτελεῖ συνήθη δραστηριότητα τῶν αἰσθητηριακῶν ἐντυπώσεων τῶν *ᾠυναἰσθημάτων* καὶ *ᾠαθῶν* του ἀνθρώπου. Συνεπῶς, ἡ ἐλλειψη ἐνεργῶν *ᾠρολήψεων* κάποιων

¹⁰¹ Long:117

¹⁰² A.Koen (2005):71

¹⁰³ «ᾠλώσση»: Ἡ πρώτη ἐννοια κάθε λέξης, ἡ ὁποία ἀπτεται τῆς φυσικῆς πραγματικότητας καὶ ἀποτελεῖ ἐνθύμηση τῶν αἰσθήσεων μιᾶς προηγούμενης ἐμπειρίας του ἀτόμου.

¹⁰⁴ «συμβεβηκός»: Ἡ μόνιμη ιδιότητα μιᾶς ἀτομικῆς ὕλης.

εμπειρικών 'συμβεβηκότων'¹⁰⁴ εκ μέρους του ατόμου, τα οποία πυροδοτούν τις έλλογες πράξεις του και συνδέονται άρρηκτα με τις 'λέξεις' και την συνακόλουθη διάκρισή τους σε 'φωναί'¹⁰⁵ και 'τυγχάνοντα'¹⁰⁶, είναι στοιχεία που δεν χρειάζεται να επιβεβαιωθούν, καθώς βασίζονται σε αληθινές νοητικές παραστάσεις¹⁰⁷ και διαφοροποιούν πλήρως την άυλη υπόσταση των 'φανταστικῶν ἐπιβολῶν τῆς διανοίας'.¹⁰⁸

Ο Επίκουρος στο έργο 'Επιστολήν πρὸς Ἡρόδοτον, 52) επισημαίνει την διαδικασία της αντιμαρτυρήσεως μέσω της διανοητικής σύλληψης του νου, καθώς δεν επιβεβαιώνονται άμεσα μέσω των αισθητηρίων οργάνων, αλλά πρόκειται για ανορθόδοξες γνώμες που κινδυνεύουν να προκαλέσουν την σύγχυση του ατόμου, λόγω της έλλειψης εναργῶν εμπειρικών παραστάσεων: « Ἡ τὲ γὰρ ὁμοιότης τῶν φαντασμῶν οἶονεὶ ἐν εἰκόνι λαμβανομένων ἢ καθ' ὕπνους γινομένων ἢ κατ' ἄλλους τίνας ἐπιβολὰς τῆς διάνοιας ἢ τῶν λοιπῶν κριτηρίων οὐκ ἂν πότε ὑπῆρχε τοῖς οὐσί τε καὶ ἀληθέσι προσαγορευομένοις, εἰ μὴ ἦν τινὰ καὶ ταῦτα πρὸς ἃ παραβάλλομεν. Τὸ δὲ διημαρτημένον οὐκ ἂν ὑπῆρχεν, εἰ μὴ ἐλαμβάνομεν καὶ ἄλλην τινὰ κίνησιν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς συνημμένην μὲν τῇ φανταστικῇ ἐπιβολῇ, διάλειψιν δὲ ἔχουσαν, κατὰ δὲ ταύτην, εἴαν μὲν ἐπιμαρτυρηθῇ ἢ ἀντιμαρτυρηθῇ, το ἀληθές».

Μετάφραση:

« Διότι, η ομοιότητα αυτών που πράγματι υπάρχουν και ονομάζονται αληθινά, δεν πρόκειται να αποτελέσουν παραστάσεις που συλλαμβάνουμε μέσω ειδώλων, ή μέσω των ονείρων ή με μορφές που σχηματίστηκαν μέσω των νοητικών παραστάσεων ή μέσω των υπόλοιπων κριτηρίων, αν δεν παραβάλλουμε τις ψευδεῖς εντυπώσεις μας με αυτά τα ίδια. Αυτό που αποτελεί πλάνη, δεν θα υπήρχε, αν δεν αντιλαμβανόμασταν και κάποια άλλη κίνηση , συνδεδεμένη με την διορατική σύλληψη, απομακρυσμένη όμως από εκείνη, εάν όμως επιβεβαιωθεί ή διαψευσθεί, τότε προκύπτει η αλήθεια».

¹⁰⁵ «φωναί»: Φθόγγοι.

¹⁰⁶ «Τυγχάνον»: Το νοούμενο εξωτερικό αντικείμενο

¹⁰⁷ Nemeth(2017):123,124

¹⁰⁸ Long: 120,121

Θεοί

Επιστολή προς Μενοικέα(123-124):

«Πρῶτον μὲν τὸν **θεὸν ζῶον ἄφθαρτον καὶ μακάριον** νομίζων, ὡς ἡ κοινὴ τοῦ θεοῦ νόησις ὑπεγράφη, μηθὲν μήτε **τῆς ἀφθαρσίας** ἀλλότριον μήτε τῆς μακαριότητος ἀνοίκειον αὐτῷ πρόσαπτε· πᾶν δὲ τὸ φυλάττειν αὐτοῦ δυνάμενον τὴν μετὰ ἀφθαρσίας μακαριότητα περὶ αὐτὸν δόξαζε. θεοὶ μὲν γὰρ εἰσὶν· **ἐναργῆς γὰρ αὐτῶν ἐστὶν ἡ γνῶσις**· οἴους δ' αὐτοὺς οἱ πολλοὶ νομίζουσιν, οὐκ εἰσὶν· οὐ γὰρ φυλάττουσιν αὐτοὺς οἴους νομίζουσιν. ἀσεβῆς δὲ οὐχ ὁ τοὺς τῶν πολλῶν θεοὺς ἀναιρῶν, [124] ἀλλ' ὁ τὰς τῶν πολλῶν δόξας θεοῖς προσάπτων. **οὐ γὰρ προλήψεις εἰσὶν ἀλλ' ὑπολήψεις ψευδεῖς αἱ τῶν πολλῶν ὑπὲρ θεῶν ἀποφάσεις.** ἔνθεν αἱ μέγιστα βλάβαι αἴτιαι τοῖς κακοῖς **ἐκ θεῶν ἐπάγονται καὶ ὠφέλεια.** ταῖς γὰρ ἰδίαις οἰκειούμενοι διὰ παντὸς ἀρεταῖς τοὺς ὁμοίους ἀποδέχονται, **πᾶν τὸ μὴ τοιοῦτον ὡς ἀλλότριον νομίζοντες**».

Μετάφραση:

« Αρχικά, να θεωρεῖς τον θεό **ως ἀφθαρτο και μακάριο ζῶο**, ὅπως διατυπώθηκε ως ἡ τυπικὴ σύλληψη του θεοῦ και οὐτε να του αποδίδεις τίποτα ξένο **ἀπὸ τῆν ἀφθαρσία του**, οὐτε τίποτα αταίριαστο με τὴν ευδαιμονία του. Να τιμᾷς ὅμως κάθε τι που διαφυλάσσει τὴν ευτυχία του και σχετίζεται με τὴν ἀφθαρσία του. Διότι, βέβαια, υπάρχουν οἱ θεοί. Ἡ γνώση μας γι' αὐτούς εἶναι ἐναργῆς για τον ἀνθρώπινο νοῦ. Δεν εἶναι ὅμως αὐτοὶ που οἱ πολλοὶ γνωρίζουν. Διότι, δεν διαφυλάσσουν στον νοῦ τους, αὐτοὺς τους οποιούς συλλαμβάνουν. Δεν εἶναι ἀσεβῆς αὐτός που ἀμφισβητεῖ τους θεοὺς των πολλῶν, ἀλλὰ ἐκεῖνος που ἀποδίδει στους θεοὺς τὴν γνώμη των πολλῶν. Διότι, δεν εἶναι **ἐναργεῖς παραστάσεις, ἀλλὰ ἐσφαλμένες ἐντυπώσεις των πολλῶν σχετικά με τις ἐνέργειες των θεῶν**, ἀπ' ὅπου προκύπτουν οἱ μέγιστες συμφορές, ὡς ἀποτέλεσμα των κακῶν και οἱ ευεργεσίες, που οφείλονται στους θεοὺς. Οἱ θνητοί, καθὼς εἶναι ἐξοικειωμένοι ἐξολοκλήρου με τις δικές τους ἀρετές, ἀποδέχονται τους ὁμοίους τους και **κάθε τι που διαφοροποιεῖται ὡς προς αὐτές, τὸ θεωροῦν ὡς ξένο**».

Καθώς ο ανθρώπινος νους είναι σε θέση να συλλάβει την εικόνα του θείου, ως άφθαρτου και μακάριου όντος, δεν εμπίπτει στην σφαίρα της εναργούς παράστασης της 'προλήψεως', αλλά πρόκειται για τις εσφαλμένες εντυπώσεις των θνητών, 'ύπολήψεις'¹⁰⁹, σχετικά με την άδικη φύση των ενεργειών τους προς τον άνθρωπο, ενέργειες σχεδόν ανθρωπομορφικές. Έτσι, λοιπόν, είναι άτοπο να αποδίδονται ιδιότητες της θνητής φύσης στους θεούς, καθώς εκείνοι φαίνεται να απορρίπτουν την ιδέα της ενασχόλησης με τις ανθρώπινες υποθέσεις και ως εκ τούτου, να αποδίδουν την δικαιοσύνη ως μια ενθύμηση του ηθικού κώδικα της 'talio'.

Συγκεκριμένα, όπως ο Κικέρων στο έργο του 'De natura Deorum' (I.49, 352, Us.) αναφέρει: «*docet eam esse vim et naturam deorum, ut primum non sensu sed mente cernatur, nec soliditate quadam nec ad numerum, ut ea quae ille propter firmitatem στερέμνια appellat, sed imaginibus similitudine et transitione perceptis, cum quae infinita simillarum imaginum series ex innumerabilibus individuis existat et a deis affluat, cum maximis voluptatibus in eas imagines mentem intentam infixamque nostrum intellegentiam capere quae sit et beata natura et aeterna*»: « Ο Επίκουρος διδάσκει ότι αυτή είναι η δύναμη και η φύση των θεών, που αρχικά, δεν μπορεί να συλληφθεί από τον νου, χωρίς την αίσθηση, ούτε χωρίς τα συστατικά της στοιχεία, ούτε βάσει αριθμών, ώστε εκείνα, λόγω της στέρεας μορφής τους, να τα ονομάζει 'στερέμνια', **αλλά μέσω των ειδώλων τους, τα οποία αντιλαμβανόμαστε, εξαιτίας της ομοιότητας και της κίνησής τους.** Και καθώς υπάρχει μια αναρίθμητη σειρά όμοιων ειδώλων, που προέρχονται από αναρίθμητα άτομα και αυτή ρέει από τους θεούς, η νόησή μας γνωρίζει ποια είναι η ευτυχισμένη και αιώνια ζωή, καθώς προσκολλάται σ'αυτές τις εικόνες, με μεγάλη ευχαρίστηση».

Ωστόσο, σύμφωνα με την 'Επιστολή προς Ηρόδοτον'(76-78): «*Και μὴν ἐν τοῖς μετεώροις φορὰν καὶ τροπὴν καὶ ἔκλειψιν καὶ ἀνατολὴν καὶ δύσιν καὶ τα σύστοιχα τοῦτοις μήτε λειτουργοῦντός τινος νομίζειν δεῖ γίνεσθαι καὶ διατάττοντος ἢ διατάζοντος καὶ ἅμα τὴν πᾶσαν μακαριότητα ἔχοντος μετὰ ἀφθαρσία...ὄθεν δὴ κατὰ τὰς ἐξ'ἀρχῆς*

¹⁰⁹ «ύπολήψεις»: Η ψευδής ή ορθή γνώμη του ατόμου.

ἐναπολήψεις τῶν συστροφῶν τούτων ἐν τῇ τοῦ κόσμου γενέσει δεῖ δοξάζειν καὶ τὴν ἀνάγκην ταύτην καὶ περίοδον συντελεῖσθαι»: « Δεν πρέπει να πιστεύουμε ότι η κίνηση και η περιστροφή και η ἐκλειψη, η ανατολή κι η δύση των ουράνιων σωμάτων και όλα ὅσα σχετίζονται με αυτά, προέρχονται ἀπὸ κάποια Ἀρχή που διευθύνει τον καθορισμὸ των κινήσεων τους, ἐνῶ ταυτόχρονα κατέχει τὴν ἀπόλυτη εὐτυχία και ἀφθαρσία...ἔτσι, λοιπόν, πρέπει να θεωρούμε ὅτι ο καθορισμὸς αυτῶν των περιστροφῶν και η ἀναγκαιότητα, οφείλεται στην γέννηση του κόσμου και τὴν προδιαγεγραμμένη δομὴ της ὕλης».

Ἡ συμπαντικὴ ἀρχή/ θεία φύση δεν σχετίζεται με τον καθορισμὸ της 'μοίρας' των ἀνθρώπων, οὔτε ορίζει το πεπρωμένο τους, κατ' ἀναλογίαν με τὴν στωικὴ διδασκαλία, ἀλλὰ βρίσκεται σε αἰῶνα και ἀμετάβλητη μακαριότητα, καθὼς η φυσικὴ τους ὑπόσταση, ἐνέχει τὸ στοιχεῖο της ἀτομικῆς ἀφθαρσίας και του ἀκατάληπτου.¹¹⁰

Ἡ επικούρεια ἐρμηνεῖα ἀντιτίθεται στην πλατωνικὴ θεώρηση περὶ θείου ὄντος , ὡς μια αὐθύπαρκτη κινούσα ἀρχή , η ὁποία φέρει ἕνα φορτίο ἀναγκαιότητας στην ἀνθρώπινη βούληση, σύμφωνα με τὸ ἔργο 'Τίμαιος' και 'Νόμοι'. Ἡ ἀνθρώπινη νόηση, δεν ἀποτελεῖ παραφθορά ἐνός υπερβατικού ὄντος, τὸ ὁποῖο ἀνήκει στην σφαῖρα των πλατωνικῶν Ἰδεῶν και του θεικοῦ Κάλλους, ἀλλὰ σύμφωνα με τὸν Λουκρήτιο 'De Natura Deorum',(1.52-154): «*quippe ita formido mortalis continent omnis. Quod multa in terries fieri caeloque tuentur quorum operum causas nulla ratione videre*», τὸ σύμπαν εἶναι αὐθύπαρκτο, δεν ἀποτελεῖ προέκταση ἐνός υπερβατικού στοιχείου, καθὼς ἐπίσης δεν κατασκευάστηκε, προκειμένου να ἀποτελέσει τὴν 'χάριν' της θείας πρόνοιας, ὡς μια σχέση ἐξάρτησης, μεταξύ ἀνθρώπων και θεῶν.¹¹¹ Ἄλλωστε σύμφωνα και με τὸν Φιλόδημο στο ἔργο του 'Περὶ θεῶν' (9,123Arr.): «οὐ γ<ἀρ> ἀχω[ρ]ιστεῖν κ<αἰ> συμπεριπολεῖν [τούτοις] τοῖς ἀστροῖς [ὑ]πολη[π]τέον τοὺς θεοὺς»:

« Διότι, δεν πρέπει να πιστεύουμε για τους θεοὺς ὅτι διαχωρίζονται ἀπὸ τα ἀστρα και ὅτι κινούνται μαζί τους».

Ἡ ἐν λόγῳ επικούρεια θεώρηση του θείου μακαρίου ὄντος ἐγείρει ἀντιδράσεις στον

¹¹⁰ A.Koen (2005):112,113

¹¹¹ R.Morrison (2006):430

πνευματικό χώρο της συγχρονικής φιλοσοφίας, καθώς εντοπίζονται αρκετά έργα ηθικής φιλοσοφίας του Πλουτάρχου, *'Moralia'*, καθώς και έργα πολεμικής εναντίον άλλων επικούρειων φιλοσόφων, όπως ο φιλόσοφος Κωλωτής, ένθερμος υποστηρικτής του Επικουρισμού, όπως στο έργο *'Adversus Colotem'*, *Non posse suaviter vivi secundum Epicurum'* και άλλα. Πρόκειται για διασωθέντα έργα τα οποία αποθησαυρίζουν πτυχές της επικούρειας ηθικής φιλοσοφίας και εναντιώνονται στην άρνηση του Επικουρισμού προς την *θεϊκή πρόνοια/ αναγκαιότητα*, ενώ παράλληλα φαίνεται να αναδεικνύουν την σημειωτική λειτουργία της έννοιας της *'καλοσύνης'* στην υπερβατική έννοια του θείου, καθώς προτρέπει τον θνητό να ζήσει σύμφωνα με τις αρχές της ευδαιμονικής ζωής.¹¹²

ΚΑ(Ι)- 'Επικούρου Προσφώνησις(Ι):

1.«*Τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον* οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει οὔτε ἄλλω παρέχει· ὥστε *οὔτε ὀργαῖς οὔτε χάρισι* συνέχεται· ἐν ἀσθενεῖ γὰρ πᾶν τὸ τοιοῦτον. {ἐν ἄλλοις δέ φησι τοὺς θεοὺς λόγῳ θεωρητοὺς, οὓς μὲν κατ' ἀριθμὸν ὑφεςτῶτας, οὓς δὲ κατὰ ὁμοείδειαν, ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐπιρρύσεως *τῶν ὁμοίων εἰδώλων* ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀποτετελεσμένων, *ἀνθρωποειδεῖς* } ».

Μετάφραση:

« *Το ευτυχισμένο και ἀφθαρτο ὄν* δεν προκαλεί σύγχυση ούτε στον εαυτό του, ούτε σε κάποιον άλλον, επομένως δεν συνάπτεται *οὔτε με την οργή, οὔτε με την εὐνοια*. Διότι, όλα αυτά αφορούν το αδύναμο ὄν. Σύμφωνα με άλλες πηγές, οι θεοί λέγεται ότι συλλαμβάνονται με την λογική, κάποιοι επιβεβαίωσαν την ύπαρξή τους ατομικά, σύμφωνα με την ομοιότητα της μορφής τους, ως απόρροια της συνεχούς ροής των *'ὁμοίων εἰδώλων'*, που τείνουν στον *ανθρωπομορφισμό*, καθώς συλλαμβάνονται στον νου με τον ίδιο τρόπο».

Όπως αναφέρθηκε στον πρώτο αφορισμό της *'Επικούρου Προσφώνησεως'*, η σφαλερή ανθρώπινη νοητική αναπαράσταση των *'ὕπολήψεων'*, δημιούργησε το αίσθημα του

¹¹² Kechagia-Ovseiko (2014): 104,106

φόβου των θεών, προς τους θνητούς, ένα αίσθημα που πυροδοτεί την ενεργοποίηση του 'πάθους' της 'άληθδόνας' προς την ανθρώπινη ψυχή και τους απομακρύνει από την άκρατη συναίσθηση της ήδονης.¹¹³ Συνεπώς, η δημιουργία *κινητικών ηδονών* στην ψυχή του ανθρώπου, είναι εκείνη που τον καθιστά υποκείμενο στην 'ταραχή' της ψυχής και εφαλτήριο για την απαλοιφή του πόνου-φόβου, καθίσταται η Τετραφάρμακος της επικούρειας ηθικής δεοντολογίας. Το άτομο όντας υποκείμενο στην παραδοξότητα της 'φανταστικής επιβολής της διανοίας' καθίσταται έρμαιο της 'γνώμης' των παραστάσεων που συλλαμβάνει ο νους, μέσω των 'ομοίων ειδώλων' και δεν μπορεί να συλλάβει την υπερβατικότητα της άφθαρτης και μακάριας φύσης των θεών.¹¹⁴ Πρόκειται για μια βασική αρχή της επικούρειας θεολογίας, η οποία επιβεβαιώνει την ύπαρξή της και από μεταγενέστερους συγγραφείς, που θέλησαν να εναρμονιστούν με τις αρχές της επικούρειας οντολογίας, όπως ο Πορφύριος, ο οποίος αναφέρει στο έργο 'Πρὸς Μαρκέλλαν'(18.24.2,180SArr.): «οὐ χολωθέντες οὖν οἱ θεοὶ βλέπτουσιν, ἀλλ' ἀγνοηθέντες [...] μὴ τοίνυν μίαινε τὸ θεῖον ἀνθρωπίναις ψευδοδοξίαις»:« Οι θεοί λοιπόν, δεν βλέπουν, επειδή οργίζονται, αλλά επειδή αγνοούνται [...] μην μολύνεις λοιπόν το θείο με τις εσφαλμένες ανθρώπινες απόψεις».

Παρά ταύτα, η πραγμάτευση του Πλάτωνα σχετικά με την άυλη σύλληψη ενός υπερβατικού όντος, δεν άπτεται της εμπειρικής πραγματικότητας των αισθητών όντων και δεν μπορεί να συλληφθεί με τους όρους της συμβατικής ανθρώπινης νόησης, στοιχείο που εκθέτει και η *επικούρεια Φυσική*. Καθώς η πλατωνική φιλοσοφία εμπνεύστηκε την ύπαρξη της υπέρτατης αρχής των όντων, που θεμελιώνει τις *Ιδέες του Κάλλους*, του *υπέρτατου Αγαθού*, χάρη στο οποίο γεννιέται η *Ιδέα της Αληθείας και της Δικαιοσύνης*, η επικούρεια φιλοσοφία έρχεται να αντιπαρατεθεί με την αέναη μεταβολή των συστατικών στοιχείων της φύσης, που υπόκεινται στην μηχανιστική αιτιολογία της θείας πρόνοιας και της νοητικής αναπαράστασης των απόλυτων ιδεών εκ μέρους των θνητών, εκθέτοντας έτσι την σημασία του *επικούρειου εμπειρικού εμπράγματος βίου*.

Συμπερασματικά, η Ιδέα του Κάλλους αποτυπώνεται στην επικούρεια θεότητα, η οποία

¹¹³ Ad Bergsma (28 February 2007):400,401

¹¹⁴ A.J.Festugière (1999):29,30,107,108,113,121

ζει στην απόλυτη μακάρια φύση της, χωρίς να προκαλεί την ‘άταραξία’ της ψυχής των θνητών και επιβεβαιώνει την αυθυπαρξία των ‘αφθαρτων και άτμητων ατομικών σωμάτων ‘ατόμων φύσεις’, οι οποίες αποτελούν την βασική αιτιολογία της γένεσης του κόσμου, στοιχείο που υπογραμμίζει και ο Ιππόλυτος στο έργο ‘Κατὰ πασῶν αἰρέσεων’ (I.22.3,359Us.) σχετικά με την θεία πρόνοια και την φύση των θεών: «τὸν δὲ θεὸν ὁμολογῶν εἶναι αἰδίδιον καὶ ἄφθαρτον φησι μηδενοῦς προνοεῖν, καὶ ὅλως πρόνοιαν μὴ εἶναι μηδὲ εἰμαρμένην, ἀλλὰ πάντα κατὰ αὐτοματισμὸν γίνεσθαι. Καθῆσθαι γὰρ τὸν θεὸν ἐν τοῖς μετακοσμίαις οὕτω καλουμένοις ὑπ’ αὐτοῦ- ἔξω γὰρ τι τοῦ κόσμου **οἰκητήριον τοῦ θεοῦ ἔθετο εἶναι, λεγόμενον τα μετακόσμια**-, ἤδεσθαί τε καὶ ἡσυχάζειν ἐν τῇ ἀκροτάτῃ εὐφροσύνῃ, καὶ οὔτε αὐτὸν πράγματα ἔχειν οὔτε ἄλλω παρέχειν»: «Ο Επίκουρος πιστεύει ότι ο θεός είναι αιώνιος και άφθαρτος και ισχυρίζεται ότι δεν προνοεί για κανέναν και ότι δεν υπάρχει ολωσδιόλου ούτε πρόνοια, ούτε πεπρωμένο, αλλά ότι όλα γίνονται τυχαία. Ισχυρίζεται, λοιπόν, ότι ο θεός βρίσκεται στα μετακόσμια, έτσι όπως αποκαλούνται από τον ίδιο, **διότι όρισε τα λεγόμενα ‘μετακόσμια’ ως την κατοικία του θεού**, η οποία βρίσκεται έξω από τα εγκόσμια. Επίσης, ισχυρίζεται ότι ζει ευχάριστα και ηρεμεί μέσω της απόλυτης ευθυμίας και ούτε προκαλεί σύγχυση στον εαυτό του, ούτε σε κάποιον άλλον».

Αναγκαιότητα:

Ἐπικούρου Προσφώνησις:

9. «Κακὸν **ἀνάγκη**, ἀλλ οὐδεμιᾶ ἀνάγκη ζῆν μετὰ ἀνάγκης.», 40.«Ὁ λέγων πάντα κατ’ ἀνάγκην γίνεσθαι οὐδὲν ἐγκαλεῖν ἔχει τῷ λέγοντι μὴ πάντα κατ’ ἀνάγκην γίνεσθαι αὐτὸ γὰρ τοῦτο φησι κατ’ ἀνάγκην γίνεσθαι».

Μετάφραση:

9.« Η **αναγκαιότητα** είναι κακή, αλλά δεν υπάρχει καμία αναγκαιότητα στο να ζεις, σύμφωνα μ’ αυτήν»

40. « Εκείνος που ισχυρίζεται ότι όλα προκύπτουν με βάση την αναγκαιότητα, δεν μπορεί να κατηγορεί εκείνον που ισχυρίζεται ότι δεν συμβαίνουν όλα με βάση την αναγκαιότητα, διότι αυτό ακριβώς ισχυρίζεται ότι γίνεται κατ’ ανάγκη».

Η επικούρεια Φυσική διδάσκει τις αρχές τις ατομικής παρέκκλισης, όπου σύμφωνα μάλιστα με τον Λουκρήτιο, ο οποίος αναπτύσσει την θεωρία του στο ‘De Rerum Natura’(2.51-293): «*Quare in seminibus quoque idem fateare necessest, esse aliam praeter plagas et pondera causam motibus, unde haec est nobis innata potestas, de nihilo quoniam fieri nihil posse videmus...sed ne res ipsa necessum intesyinum habeat cunctis in rebus agendis et devicta quasi cogatur ferre patique, id facit exiguum clinamen principiorum nec regione loci certa nec tempore certo*»: «Πρέπει να αναλογιζόμαστε ότι το ίδιο συμβαίνει και για τα άτομα, ότι εκτός από το βάρος και τις προσκρούσεις, υπάρχει κι άλλη αιτία της κίνησής τους, κι ότι από εκείνη προέρχεται η έμφυτη δύναμή μας, αφού βλέπουμε ότι τίποτα δεν γεννιέται από το τίποτα...αλλά το ότι αυτό το γεγονός(η διαδικασία της νόησης) δεν αποδεικνύεται παθητικό σε μια εσωτερική αναγκαιότητα και δεν αναγκάζεται να υπομένει παθητικά, αυτό οφείλεται στην παρέκκλιση των ατόμων, όχι σε συγκεκριμένο τόπο, ούτε σε συγκεκριμένο χρόνο», ο φυσικός κόσμος αποτελεί ένα σύνθετο κατασκευάσμα, μηχανιστικής ‘αναγκαιότητας’, που οφείλεται στην πρόσκρουση ατομικών ροών. Η συνεχής ατομική ροή των σωμάτων σε *ασταθή και παρεκκλίνουσα* πορεία, σχηματίζει σταθερές ατομικές μορφές, οι οποίες φαίνεται να πυροδοτούν τόσο την ‘*τυχειότητα*’ των *κοσμολογικών φαινομένων*, όσο και την ελεύθερη βούληση των ανθρώπων. Το άτομο αναπτύσσει μια συγκεκριμένη κοινωνική συμπεριφορά, η οποία οφείλει την αυταξία της στις αρχές της Φύσις.

Ωστόσο, η επικείμενη ηθική νόρμα της κοινωνίας, καθώς και η διαχείριση των ‘*παθῶν*’ από το άτομο, είναι αυτή που κατευθύνει την συμπεριφορά του. Συνεπώς, η έκθεση του ατόμου σε ένα σύνολο *εμπειρικών παραστάσεων* του περιβάλλοντός του, προωθεί την δημιουργία ‘*γλώσσας*’, προκειμένου να προσαρμοστεί στην μηχανιστική αναγκαιότητα της Φύσης. Σύμφωνα και με την αριστοτελική ηθική ο άνθρωπος συμμορφώνει τον ‘*πρακτικό του βίο*’, σύμφωνα με τις αρχές της Φύσης, λαμβάνοντας υπόψη την έξη στην ‘*ἀρετή*’, για την επιδίωξη του απολύτου Αγαθού, δηλαδή της ‘*εὐδαιμονίας*’.¹¹⁵

Η εν λόγω κοσμολογική αναγκαιότητα, είναι εκείνη που δημιουργεί τις ασταθείς διακυμάνσεις τυχαίων γεγονότων και διαμορφώνει την ‘*συναίσθηση*’ των ενεργών

¹¹⁵ Mary Louise Gill (2006): 490,492,497

εμπειρικών παραστάσεων του ατόμου, όπως επισημαίνει κι ο Αέτιος στο έργο ‘Συναγωγή’ (I.29.6,380 U.s):« *Ἐπίκουρος τὴν τύχη λέγει, ἄστατον αἰτίαν προσώποις χρόνοις τόποις*»:« Ο Επίκουρος θεωρεί την τύχη, ως την απροσδιόριστη αιτιολογία αναφορικά με όλους τους ανθρώπους, τον τόπο και τον χρόνο».

Πολιτικός βίος:

Ἐπικούρου Προσφώνησις(58,67):

58.«*Ἐκλυτέον ἑαυτοὺς ἐκ τοῦ περὶ τὰ ἐγκύκλια καὶ πολιτικὰ δεσμοτηρίου.*»,

67. «*Ἐλεύθερος βίος οὐ δυνατὰ κτήσασθαι χρήματα πολλὰ διὰ τὸ πρᾶγμα <μη> ῥάδιον εἶναι χωρὶς θητείας ὄχλων ἢ δυναστῶν, ἀλλὰ συνεχεῖ δασιλεία πάντα κέκτηται. ἂν δέ που καὶ τύχη χρημάτων πολλῶν, καὶ ταῦτα ῥαδίως ἂν εἰς τὴν τοῦ πλησίον εὐνοίαν διαμέτρησαι*».

Μετάφραση:

58.« Πρέπει να απελευθερώσουμε τους εαυτούς μας από τα δεσμά **των συνηθειών μας και της πολιτικής**».

67.« Η ελεύθερη ζωή δεν μπορεί να εξασφαλίσει σε κάποιον πολλά χρήματα, διότι αυτό δεν είναι εύκολο, **χωρίς την θητεία του στην εξουσία του λαού ή των αρχόντων**, αλλά αποκτά τα πάντα σε διαρκή αφθονία. Κι αν κάποια στιγμή αποκτήσει πολλά χρήματα κατά τύχη και αυτά με ευκολία τα προσφέρει **για χάρη της εὐνοίας του διπλανού του**».

Ο Επίκουρος επισημαίνει στα εν λόγω αποσπάσματα από την ‘Ἐπικούρου Προσφώνησιν’ τον αμοραλισμό της πολιτικής ζωής, η οποία δημιουργεί το αίσθημα της κενοδοξίας για πλούτο και εφήμερη φήμη, ένα στοιχείο που κρίνεται αναγκαίο να καταπολεμηθεί μέσα στο πλαίσιο της επικούρειας κοινότητας, καθώς όπως αναφέρει κι ο Πλούταρχος στο ‘*Εἰ καλῶς εἰρηται τὸ λάθε βιώσας*’(551 Us.): «*λάθε βιώσας*», το άτομο οφείλει να ζει απαρατήρητο. Μια τέτοια οπτική μας υπενθυμίζει την προτροπή της κυνικής φιλοσοφίας, ώστε ο άνθρωπος να αποδεσμευτεί πλήρως από τα δεσμά του κοσμικού βίου, προκειμένου να εξασφαλίσει μια γαλήνια ζωή, υπαγορευόμενη από την φύση.

Η εν λόγω πρακτική των ανθρώπων, επιφέρει κατ'αναλογίαν, το αίσθημα του φόβου και της ματαιώσης, απομακρύνοντας το αίσθημα της 'ήδονης' από τις ψυχές των ανθρώπων. Το άτομο αποπροσανατολίζεται από την απόκτηση του απόλυτου Αγαθού, της Τέχνης του 'ζῆν ἠδέως'.¹¹⁶

Μάλιστα, όπως αναφέρει ο Πλούταρχος στο έργο 'Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν'(37^A,548 Us.) :« τὸ εὐδαιμον καὶ μακάριον οὐ χρημάτων πλῆθος οὐδὲ πραγμάτων ὄγκος, οὐδ' ἀρχαὶ τινες ἔχουσιν, οὐδὲ δυνάμεις, ἀλλ' ἀλυπία καὶ πραότης παθῶν καὶ διάθεσις ψυχῆς τὸ **κατὰ φύσιν ὀρίζουσα**»:« Το ευχάριστο και το ευτυχές δεν είναι ούτε το πλήθος των χρημάτων, ούτε το μέγεθος των πραγμάτων, ούτε οι εξουσίες που κατέχουν κάποιοι, ούτε οι ικανότητες, αλλά η αναλγησία και η ηρεμία των συναισθημάτων και η κατάσταση της ψυχής **που ορίζεται από την φύση**», το άτομο πρέπει να προσανατολιστεί στην κατάκτηση της ψυχικής του αταραξίας και ως εκ τούτου στην διάθεση της 'καταστηματικής ηδονής', αφού θα απομακρυνθεί από τους ψυχικούς πόνους των φαύλων επιθυμιών του, όπως είναι η κατοχή υπέρμετρου πλούτου, η οποία σαφώς και υπαγορεύει την υλοποίηση των ακόρεστων επιθυμιών.

Φιλία

Κύρια Δόξαι

VI.«Ἐνεκα τοῦ θαρρεῖν ἐξ ἀνθρώπων **ἦν κατὰ φύσιν ἀρχῆς καὶ βασιλείας ἀγαθόν**, ἐξ ὧν ἂν ποτε τοῦτο οἶός τ' ἦ παρασκευάζεσθαι».

Μετάφραση:

« Προκειμένου να αναθαρρήσουν οι άνθρωποι, η αρετή της εξουσίας και της βασιλείας, **ήταν εγγενείς**, γι' αυτό και ο άνθρωπος κάποτε μπόρεσε να είναι ικανός για κάτι τέτοιο».

Η επικούρεια φιλία, ως αποτέλεσμα της συλλογικής κοινότητας ανθρώπων, συγκροτεί τις κατάλληλες κοινωνικές συνθήκες του 'λάθε βιώσας', έξω από τα δεσμά των

¹¹⁶ Downwood (2010):369

κανονιστικών προτύπων του πολιτικού και δημοσίου βίου. Η 'ασφάλεια'¹¹⁷ της κοινότητας αυτής τίθεται ως αυτοσκοπός της 'φιλίας', υπό το πρίσμα της διαρκούς αναζήτησης του 'εὖ ζῆν' και του ωφελιμισμού,¹¹⁸ ενώ παράλληλα τίθεται ως οικείο προς την φύση, ένα δείγμα πρώιμου δικαίου συστήματος.¹¹⁹

Όπως μάλιστα αναφέρει ο Διογένης ο Λαέρτιος(X.120b,540Us.) σχετικά με την επικούρεια φιλία, εκείνη υπάρχει καθώς αναφέραμε ως μια έμφυτη ανάγκη του ανθρώπου να ζήσει ως κοινωνικό ον και να σχηματίσει πρώιμες δομές κοινωνικής συσπείρωσης, οι οποίες σταθμίζονται εξολοκλήρου από την εξασφάλιση των αναγκαίων συνθηκών για την επιβίωση του ατόμου, τόσο για την υγεία της σάρκας, όσο και για την ψυχική : « και τὴν φιλίαν διὰ τὰς χρείας. Δεῖν μέντοι προκατάρχεσθαι-καὶ γὰρ τὴν γῆν σπείρομεν-, συνίστασθαι δὲ αὐτὴν κατὰ κοινωνίαν ἐν τοῖς ταῖς ἡδοναῖς ἐκπεπληρωμ<ένοις>»:« Διότι η φιλία υπάρχει εξ'ανάγκης. Πρέπει, βέβαια, να υφίσταται εκ των προτέρων και γι' αυτόν τον λόγο καλλιεργούμε την γη και πρέπει αυτή να αποτελεί μέρος μιας κοινωνίας ανθρώπων που είναι πλήρεις από ηδονές».

XIII=Επ.Προσφ.72.:«Οὐθὲν ὄφελος ἦν τὴν κατὰ ἀνθρώπους ἀσφάλειαν κατασκευάζεσθαι τῶν ἄνωθεν ὑπόπτων καθεστώτων καὶ τῶν ὑπὸ γῆς καὶ ἀπλῶς τῶν ἐν τῷ ἀπέιρῳ».

Μετάφραση:

« Δεν ωφελεί καθόλου οι άνθρωποι να ρυθμίζουν **την ασφάλειά** τους, σύμφωνα με την αμφιβολία των ουράνιων βασιλείων και αυτών που υφίστανται κάτω από την γη και αυτά που υπάρχουν γενικά στο άπειρο σύμπαν».

Στο εν λόγω απόσπασμα από την συλλογή των 'Κύριων δοξῶν' και της 'Επικούρου Προσφωνήσεως' αναδεικνύεται η 'φιλία'¹²⁰ ως το ανώτατο αγαθό της 'εὐδαιμονίας',

¹¹⁷ «ασφάλεια»: Ο σκοπός της επικούρειας φιλίας, που οδηγεί στην ευδαιμονία του επικούρειου Κήπου.

¹¹⁸ A.Koen (2005): 175

¹¹⁹ A.A.Long (2012):79

¹²⁰ «φιλία»: Η αγαθή συνύπαρξη των επικουρείων, που αποσκοπεί στον ωφελιμισμό και την ευδαιμονία τους.

καθώς αποτελεί το επιστέγασμα του επικούρειου ηθικού κανόνα, για την αρετή της ‘φρονήσεως’. Όπως μάλιστα αναφέρει ο Διογένης ο Λαέρτιος (X.117,536Us.): « βλάβας ἐξ ἀνθρώπων ἢ μῖσος διὰ φθόνον ἢ διὰ κατάφρονησιν γίνεσθαι, ὧν τὸν σοφὸν λογισμῶ περιγίνεσθαι»:« Τα πλήγματα των ανθρώπων προκύπτουν, είτε από το μίσος της ζήλιας, είτε από την περιφρόνηση, τα οποία ο σοφός ξεπερνά με την λογική του».

Η ευδαιμονία των ατόμων που συγκροτούν την επικούρεια κοινότητα, είναι εκείνοι που κατέκτησαν δικαιωματικά την ιδιότητα και τις ωφέλειες του σοφού, καθώς διαθέτουν επί της ουσίας την *αρετή της σύνεσης και της εμπράκτου σοφίας* κι έτσι κατορθώνουν να απαλείψουν τον φόβο από την ψυχή των συνανθρώπων τους.

XIV: «Τῆς ἀσφάλειας τῆς ἐξ ἀνθρώπων γενομένης μέχρι τινὸς δυνάμει τε ἐξερειστικῇ καὶ εὐπορίᾳ, εἰλικρινεστάτη γίνεται ἢ ἐκ τῆς ἡσυχίας καὶ ἐκχωρήσεως τῶν πολλῶν ἀσφάλεια».

Μετάφραση:

« Η ασφάλεια που προκύπτει από τους ανθρώπους, για να εξασφαλιστεί η ψυχική ηρεμία και η σύμπνοια της ασφάλειας των πολλών, δεν είναι παρά **η ένθερμη προσπάθεια και η βεβαιότητα για την απόκτησή της**».

Στο χωρίο αυτό από τις ‘Κύριαι Δόξαι’ του Επικούρου, αναδεικνύεται εκ νέου η ‘φιλία’ ως απόλυτο αγαθό, αυτό καθ’εαυτό, καθώς αποσκοπεί στην συλλογική ειρήνευση και τον ωφελμισμό των μελών μιας επικούρειας κοινότητας, πέρα από τα όρια του πολιτικού χώρου και των ιδιοτελών σκοπιμοτήτων.¹²¹ Μόνο ο επικούρειος σοφός θα είναι σε θέση να εφαρμόσει εμπράκτως το ηθικό κίνητρο της αριστοτελικής ‘ωφέλειας’, προκειμένου να εξασφαλιστεί ο ενάρετος ευδαιμονικός βίος.

XXVII: «Ὡν ἡ σοφία παρασκευάζεται εἰς τὴν τοῦ ὅλου βίου μακαριότητα πολὺ μέγιστόν ἐστιν ἢ τῆς φιλίας κτήσις.».

Μετάφραση:

¹²¹ A.Koen (2005):173

« Από τα αγαθά που η σοφία εξασφαλίζει *για την απόλυτη ευδαιμονία της ζωής*, το μεγαλύτερο από αυτά τα αγαθά, είναι *η εξασφάλιση της φιλίας*».

Ο Επίκουρος εκθέτει μια ανάλογη προσέγγιση της ‘φιλίας’ ως *ἀρετῆς αὐτῆς καθ’ἑαυτῆς*, η οποία προσβλέπει προς την κατάκτηση της απόλυτης μακαριότητας ενός ευδαιμονικού βίου.¹²² Τόσο σε προγενέστερα φιλοσοφικά συστήματα, όσο και στα συγχρονικά της επικούρειας διδασκαλίας, η φιλία και η σύνθεση μιας αρμονικής συμβίωσης στα πλαίσια μιας οργανικά δομημένης κοινωνίας, εξασφάλισε στο άτομο το κίνητρο της συνεχούς επιδίωξης του αγαθού της ευδαιμονίας, αλλά παράλληλα εξασφάλισε τις κατάλληλες συνθήκες για την ατομική και συλλογική ανέλιξη στον ορθολογικό εμπράγματο βίο.

Ἐπικούρου Προσφώνησις

23. «Πᾶσα φιλία δι ἑαυτὴν *αἰρετὴ ἀρχὴν* δὲ εἴληφεν ἀπὸ τῆς *ὠφελείας*.»

28. «Οὔτε τοὺς προχείρους εἰς φιλίαν οὔτε τοὺς ὀκνηροὺς δοκιμαστέον δεῖ δὲ καὶ *παρακινδυνεύσαι χάριν*, [χάριν] φιλίας».

Μετάφραση:

23. « Κάθε φιλία προκύπτει ως *εκ προαιρέσως αγαθό*, όμως η αξία της προκύπτει από την ωφέλεια της».

28. « Δεν πρέπει, λοιπόν, να αποδεχόμαστε ούτε τους επιόλαιους, ούτε τους ράθυμους ως φίλους μας και να διακινδυνεύσουμε την φιλία, για χάρη της φιλίας».

Στους εν λόγω αφορισμούς του Επικούρου αναφορικά με την ηθική διδασκαλία του, αναδεικνύεται η κατάρριψη των επιφανειακών ανθρώπινων σχέσεων. Η φιλία αποτελεί την κατεξοχήν αρετή της ηδονικής ζωής, καθώς συνίσταται στην ορθολογική επιλογή των πρακτικών εκείνων που εξασφαλίζουν την ιδιοτέλεια των ηδονικών συναισθημάτων των επικούρειων φίλων, προκειμένου να εξασφαλιστεί η ‘ἀσφάλεια’ και η στοργή του

¹²² Γιαπιτζάκης (2014): 49,50

‘συνανήκειν’. ¹²³Όμως, ο επικούρειος σοφός δεν πρέπει να παρασύρεται από τα υποδεέστερα συναισθήματα της άλογης φύσης του και να θυσιάζει την αρμονική συμβίωση της κοινότητας, προβάλλοντας ως ωφέλιμα για τον εαυτό του, τα όσα ο ίδιος δεν αντιπροσωπεύει, μέσω της προαίρεσής του.

34. «Οὐχ οὕτως χρείαν ἔχομεν τῆς χροιαῖς <τῆ> παρὰ τῶν φίλων ὡς τῆς πίστεως τῆς περὶ τῆς χρείας.»

39. «Οὐθ ὁ τὴν χρείαν ἐπιζητῶν διὰ παντός φίλος, οὐθ ὁ μηδέποτε συνάπτων. ὁ μὲν γὰρ καπηλεύει τῇ χάριτι τὴν ἀμοιβήν, ὁ δὲ ἀποκόπτει τὴν περὶ τοῦ μέλλοντος εὐελπιστίαν.»

Μετάφραση:

34. « Δεν έχουμε τόσο την ανάγκη για την βοήθεια των φίλων μας, **ὅσο την πεποίθηση ὅτι την έχουμε ανάγκη**».

39. « Φίλος δεν είναι εκείνος που αναζητά μονίμως την ωφέλεια, ούτε εκείνος που ποτέ δεν την συγχέει με αυτή. Διότι, ο πρώτος εξαγοράζει την ωφέλεια, εξαιτίας της φιλίας, ενώ ο άλλος αποστερείται την μελλοντική του ελπίδα για ευτυχία».

Αναφορικά με το αίσθημα της στοργής μεταξύ των κοινωνιών της επικούρειας φιλίας, αναδύεται η συναίσθηση του κοινού σκοπού της ευδαιμονίας των μελών της. Ο Πλάτων στο έργο του ‘Συμπόσιον’, κατ’αναλογία εκθέτει την φιλία/έρωτα ως αυτοσκοπό για την κατάκτηση της απόλυτης Ιδέας του Κάλλους. ¹²⁴ Έτσι, το άτομο επικουρεί τον ανώτατο σκοπό της απόλυτης ιδέας της φιλίας, επιβεβαιώνοντας μέσω του εμπράγματου βίου του, την εσώτερη ανάγκη του για ευδαιμονία και ψυχική γαλήνη. Συνεπώς, όπως αναφέρθηκε, ο επικούρειος σοφός μέσω της συνεχούς αναζήτησης των ‘ἡδονών’ του ‘ζῆν ἡδέως’ τείνει να εξασφαλίσει την σύμπνοια της ψυχής της επικούρειας κοινότητας.

52. «Ἡ φιλία περιχορεύει τὴν οἰκουμένην κηρύττουσα δὴ πᾶσιν ἡμῖν ἐγείρεσθαι ἐπὶ τὸν

¹²³Ο.π.:50

¹²⁴ A.J.Festugière (1999): 77

μακαρισμόν.».

61. «Καλλίστη καὶ ἡ τῶν πλησίων ὄψις τῆς πρώτης συγγενήσεως ὁμονοούσης ἢ [εἶ] καὶ πολλὴν εἰς τοῦτο ποιουμένης σπουδῆν».

Μετάφραση:

52. « Η φιλία απλώνεται στην οικουμένη, προτρέποντας όλους εμάς να ξεσηκωθούμε για την ευδαιμονία μας».

61. « Είναι υπέροχη **η εικόνα της πρώτης συνάντησης των δικών μας ανθρώπων**, όταν **μάλιστα είναι σύμφωνη** μ'εμάς ή αποτελεί απόδειξη του μεγάλου μας **ζήλου** γι' αυτή».

Η μακαριότητα οριζόμενη ως αποτέλεσμα της 'καταστηματικής ήδονής' του επικούρειου ηθικού κανόνα, προσβλέπει στην έμπρακτη κατάκτηση του αγαθού της 'φιλίας'.¹²⁵ Ο σοφός ως αρωγός του απόλυτου αγαθού της ευδαιμονικής ζωής, καθίσταται επαρκής ως προς την συναγωγή των επικείμενων αρετών της 'παρρησίας'¹²⁶, της 'εὐνοίας' και της 'χάρεως'.¹²⁷ Συνεπώς, ο επικούρειος σοφός είναι εκείνος που διαθέτει την αρετή της 'φρονήσεως' και βάσει της 'γνώσης' των εμπειρικών παραστάσεων του προσλαμβάνει, κατέχει την ικανότητα να ασκήσει τον ρόλο της νουθεσίας στους επικούρειους φίλους του.

Όπως μάλιστα αναφέρει ο Φιλόδημος στο έργο του 'Περὶ Παρρησίας',(απ.28): «κἂν π[ε]ριδεικνύομεν ἐπιλογιστικῶς ὅτι πολλῶν καὶ καλῶν ἐκ φιλίας περιγινόμενων οὐδὲν ἔστι τηλικούτον ὡς τὸ ἔχειν ᾧ τὰ[γ]καρδ[ι]ὰ τις ἐρεῖ καὶ λ[έγ]οντος ἀκούσεται. Σφοδ[ρ]ὰ γὰρ ἡ φύσις ὀρέγεται πρ[ό]ς τινος ἐκκαλύπτειν ἃ [ν]οεῖ»: « Ακόμη κι αν αποδεικνύουμε με λογικά επιχειρήματα ότι πολλά και καλά προέρχονται από την φιλία, τίποτα δεν είναι το ίδιο, όπως το να μπορεί κάποιος να μιλήσει για τα εσώψυχα του και κι εκείνος να σε ακούσει. Διότι, η φύση θέλγεται να αποκαλύπτει σε κάποιους, τα όσα επεξεργάζεται με

¹²⁵ Mary Louise Gill (2006):501

¹²⁶«Παρρησία»: Η έκφραση της 'γνώσης' εκ μέρους του επικούρειου σοφού, υπό την μορφή της εκλογικευμένης νουθεσίας.

¹²⁷ Γιαπιτζάκης (2014):50

τον νου», ο ηδονικός αντίκτυπος της ‘φιλίας’ μεταξύ των μελών του επικούρειου Κήπου αποδίδει στον σοφό τα οφέλη που αναπτύσσουν μεταξύ τους και εξασφαλίζει το αίσθημα της συμπόνιας και της φιλανθρωπίας ανάμεσά τους.

56-57. «*Ἀλγεῖ μὲν ὁ σοφὸς οὐ μᾶλλον στρεβλούμενος < ἢ στρεβλουμένου τοῦ φίλου, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ τεθνήσκει εἰ γὰρ προήσεται > τὸν φίλον ὁ βίος αὐτοῦ πᾶς δι ἀπιστίαν συγχυθήσεται καὶ ἀνακεχαιτισμένος ἔσται.*».

Μετάφραση:

« Πονά ο σοφός, όχι επειδή κάποιος στρέβλωσε τα λόγια του περισσότερο, παρά επειδή στρέβλωσε τα λόγια κάποιου φίλου του και εάν ηττηθεί πρώτος εκείνος, θα πεθάνει εξαιτίας αυτού και ολόκληρη η ζωή του θα διαταραχθεί λόγω της απιστίας του και θα έχει καταρακωθεί».

Στο εν λόγω χωρίο της ‘*Επικούρου προσφωνήσεως*’ η φιλία ανάγεται ως το ανώτερο είδος ἀρετῆς, σχετικά με το βίωμα ενός ηδονικού βίου, απαλλαγμένου από την ‘*ἀταραξία*’ της ψυχῆς. Ο σεβασμός και η συμπόνοια προς τον πόνο και την δυσχέρεια του φίλου, επιφέρει τον ‘*πόνο*’ και την *λύπη* στο άτομο.¹²⁸ Ωστόσο, η ενάρετη ζωή του επικούρειου σοφού, αντιστρατεύεται την ιδιοτέλεια και επιδιώκει την έμπρακτη άσκηση της ‘φιλίας’, *χάριν της κοινῆς ὀφελείας*.¹²⁹

66. «*Συμπάθωμεν τοῖς φίλοις οὐ θρηγνούντες ἀλλὰ φροντίζοντες*».

70. «*Μηδὲν σοὶ ἐν βιῶν πραχθεῖ ὁ φόβον παρέξει σοὶ, εἰ γνωθήσεται τῷ πλησίον*».

Μετάφραση:

66. « Συμπαραστεκόμαστε στους φίλους μας, όχι θρηγνώντας, αλλά μεριμνώντας γι’ αυτούς».

¹²⁸ Mathew (2012):282

¹²⁹ Brown (2002):73,74

70. « Μην κάνεις τίποτα στην ζωή σου, το οποίο θα σου προκαλέσει φόβο, αν γίνει μαθευτεί από τον διπλανό σου».

Καθώς ο ευδαιμονικός βίος, είναι η συνυποδήλωση της διάθεσης της ψυχής προς την κατάσταση της 'καταστηματικής ήδονής', ο επικούρειος σοφός κατέχει την 'γνώση' της φυσικής του υπόστασης και των συνακόλουθων αρετών της 'φιλίας' και της 'δικαιοσύνης'. Ο εμπράγματος βίος του τον καθιστά συμμετόχο στην άσκηση της αρετής του 'ζῆν ήδέως', καθώς αντιλαμβάνεται την έννοια του συλλογικού καλού και της ασφαλούς διαβίωσης της επικούρειας κοινότητας, ενώ αποδιώχνει το αίσθημα του φόβου, τόσο από την ψυχή του ίδιου, όσο και των φίλων του.

Μάλιστα, ο επικούρειος σοφός αποσιωπεί την ηδονιστική αξία της ιδιωτικής και σεξουαλικής ζωής, καθώς θέτει σε δεύτερη μοίρα την αξία της οικογενείας και της συντρόφου του. Μια τέτοια ηθική προσέγγιση, αποτελεί ενθύμηση των ηθικών κανονιστικών προτύπων του στωικισμού και του κυνισμού.¹³⁰

Θάνατος

Επιστολή προς Μενοικέα(125-127)

«Συνέθιζε δὲ ἐν τῷ νομίζειν **μηδὲν πρὸς ἡμᾶς εἶναι τὸν θάνατον** ἐπεὶ πᾶν ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν αἰσθήσει· **στέρησις δὲ ἐστὶν αἰσθήσεως ὁ θάνατος**. ὅθεν γινώσις ὀρθὴ τοῦ μηθεὶν εἶναι πρὸς ἡμᾶς τὸν θάνατον ἀπολαυστὸν ποιεῖ τὸ τῆς ζωῆς θνητόν, **οὐκ ἄπειρον προστιθεῖσα χρόνον, ἀλλὰ τὸν τῆς ἀθανασίας ἀφελομένη πόθον**. οὐθὲν γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ ζῆν δεινὸν τῷ κατειληφῶτι γνησίως τὸ μηδὲν ὑπάρχειν ἐν τῷ μὴ ζῆν δεινόν. **ὥστε μάταιος ὁ λέγων δεδιέναι τὸν θάνατον οὐχ ὅτι λυπήσει παρών, ἀλλ' ὅτι λυπεῖ μέλλον**. ὁ γὰρ παρὸν οὐκ ἐνοχλεῖ, προσδοκώμενον κενῶς λυπεῖ. τὸ φρικωδέστατον οὖν τῶν κακῶν ὁ θάνατος οὐθὲν πρὸς ἡμᾶς, ἐπειδήπερ ὅταν μὲν ἡμεῖς ὦμεν, ὁ θάνατος οὐ πάρεστιν, ὅταν δὲ ὁ θάνατος παρῆ, τόθ' ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν. **οὔτε οὖν πρὸς τοὺς ζῶντάς ἐστιν οὔτε πρὸς τοὺς τετελευτηκότας, ἐπειδήπερ περὶ οὗς μὲν οὐκ ἔστιν, οἱ δ' οὐκέτι εἰσίν**. Ἄλλ' οἱ πολλοὶ

¹³⁰ Ad Bergsma (28 February 2007):403-405

τὸν θάνατον ὅτε μὲν ὡς μέγιστον τῶν κακῶν φεύγουσιν, ὅτε δὲ ὡς ἀνάπαυσιν τῶν ἐν τῷ ζῆν κακῶν <αἰροῦνται.

ὁ δὲ σοφὸς οὔτε παραιτεῖται τὸ ζῆν> [126] οὔτε φοβεῖται τὸ μὴ ζῆν· οὔτε γὰρ αὐτῷ προσίσταται τὸ ζῆν οὔτε δοξάζει κακὸν εἶναι τι τὸ μὴ ζῆν. ὥσπερ δὲ τὸ σιτίον οὐ τὸ πλεῖον πάντως ἀλλὰ τὸ ἥδιστον αἰρεῖται, οὕτω καὶ χρόνον οὐ τὸν μήκιστον ἀλλὰ τὸν ἥδιστον καρπίζειται. Ὁ δὲ παραγγέλλον τὸν μὲν νέον καλῶς ζῆν, τὸν δὲ γέροντα καλῶς καταστρέφειν, εὐήθης ἐστὶν οὐ μόνον διὰ τὸ τῆς ζωῆς ἀσπαστόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὴν αὐτὴν εἶναι μελέτην τοῦ καλῶς ζῆν καὶ τοῦ καλῶς ἀποθνήσκειν. πολὺ δὲ χείρων καὶ ὁ λέγων καλὸν μὲν μὴ φθναί, φθύντα δ' ὅπως ὄκιστα πύλας Αἴδαο περήσαι.

[127] Εἰ μὲν γὰρ πεποιθῶς τοῦτο φησιν, πῶς οὐκ ἀπέρχεται ἐκ τοῦ ζῆν; ἐν ἐτοίμῳ γὰρ αὐτῷ τοῦτ' ἐστίν, εἴπερ ἦν βεβουλευμένον αὐτῷ βεβαίως· εἰ δὲ μωκώμενος, μάταιος ἐν τοῖς οὐκ ἐπιδεχομένοις. Μνημονευτέον δὲ ὡς τὸ μέλλον οὔτε πάντως ἡμέτερον οὔτε πάντως οὐχ ἡμέτερον, ἵνα μήτε πάντως προσμένωμεν ὡς ἐσόμενον μήτε ἀπελπίζωμεν ὡς πάντως οὐκ ἐσόμενον».

Μετάφραση:

« Να συνηθίζεις στην ιδέα ότι **τίποτα δεν είναι για εμάς ο θάνατος**. Διότι, κάθετι καλό και κακό υπάρχει στις αισθήσεις. Ο θάνατος, λοιπόν, είναι **η αποστέρηση των αισθήσεων**. Γι' αυτό και η γνώση ότι ο θάνατος δεν είναι τίποτα για εμάς, κάνει την θνητή ζωή πιο ευχάριστη, **όχι διότι παρατείνει τον χρόνο της ζωής, αλλά διότι εξομαλύνει την επιθυμία της αθανασίας**. [125] Διότι, τίποτα το φοβερό για την ζωή του δεν υπάρχει για εκείνον που κατάλαβε πραγματικά, ότι δεν υπάρχει τίποτα το φοβερό στο να μην ζει. Έτσι, είναι αξιολύπητος εκείνος που λέει ότι φοβάται τον θάνατο, **όχι διότι θα στεναχωριέται για τον επικείμενο θάνατο, αλλά διότι θα στεναχωριέται για τον μελλοντικό του θάνατο**. Διότι, εκείνο που δεν επιφέρει ταραχή στο παρόν, επιφέρει στεναχώρια, επειδή μάταια αναμένεται. Ο θάνατος δεν είναι, λοιπόν, το φοβερότερο για εμάς, ανάμεσα στις συμφορές, ακριβώς επειδή, όσο εμείς υπάρχουμε, ο θάνατος δεν υφίσταται, όταν όμως ο προκύψει ο θάνατος, τότε εμείς δεν θα υπάρχουμε. Επομένως, ο θάνατος δεν υφίσταται, ούτε για τους ζωντανούς, ούτε για τους νεκρούς, **επειδή ακριβώς για τους μεν δεν υπάρχει, ενώ οι άλλοι δεν υπάρχουν πια**. Όμως, οι περισσότεροι αποφεύγουν τον θάνατο, θεωρώντας τον, ως το μεγαλύτερο κακό, άλλοτε όμως τον

επιζητούν ως λύτρωση από τις συμφορές της ζωής.

[126] Ο φιλόσοφος όμως, ούτε παραιτείται από την ζωή, ούτε φοβάται το να μην ζει. Διότι, ούτε επιβάλλει στον εαυτό του την ζωή, ούτε πιστεύει ότι υπάρχει κάτι κακό στο να μην ζει. Όπως ακριβώς δεν επιλέγει την περισσότερη τροφή, σε κάθε περίπτωση, αλλά την πιο ευχάριστη, *έτσι δεν επιλέγει την πιο μακρόχρονη ζωή, αλλά απολαμβάνει την πιο ευχάριστη*. Εκείνος, λοιπόν, που προτρέπει τον νέο να ζει καλά, ενώ τον γέροντα να φέρει σε πέρας την ζωή του, ευχάριστα, είναι ανόητος, όχι μόνο εξαιτίας της επιθυμίας για ευχάριστη ζωή, αλλά και διότι είναι ακριβώς η ίδια άσκηση για το πως να ζεις ευχάριστα, καθώς και να πεθαίνεις ευχάριστα. *Είναι πολύ χειρότερος εκείνος που ισχυρίζεται ότι είναι καλό να μην γεννηθείς, αλλά αφού γεννήθηκες, να περάσεις όσο πιο γρήγορα μπορείς, τις πύλες του Άδη.*

[127] Εάν, λοιπόν, το ισχυρίζεται εκ πεποιθήσεως, γιατί δεν φεύγει από την ζωή; Είναι βέβαια, προετοιμασμένος γι' αυτό, αν το έχει σίγουρα αποφασίσει. Αν όμως χλευάζει, είναι φαύλος, για πράγματα τα οποία δεν ορίζει ο ίδιος».

Ο Επίκουρος παραθέτει στην αρχή της επιστολής προς τον μαθητή του Μενουκέα, πτυχές της *‘Τετραφαρμάκου’*, δηλαδή του επικούρειου προγράμματος προς την θεραπεία της ψυχής. Το εν λόγω παράθεμα, στοιχειοθετεί το ζήτημα του θανάτου, το οποίο υπήρξε το μείζον ζήτημα *‘φόβου’ και ‘άνασφάλειας’* για την ανθρωπότητα. Συνεπώς, εδώ ο Επίκουρος διευκρινίζει την *απώλεια της αίσθησης*, ως απόρροια της αποσύνθεσης της δομής του σώματος και της ψυχής. Αυτό το δυαδικό εμπειρικό σύστημα προϋποθέτει την γνώση της ατομικής θεωρίας της επικούρειας Φυσικής, καθώς συνθέτει την *θεωρία περί φθοράς της ατομικής ύλης*.¹³¹

Επομένως, η άρνηση του επικούρειου δόγματος προς τον θάνατο και την αξία του για τον καθορισμό των *‘συναισθημάτων’ και ‘παθῶν’ του ατόμου*, υπήρξε μνημειώδης. Για τον Επίκουρο, ο φόβος του θανάτου, από την στιγμή που παύει να αισθάνεται, είναι αμελητέα και χαρακτηρίζει ως ανόητους εκείνους που επιθυμούν να θέσουν τέλος στην ζωή τους, χάριν της προσμονής του θανάτου. *Μάλιστα, όπως αναφέρει ο Κικέρων στο*

¹³¹ A.Koen (2005):119,121

έργο του *‘Epistulae morales’* (24.23,497 Us.): *«tantam hominum imprudentiam esse, immo dementiam, ut quidam timore mortis cogantur ad mortem»*: «Τέτοια είναι η απερισκεψία των ανθρώπων, τόση η παραφροσύνη τους, ώστε κάποιιοι να οδηγούνται στον θάνατο, λόγω του φόβου τους».

Επιπροσθέτως, ο επικούρειος σοφός δεν ενδιαφέρεται για την *‘κακότητα’* *απρόσμενων και τυχαίων γεγονότων της φυσικής πορείας της ζωής*, καθώς επίσης δεν προσμένει την επίταση των *‘ήδονών’*, χάρη στην διάρκεια τους, αλλά αποδίδει μεγάλη σημασία στην ποιοτική απόλαυση των *‘ήδονών’* της ζωής, αναγνωρίζοντας την *‘αυτάρκεια’* ¹³² της φυσικής του υπόστασης.¹³³

Κύρια Δόξα

Π.=Επ.προσφώνησις 2: *«Ο θάνατος οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς· τὸ γὰρ διαλυθὲν ἀναισθητεῖ, τὸ δ’ ἀναισθητοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς.»*.

Μετάφραση:

«Ο θάνατος δεν είναι τίποτα για εμάς. Διότι, αυτό που έχει αποσυντεθεί στα μέρη του, δεν έχει αισθήσεις, κι αυτό που δεν αισθάνεται, δεν υφίσταται για εμάς».

Αναφορικά με την διατύπωση εκ μέρους του Επικούρου της θεωρίας περί αποσύνθεσης της ύλης, όπως διατυπώνεται η έννοια του θανάτου στην δεύτερη *‘Κύρια Δόξα’*, πρόκειται για την παράθεση της μιας ακόμη παραμέτρου της Τετραφαρμάκου για την ίαση της ψυχής. Πιο αναλυτικά, ο θάνατος ορίζεται ως η απώλεια της *‘συναίσθησης’* των όντων και η ψυχή και το σώμα σε πλήρη αλληλεξάρτηση μεταξύ τους, αποτελούν ατομικές ενώσεις, καθώς ο άνθρωπος παύει να υπάρχει ολοκληρωτικά.¹³⁴

Συνεπώς, ο Επικούρειος σοφός καλείται να διαπιστώσει το πεπερασμένο της υλικής του

¹³² «αυτάρκεια»: Η ύψιστη αρετή για τους επικούρειους σοφούς, μέσω της οποίας μπορούν να κατακτήσουν την αταραξία της ψυχής και την αναλγησία του σώματος.

¹³³ Mussbaum (1991):683

¹³⁴ Lesky (2014):915

φύσης, όπως αυτό καθορίζεται οντολογικά, ως συνάρτηση των αλληλεπιδράσεων του κενού και των ατόμων. Έτσι, το άτομο χάνοντας την ζωή του, παύει να αισθάνεται και να δρα, καθώς το σώμα και η ψυχή του ως ατομικές ενώσεις, αποσυντίθεται και χάνουν τις ιδιότητες της οργανικής τους φύσης. Ο Πλούταρχος μάλιστα στο έργο ‘Ότι οὐδὲ ἡδέως ζῆν ἔστιν κατ’ Ἐπίκουρον’(1105A, 500 Us) επισημαίνει την ματαιότητα του φόβου των θνητών για τα μελλούμενα, εφόσον χάνει την αίσθηση των αισθητών όντων: «τὸ γὰρ ἀναισθητεῖν τὸ διαλυθὲν καὶ μηθὲν εἶναι πρὸς ἡμᾶς τὸ ἀναισθητοῦν οὐκ ἀναιρεῖ τὸ τοῦ θανάτου δέος, ἀλλ’ ὥσπερ ἀπόδειξιν αὐτοῦ προστίθησιν. Αὐτὸ γὰρ τοῦτ’ ἐστὶν ὃ δέδοικεν ἡ φύσις. ἀλλ’ ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε τὴν εἰς τὸ μὴ φρονοῦν μηδ’ αἰσθανόμενον διάλυσιν **τῆς ψυχῆς**, ἣν Ἐπίκουρος εἰς κενὸν καὶ ἀτόμους διασπορὰν ποιῶν ἔτι μᾶλλον ἐκκόπτει τὴν ἐλπίδα τῆς ἀφθαρσίας».

Μετάφραση:

Διότι, αυτό που έχει διασπαστεί, δεν αισθάνεται και δεν υφίσταται καθόλου για εμάς αυτό που δεν αισθάνεται, ούτε ακυρώνει τον φόβο του θανάτου, αλλά προστίθεται ως απόδειξη γι’ αυτό. Επομένως, αυτό ακριβώς είναι αυτό που φοβάται η ανθρώπινη φύση. Αλλά όλοι εσείς ας γίνετε νερό και γη, δηλαδή σε κάτι που δεν σκέφτεται, ούτε αισθάνεται την διάλυση **της ψυχῆς**, την οποία ο **Ἐπίκουρος διασκορπίζει σε κενό και άτομα** και μάλιστα πολύ περισσότερο, διαλύει την ελπίδα της αφθαρσίας».

XI. «Εἰ μηθὲν ἡμᾶς **αἱ τῶν μετεώρων ὑποψίαι** ἠνώχλουν καὶ **αἱ περὶ θανάτου**, μη ποτε πρὸς ἡμᾶς ἦ τι, ἔτι τε τὸ μὴ κατανοεῖν τοὺς ὄρους τῶν ἀλγηδόνων καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, οὐκ ἂν προσεδεόμεθα **φυσιολογίας**».

Μετάφραση:

« Εάν δεν μας προκαλούσαν ταραχή **οι ανησυχίες μας για τα ουράνια σώματα και για τον θάνατο**, μήπως τυχόν, είχαν κάποια σχέση με εμάς κι ακόμη για την ανησυχία μας, μήπως δεν κατανοούμε τα όρια των πόνων και των επιθυμιών μας, δεν θα είχαμε ανάγκη την **γνώση της φυσικής**».

Η εν λόγω Κύρια Δόξα του Επικούρου, αναδεικνύει τις επικρατούσες δεισιδαιμονίες περί θανάτου και θείας/ συμπαντικής πρόνοιας, γεγονός που πυροδότησε την εισαγωγή του ηθικού προγράμματος της Τετραφαρμάκου. Μια τέτοια θεώρηση περί συμπαντικής 'ανάγκης', νοηματοδοτεί την τυχειότητα ποικίλων συμβάντων στην ζωή των θνητών, η οποία τίθεται τώρα εκ μέρους του Επικούρου ως μια προσπάθεια επεξήγησης της φυσικής του θεωρίας, σχετικά με την αιτιότητα και για ακόμη μια φορά τείνει να απαλείψει την θεϊκή αιτιότητα, που ελλοχεύει στις πράξεις των ανθρώπων και επιφέρει την ταραχή και τον φόβο στις ψυχές τους,. Ο Επίκουρος στο έργο του 'Επιστολήν πρὸς Ἡρόδοτον,79) επισημαίνει ότι μόνο ο επικούρειος σοφός καθίσταται γνώστης της 'φυσιολογίας' και είναι σε θέση να καθηγεμονεύσει τα 'πάθη' του, για την επίτευξη της ηδονικής ζωής: «Καὶ μὴν καὶ <τὸ> τὴν ὑπὲρ τῶν κυριωτάτων αἰτίαν ἔξακριβῶσαι φυσιολογίας ἔργον εἶναι δεῖ νομίζειν, καὶ τὸ μακάριον ἐν τῇ περὶ μετεώρων γνώσει ἐνταῦθα πεπτωκέναι καὶ ἐν τῷ τίνες φύσεις αἰ θεωρούμεναι κατὰ τὰ μετέωρα ταυτί, καὶ ὅσα συγγενῆ πρὸς τὴν εἰς τοῦτο ἀκρίβειαν»:

Μετάφραση:

“Επιπλέον πρέπει να θεωρούμε ότι το έργο της φυσικής επιστήμης είναι να ανακαλύψουμε με ακρίβεια την αιτία των πιο βασικών φαινομένων, και ότι η ευδαιμονία μας βρίσκεται στην γνώση των ουρανίων φαινομένων και στην κατανόηση της φύσης των οντοτήτων που βλέπουμε σε αυτά τα ουράνια φαινόμενα, καθώς και όλων αυτών που έχουν στενή σχέση με την ακριβή γνώση για την ανθρώπινη ευδαιμονία».

Ἐπικούρου Προσφώνησις

14. «Γεγόναμεν ἅπαξ, δις δὲ οὐκ ἔστι γένεσθαι• **δεῖ δὲ τὸν αἰῶνα μηκετι εἶναι σὺ δὲ οὐκ ὄν τῆς αὔριον <κύριος> ἀναβάλλη τὸ χαῖρον**• ὁ δὲ βίος μελλησιμῶ παραπόλλυται καὶ εἰς ἕκαστος ἡμῶν ἀσχολούμενος ἀποθνήσκει».

Μετάφραση:

« Γεννηθήκαμε για μια φορά, δεύτερη δεν μπορεί να υπάρξει. **Διότι, δεν υπάρχει το αιώνιο πια, κατ'ανάγκη, εσύ όμως αν και δεν ελέγχεις το αύριο, αναβάλλεις την εντυχία σου.** Η ζωή όμως, χάνεται λόγω της αναβολής και ο καθένας από εμάς πεθαίνει με υποχρεώσεις».

Ο Επίκουρος επισημαίνει για ακόμη μια φορά ότι άνθρωπος ενώπιον της άενας αλλαγής των πραγμάτων και του απροσδιόριστου, υφίσταται τους 'πόνους' της ψυχής και παραλύει. Φυσικά, σύμφωνα με την επικούρεια ηθική, ο άνθρωπος διαθέτει την σταθερά του έλλογου εμπράγματος βίου, ως απείκασμα των εμπειρικών παραστάσεων και 'συναισθημάτων' του.¹³⁵

Η συγκεκριμένη διαπίστωση της ανθρώπινης νοητικής ικανότητας να οριοθετεί τις πράξεις του, σύμφωνα με τις 'έπαισθήσεις' και τις ενεργές προσλήψεις των εμπειρικών του παραστάσεων είναι εκείνη που θα έπρεπε να αποθαρρύνει το άτομο ως προς την παράλογη επιθυμία του να επιζητεί τον θάνατο. Ο επικούρειος σοφός μέσω της φρόνησης και της έλλογης σύλληψης του νου, θα πρέπει να απαξιώνει την βαρύνουσα σημασία του φόβου για τους επικείμενους σωματικούς και ψυχικούς πόνους και να επιζητεί την διαρκή αναζήτηση του υπέρτατου σκοπού, της ευδαιμονίας.

31. «Πρὸς μὲν τᾶλλα δυνατὸν ἀσφάλειαν πορίσασθαι, χάριν δὲ θανάτου πάντες ἄνθρωποι πόλιν ἀτείχιστον οἰκοῦμεν».

Μετάφραση:

« Σχετικά με όλα τα άλλα, μπορούμε να αποκτήσουμε την ασφάλειά μας, εξαιτίας όμως του θανάτου, όλοι οι άνθρωποι κατοικούμε σε μια ανοχύρωτη πόλη».

Στο εν λόγω χωρίο ο Επίκουρος εκθέτει τον παραλογισμό του 'φόβου' και της ταραχής του ατόμου, ο οποίος παρότι διαθέτει τα μέσα για την επίτευξη μιας ευδαιμονικής ζωής, υπό το πρίσμα της επικούρειας κοινότητας, καθίσταται έρμαιο των 'κινητικών ηδονών' και των ψευδαισθήσεων του περί του σύντομου χρόνου ζωής του.

38. «Μικρὸς παντάπασιν ὃ πολλὰ αἰτία εὐλογοὶ εἰς ἐξαγωγήν βίου».

Μετάφραση:

«Είναι ανόητος σε κάθε περίπτωση, εκείνος που θεωρεί εύλογες τις πολλές αιτίες για τον

¹³⁵Mathew (2012):282

τερματισμό της ζωής».

Στο συγκεκριμένο χωρίο, ο Επίκουρος εκθέτει για ακόμη μια φορά την ματαιότητα των άλλων 'παθῶν' του ανθρώπου, δηλαδή της 'ἀλγηδόνας' που απορρέει από τον φόβο του θανάτου. Μόνο η πρόσκαιρη 'ἡδονή' των κινητικών ηδονών, μπορεί να απαλείψει λίγο τον πόνο, όμως ο διαρκής κόπος για την απόκτηση της 'καταστηματικής ἡδονῆς', οδηγεί στον ενάρετο και ευδαιμονικό βίο.

Δικαιοσύνη

Κύρια Δόξαι

V.=Επ.Προσφώνησις 5: «Οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως <οὐδὲ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως> ἄνευ τοῦ ἡδέως· ὅτω δὲ τοῦτο μὴ ὑπάρχει, οὐ ζῆ φρονίμως, καὶ καλῶς καὶ δικαίως [ὑπάρχει], οὐκ ἔστι τοῦτον ἡδέως ζῆν».

Μετάφραση:

« Δεν μπορεί κανείς να ζει ευχάριστα, χωρίς να ζει συνετά και σωστά και δίκαια, ούτε **συνετά και σωστά και δίκαια**, χωρίς να ζει ευχάριστα. Για όποιο δεν υφίστανται αυτά, δεν ζει συνετά και σωστά και δίκαια, δεν μπορεί να υπάρξει **ευχάριστη ζωή**».

Ο Επίκουρος στο χωρίο αυτό από τις 'Κύριαι Δόξαι' υπογραμμίζει την κοινωνική χρησιμότητα της δικαιοσύνης, ως το αποτέλεσμα της ηθικής 'ἀρετῆς', της 'φρονήσεως'. Ο συλλογικός βίος δεν επιτυγχάνει τον ύστατο σκοπό του, που είναι η εξασφάλιση του 'ἡδέως ζῆν', χωρίς την προαγωγή της 'ώφέλειας', χάριν της επικούρειας φιλίας.

XVII=Επ.Προσφώνησις 12: «**Ὁ δίκαιος ἀταρακτότατος, ὁ δ' ἄδικος πλείστης ταραχῆς γέμων**».

Μετάφραση:

« Ο δίκαιος άνθρωπος είναι **απολύτως ἡρεμος**, ενώ ο άδικος είναι γεμάτος από την μεγαλύτερη σύγχυση της ψυχής».

Στο συγκεκριμένο χωρίο, ο ανευρίσκουμε την παράθεση της βασικής αρχής της δικαιοσύνης του επικούρειου ηθικού κανόνα σε δύο σημεία του επικούρειου corpus, τόσο στην εν λόγω ‘Κύρια Δόξα’, όσο και στον εν λόγω παράθεμα της ‘Επικούρου Προσφωνήσεως’. Ο σοφός, καθώς κατέχει την *γνώση της φυσικής του ενόρμησης* προς το δίκαιο και την αμοιβαιότητα, όπως υποτάσσει η κοινωνική του φύση, στοιχείο που έλκει την καταγωγή του ήδη από τον *Πρωταγόρα*, οφείλει να διάγει ευδαιμονικό βίο. Οι επιταγές του ‘*ήδέως ζῆν*’ τείνουν να εναρμονίζουν το άτομο προς την επίτευξη της κοινωνικής δικαιοσύνης, καθώς έτσι θα εξασφαλιστεί η ‘*άταραξία*’ της ψυχής, από την μελλοντική σκέψη της νομοθετικής ποιητής.¹³⁶

XXXI: «Τὸ τῆς φύσεως δίκαιόν ἐστι σύμβολον τοῦ συμφέροντος εἰς τὸ μὴ βλάπτειν ἀλλήλους μηδὲ βλάπτεσθαι»,

XXXII: «Ὅσα τῶν ζώων μὴ ἐδύνατο συνθήκας ποιεῖσθαι τὰς ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν ἄλλ<ηλ>α μηδὲ βλάπτεσθαι, πρὸς ταῦτα οὐθέν ἦν δίκαιον οὐδὲ ἄδικον· ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν ἐθνῶν ὅσα μὴ ἐδύνατο ἢ μὴ ἐβούλετο τὰς συνθήκας ποιεῖσθαι τὰς ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν μηδὲ βλάπτεσθαι.»

Μετάφραση:

XXXI. « Το φυσικό δίκαιο είναι η συνθήκη της κοινής ωφέλειας, σχετικά με το να μην βλάπτουν, αλλά και να μην βλάπτονται μεταξύ τους».

XXXII: « Όσα από τα ζώα δεν μπόρεσαν να συνάψουν συμφωνίες, σχετικά με το να μην βλάπτουν και να μην βλάπτονται μεταξύ τους, γι’ αυτά δεν υφίσταται ούτε δίκαιο, ούτε άδικο. Έτσι ακριβώς συμβαίνει και για τα έθνη που δεν μπόρεσαν να συνάψουν συμφωνίες, σχετικά με το να μην βλάπτουν και να μην βλάπτονται».

Η ανάγκη λοιπόν του ανθρώπου να συμβιώσει αρμονικά με τους συνανθρώπους του, τον οδήγησε στην σύνθεση μιας κοινωνικής συνθήκης(*foedus, amicities*), λαμβάνοντας υπόψη ότι η εφαρμογή της αμιγούς κοινωνικής δικαιοσύνης, δεν είναι μια αρετή, που

¹³⁶ A.A.Long (2012): 88,199

ενυπάρχει στην ψυχή του ανθρώπου. Συνεπώς, αφού το άτομο υποφέρει από την ‘αδικία’ που του επιβάλλει ο φόβος της επικείμενης τιμωρίας του, τείνει να συντάσσεται με την απόκτηση της ‘φρονήσεως’, προκειμένου να εξασφαλίσει την μακαριότητα της ευδαιμονικής ζωής, όπως αναφέρει κι ο *Κικέρων στο έργο του*, (‘De Finibus’, 1.53): «Quae enim cupiditates a natura proficiscuntur, facile explentur sine ulla iniuria, quae autem inanes sunt, iis parendum non est. nihil enim desiderabile concupiscunt, plusque in ipsa iniuria detrimenti est quam in iis rebus emolumenti, quae pariuntur iniuria. Itaque ne iustitiam quidem recte quis dixerit per se ipsam optabilem, **sed quia iucunditatis vel plurimum afferat. nam diligere et carum esse iucundum est propterea, quia tutiorem vitam et voluptatem plenior efficit.** itaque non obeam solum in commoda, quae eveniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus, sed multo etiam magis, quod, cuius in animo versatur, numquam sinit eum respirare, numquam ad quiescere»

Μετάφραση:

«Οι φυσικές επιθυμίες εύκολα ικανοποιούνται, χωρίς να προκαλούν βλάβη σε κανένα, και δεν πρέπει να παρασυρθούμε από εκείνες που είναι κενές και που δεν προσφέρουν τίποτα πραγματικά επιθυμητό, αφού προκαλούν βλάβη και υφιστάμεθα περισσότερη βλάβη, απ’ ό,τι είναι ωφέλιμο για εμάς. Η δικαιοσύνη πρέπει να επιδιώκεται, λοιπόν, όχι γι’ αυτή την ίδια, αλλά μόνο για τα πλεονεκτήματα που παίρνουμε από αυτήν. **Είναι ευχάριστο, όμως, να σε αγαπούν και να σε εκτιμούν όλοι, εξαιτίας αυτού, επειδή η ζωή τότε καταλήγει να είναι είναι πιο ευχάριστη και πιο πλήρης.** Πιστεύουμε, λοιπόν, ότι πρέπει να αποφεύγουμε την αδικία, όχι μόνο αποδεικνύεται ωφέλιμο, αλλά πολύ περισσότερο, επειδή αυτή δεν αφήνει ποτέ να αναπνεύσουν με ηρεμία αυτούς που την αναζητούν πραγματικά».¹³⁷

XXXIII: «Οὐκ ἦν τι καθ’ ἑαυτὸ δικαιοσύνη, ἀλλ’ ἐν ταῖς μετ’ ἀλλήλων συστροφαῖς καθ’ ὀπηλίκους δήποτε ἀεὶ τόπους συνθήκη τις ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν ἢ βλάπτεσθαι.»

¹³⁷ J.M.Armstrong (2012):299, 300

Μετάφραση:

« Δεν υπήρξε απόλυτη δικαιοσύνη, αλλά μια συμφωνία ανάμεσα στους ανθρώπους, κατά τις συναναστροφές τους σε οποιουδήποτε τύπου, προκειμένου να μην βλάπτουν ή να μην βλάπτονται».

Στο εν λόγω χωρίο από τις ‘Κύριαι Δόξαι’ του Επικούρου, επισημαίνεται για ακόμη μια φορά ότι η δικαιοσύνη αποτελεί κοινωνική αναγκαιότητα και ορίζεται ως επένθεση ενός άτυπου δικαίου στις ζωές των ανθρώπων. Συνεπώς, ο ενάρετος ηθικός βίος καθίσταται ως οργανικό μέσο, για την απόκτηση του ύψιστου αγαθού, του ‘ηδονικού’ βίου σε μια οργανωμένη κοινότητα ανθρώπων, ένα χαρακτηριστικό το οποίο μάλιστα τίθεται ως κύριο μέλημα του επικούρειου σοφού.

XXXIV: «*Ἡ ἀδικία οὐ καθ’ ἑαυτὴν κακόν, ἀλλ’ ἐν τῷ κατὰ τὴν ὑποψίαν φόβῳ, εἰ μὴ λήσει τοὺς ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐφεστηκότας κολαστάς*».

Μετάφραση:

Ἡ αδικία δεν είναι απόλυτα κακή, αλλά συνεπάγεται την ανησυχία του επικείμενου φόβου, ότι κάποιος δεν θα κατορθώσει να διαφύγει από εκείνους που έχουν οριστεί ως τιμωροί τέτοιων αδικιών».

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, η ηθική νόρμα της επικούρειας κοινότητας, επιθυμώντας να ασκήσει μια ενάρετη και ωφελμιστική ζωή, επέβαλε την σύνθεση κοινωνικών σχέσεων,¹³⁸ υπό το κάτοπτρο του έλλογου εμπράγματος βίου, προκειμένου να επιτύχει την ηδονική διάθεση της ψυχής του.¹³⁹ Αναφορικά με τον φόβο της επικείμενης τιμωρίας του ατόμου, σε περίπτωση που έχει διαπράξει ο ίδιος αδικία, εδώ έγκειται και η κακότητα της αδικίας αυτής καθαυτής, καθώς το άτομο υφίσταται τον πόνο που επιφέρει ο φόβος στην ψυχή του, δηλαδή της αναταραχή της ψυχής και του σώματος.

XXXV=Επ.Προσφώνησις 6: «*Οὐκ ἔστι τὸν λάθρα τι ποιοῦντα ὧν συνέθεντο πρὸς ἀλλήλους*

¹³⁸ A.A.Long (2012):97

¹³⁹ J.M.Cooper (2012):113

εἰς τὸ μὴ βλάπτειν μηδὲ βλάπτεσθαι πιστεύειν ὅτι λήσει, κἄν μυριάκις ἐπὶ τοῦ παρόντος λανθάνῃ· **μέχρι γὰρ καταστροφῆς ἄδηλον εἰ καὶ λήσει.**»,

XXXVI: «Κατὰ μὲν <τὸ> κοινὸν πᾶσι τὸ δίκαιον τὸ αὐτό, **συμφέρον γάρ τι ἦν ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους κοινωνίᾳ· κατὰ δὲ τὸ ἴδιον χώρας καὶ ὅσων δήποτε αἰτίων οὐ πᾶσι συνέπεται τὸ αὐτὸ δίκαιον εἶναι.**».

Μετάφραση:

XXXV=Επ.Προσφώνησις 6: « Δεν είναι δυνατόν να πιστεύει ότι θα ξεφύγει, εκείνος που κρυφά έκανε όσα έχουν συμφωνηθεί, προκειμένου οι άνθρωποι να μην βλάπτουν και να μην βλάπτονται μεταξύ τους, ακόμη κι αν έχει διαφύγει χιλιάδες φορές ως τώρα. **Μέχρι να ολοκληρώσει την ζωή του, είναι αμφίβολο, αν θα ξεφύγει.**».

XXXVI: « Όσον αφορά σε αυτό που είναι **κοινό αγαθό**, το δίκαιο είναι το ίδιο για όλους, διότι είναι κοινό αγαθό για την μεταξύ τους συναναστροφή. Όμως, αναφορικά με τα χαρακτηριστικά της κάθε χώρας και **όσων μάλιστα κατηγοριών προκύψουν, το δίκαιο δεν συνεπάγεται για όλους το ίδιο.**».

Ο επικούρειος σοφός έχοντας συλλάβει την ιδέα της 'προλήψεως' περί δικαιοσύνης, κατανοεί την *ιδιοτέλεια της επικούρειας φιλίας* και συχνά φαίνεται να συγχέει το συμφέρον της ατομικής του βούλησης με την κοινωνική συνθήκη της δικαιοσύνης. Καθώς η επικούρεια κοινότητα επιθυμεί την απομάκρυνσή της από τα κοινά της πολιτικής ζωής, δεν είναι σε θέση να επιβάλλει νομικές κυρώσεις στους παραβάτες αυτής της άτυπης συνθήκης. Μόνο η εγγενής επιθυμία του για την 'επαίσθηση' ενός ηδονικού βίου, τον προσανατολίζει στην άρση της ιδιοτέλειάς του.¹⁴⁰ Επισπροσθέτως, ο κοινωνός του επικούρειου Κήπου αντιλαμβάνεται με όρους της σχετικότητας, την έννοια της δικαιοσύνης, καθώς αυτή διαφέρει τόσο σε ατομικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο χωροχρονικό και οφείλει να συνάπτεται με το τι θεωρείται ως απόλυτο αγαθό, σχετικά με την αρετή της δικαιοσύνης.

¹⁴⁰ J.M.Armstrong (2012):302

XXXVIII: «Ἐνθα μὴ καινῶν γενομένων τῶν περισσώτων πραγμάτων ἀνεφάνη μὴ ἀρμόττοντα εἰς τὴν πρόληψιν τὰ νομισθέντα δίκαια ἐπ’ αὐτῶν τῶν ἔργων, οὐκ ἦν ταῦτα δίκαια· ἔνθα δὲ καινῶν γενομένων τῶν πραγμάτων οὐκέτι συνέφερε τὰ αὐτὰ δίκαια κείμενα, ἐνταῦθα δὴ τότε μὲν ἦν δίκαια ὅτε συνέφερον εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους κοινωνίαν τῶν συμπολιτευομένων, ὕστερον δ’ οὐκ ἦν ἔτι δίκαια, ὅτε μὴ συνέφερον».

Μετάφραση:

« Εκεί, λοιπόν, που οι συνθήκες δεν έχουν αλλάξει, αποδείχτηκε ότι αυτά **δεν ταιριάζουν με την γενική αντίληψη του παραδεδομένου δικαίου**, σχετικά με τις ίδιες περιστάσεις. Εκεί που οι συνθήκες έχουν μεταβληθεί, δεν ισχύουν πια **οι ίδιοι νόμοι**, ακόμα κι αν κάποτε αυτά θεωρούνταν δίκαια, καθώς βοηθούσαν την συναναστροφή των συμπολιτών. Αργότερα όμως, δεν ήταν πια δίκαια, διότι τότε δεν ήταν ωφέλιμα».

Σύμφωνα με την επικούρεια ηθική θεωρία, όπως μας διασώζει τμήμα της ο Πλούταρχος στο απόσπασμα 'Πρὸς Κολωτὴν'(1124d): «τὸν βίον οἱ νόμους διατάζαντες καὶ νόμιμα καὶ τὸ βασιλεύεσθαι τὰς πόλεις καὶ ἄρχεσθαι καταστήσαντες **εἰς πολλὴν ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν ἔθεντο καὶ θορύβων ἀπήλλαξαν· εἰ δέ τις ταῦτα ἀναιρήσει, θηρίων βίον βιωσόμεθα καὶ ὁ προστυχὼν τὸν ἐντυχόντα μονοноῦ κατέδεται**»: «Ὅσοι συνέθεσαν νόμους και τους θεσμούς της πολιτείας και περιφρούρησαν την υποταγή των πόλεων και την εξουσία και το πραγματοποιήσαν με νηφαλιότητα, **απάλλαξαν την ζωή των πολλῶν ἀπὸ τὴν σύγχυση τῆς ψυχῆς**. Αν, λοιπόν, κάποιος τα ανατρέψει αυτά, θα ζούμε μια ζωή, ὅμοια των θηρίων και εκείνος που θα συναντήσει πρώτος, εκείνον που θα συναντήσει στον δρόμο του, θα τον καταβροχθίσει μόνος του», ο φιλόσοφος απέδιδε σημαίνουσα αξία στην νομοθετική σύνθεση κανόνων, επιβεβλημένων ἀπὸ τὴν πολιτεία, ὅπως αὐτή κανονικοποιεῖται στους κόλπους της επικείμενης πολιτείας.

Ἔτσι, η ασφάλεια που εξασφαλίζει ο θεσμοθετημένος νόμος προς τα μέλη της κοινωνίας και κατ'ἐπέκταση της επικούρειας κοινότητας, αν και εκείνοι επιζητούν τον απολιτικό τους κομφορμισμὸ, εντούτοις ταυτίζεται με τον πορισμὸ του φυσικοῦ δικαίου, τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης.

XXXIX. «Ὁ <τὰ ἑαυτοῦ πρὸς> τὸ μὴ θαρρόυν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν ἄριστα συστησάμενος, οὗτος τὰ μὲν δυνατὰ ὁμόφυλα κατεσκευάσατο, τὰ δὲ μὴ δυνατὰ οὐκ ἀλλόφυλά γε· ὅσα δὲ μηδὲ τοῦτο δυνατὸς ἦν, ἀνεπίμεικτος ἐγένετο καὶ ἐξηρείσατο ὅσα<πρὸς> τοῦτ' ἐλυσιτέλει πράττειν».

Μετάφραση:

« Εκείνος που διαχειρίστηκε με τον καλύτερο τρόπο, ὥστε να μην δείξει ατολμία, αυτά που προκαλούνται από εξωγενείς παράγοντες, εκείνος, λοιπόν, **συνέπραξε με τα κατάλληλα, ενώ εκείνα που δεν ήταν κατάλληλα, δεν τα απομάκρυνε.** Για ὅσα ὅμως δεν ἦταν τόσο ικανός, παρέμεινε ἀπομάκρως και ἀπέφυγε ὅσα θα συντελούσαν σε τέτοιες πράξεις».

Στο εν λόγω παράθεμα αναδεικνύεται η αξία των κοινωνικών σχέσεων και η εκτίμηση ἀπὸ τα μέλη της κοινωνίας των συνθηκῶν που συντείνουν πρὸς την *αρμονική τους συμβίωση*. Τα μέλη μιας κοινότητας ασκώντας τον *προσωπικό τους εμπράγματο βίο*, χάριν της *‘φρονήσεως’* της ψυχῆς τους, εἶναι σε θέση να αναθεωρήσουν το επιβεβλημένο δίκαιο και την συμπεριφορά των συνανθρώπων τους, προκειμένου να εξασφαλίσουν την *μέγιστη δυνατή ἡδονή της συναισθηματικῆς τους διάθεσης*.

Μάλιστα, σύμφωνα με τον Διογένη Οιοανδέα(απ.113): « Τὸ κεφάλαιον τῆς εὐδαιμονίας ἢ διάθεσις, ἧς ἡμεῖς κύριοι. Χαλεπὸν στρατεία κὰν ἐτέρων ἄρχῃ. τὸ ρητορεύειν σφυγμοῦ καὶ ταραχῆς γέμον εἰ πείσαι δύναται. τί οὖν μεταδιώκομεν πρᾶγμα τοιοῦτον οὗ τὴν ἐξουσίαν ἔχουσιν ἄλλοι;»: «Ἡ μεγαλύτερη σπουδαιότητα για την ευτυχία εἶναι η ψυχική μας διάθεση, την οποία εμεῖς καθορίζουμε. Εἶναι δύσκολη η στράτευση, ἀκόμη και να ηγεμονεύεις ἄλλους, το να ρητορεύεις προκαλεῖ τον μέγιστο κλονισμό και την μέγιστη ταραχή, για το αν μπορεί να πείσει. Γιατί, λοιπόν, να επιδιώκουμε κάτι τέτοιο, ὅταν ἄλλοι κατέχουν την ἐξουσία;», τα μέλη της επικούρειας κοινότητας, δεν φαίνεται να αναμοχλεύουν την σκέψη και της φιλοδοξίας τους πρὸς ὄφελος δικό τους, διαπράττοντας

κοινωνικά ανομήματα, αλλά επιδιώκουν το μέγιστο δυνατό συμφέρον της συλλογικής εγκράτειας και ευδαιμονίας.¹⁴¹

XL: «Ὅσοι τὴν δύναμιν ἔσχον τοῦ τὸ θαρρῆϊν μάλιστα ἐκ τῶν ὁμορρόοντων παρασκευάσασθαι, οὕτω καὶ ἐβίωσαν μετ' ἀλλήλων ἡδίστα τὸ βεβαιοτάτον πίστωμα ἔχοντες, καὶ πληρεστάτην οἰκειότητα ἀπολαμβάνοντες οὐκ ὠδύραντο ὡς πρὸς ἔλεον τὴν τοῦ τελευτήσαντος προκαταστροφὴν».

Μετάφραση:

« Ὅσοι είχαν την ικανότητα, ώστε να αντιμετωπίσουν με τον καλύτερο τρόπο τους συνανθρώπους τους, **έτσι και έζησαν με τον πιο ευχάριστο τρόπο μεταξύ τους, έχοντας αυτό ως την μεγαλύτερη επιβεβαίωσή τους** και απολαμβάνοντας την απόλυτη οικειότητα μεταξύ τους, δεν θρηνούσαν από συμπάθεια για τον πρόωρο θάνατο αυτού που πέθαινε».

Ο Επίκουρος ολοκληρώνει τα ηθικά προστάγματα των *Κυρίων Δοξῶν*, περί κοινωνικών σχέσεων, καθώς πιστώνει την αξία της *ἀσφάλειας* από την άσκηση της αρετής της *φιλίας* προς όφελος των *ὁμορρόοντων*, ως το υπέρτατο αγαθό για την εξασφάλιση της *μακαριότητας της ψυχής*. Κατ'επέκταση προσθέτει την ανώφελη αξία του θρήνου για την φυσική τάση της ζωής των ανθρώπων *προς τον θάνατο*, όχι ως μια αιτία για την πρόκληση *πόνου* και *ἀνασφάλειας*, αλλά ως μια προσπάθεια για συμφιλίωση με το *ἀπροσδιόριστο*.

Ἐπικούρου Προσφώνησις

7.« *Ἄδικουντὰ λαθεῖν μὲν δυσκολον, πίστιν δὲ λαβεῖν ὑπὲρ τοῦ λαθεῖν ἀδύνατον*».

Μετάφραση:

« Είναι δύσκολο να διαφύγει **εκείνος που αδίκησε**, όμως η πεποίθησή του ότι θα διαφύγει, είναι αδύνατη».

¹⁴¹ J.M.Armstrong (2012):306,310

Στο συγκεκριμένο παράθεμα από την *‘Επικούρου Προσφώνησιν’*, συστηματοποιείται εκ νέου η έννοια της αδικίας, στο πλαίσιο της επικούρειας κοινότητας. Ίσως πρόκειται για την διατήρηση της άποψης περί άσκησης ανόσιων πράξεων, ως αποτέλεσμα πλήρους συνείδησης σχετικά με την φύση των πράξεων που ασκεί το άτομο.¹⁴² Η κατάσταση αυτή της συναίσθησης της *‘κακότητος’* μιας πρακτικής, έλκεται από *το σύνολο των αποφυγών και των επιλογών του ‘εύφρονοῦντος’ νου.*¹⁴³

43. «Φιλαργυρεῖν ἄδικα μὲν ἀσεβές, δικαία δὲ αἰσχρὸν. ἀπρεπὲς γὰρ ῥυπαρῶς φεῖδεσθαι καὶ μετὰ τοῦ δικαίου».

Μετάφραση:

« Το να επιζητάς το κέρδος με άδικα μέσα, είναι ασέβεια, με δίκαια μέσα όμως, είναι φαύλο. Διότι είναι ασέβεια να στερείς αγαθά με ατιμία, ακόμα κι αν ενεργείς με δίκαιο τρόπο».

Τέλος, ο Επίκουρος φαίνεται να πραγματοποιεί μια σθεναρή αντίσταση έναντι των επιθυμιών που προέρχονται από την κενοδοξία των ανθρώπων, καθώς δεν οριοθετεί την φύση των πρακτικών του ανθρώπου ως *‘φύσει’* άδικη ή μη.

Η έλλογη φύση του ατόμου είναι αυτή που θα καθορίσει τις αρχές της συλλογικής δικαιοσύνης και θα θεσπίσει τους όρους του φυσικού και του έννομου συμβατού δικαίου, όπως αναδεικνύεται και από την ηθική θεωρία του Αριστοτέλη, (H.N. 1095a.): *«ἀγαθοῦ τινὸς ὀρέγεται, τί ἐστὶν οὗ λέγομεν τὴν πολιτικὴν ἐφίεσθαι καὶ τί τὸ πάντων ἀκρότατον τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν. ὄνοματι μὲν οὖν σχεδὸν ὑπὸ τῶν πλείστων ὁμολογεῖται: τὴν γὰρ εὐδαιμονίαν καὶ οἱ πολλοὶ καὶ οἱ χαρίεντες λέγουσιν, τὸ δ’ εὖ ζῆν καὶ τὸ εὖ πράττειν ταῦτὸν ὑπολαμβάνουσι».*¹⁴⁴

Έτσι, ο επικούρειος σοφός, καθώς επιζητεί εκ φύσεως το απόλυτο αγαθό της

¹⁴² Ad Bergsma(28 February 2007):401

¹⁴³ J.M.Cooper (2012):125

¹⁴⁴ Sharples.R.W(2002):144,145

ευδαιμονίας, είναι σε θέση να ασκήσει τις αρετές της πρακτικής σοφίας που του υπαγορεύει ο λογισμός του, καθώς τίθεται κοινωνός ενός ενάρετου τρόπου ζωής και υπαγορεύει τις πράξεις του μέσα από την αρετή της σωφροσύνης.

Επιθυμίες(Διάκριση των επιθυμιών -αυτάρκεια)

Επιστολή προς Μενοικέα(128-132)

«Αναλογιστέον δὲ ὡς τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν εἰσι φυσικαί, αἱ δὲ κεναί. καὶ τῶν φυσικῶν αἱ μὲν ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ φυσικαὶ μόνον· τῶν δὲ ἀναγκαίων αἱ μὲν πρὸς εὐδαιμονίαν εἰσὶν ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἀοχλησίαν, αἱ δὲ πρὸς αὐτὸ τὸ ζῆν.

[128] τούτων γὰρ ἀπλανῆς θεωρία πᾶσαν αἴρεσιν καὶ φυγὴν ἐπανάγειν οἶδεν ἐπὶ τὴν τοῦ σώματος ὑγίειαν καὶ τὴν <τῆς ψυχῆς> ἀταραξίαν, ἐπεὶ τοῦτο τοῦ μακαρίως ζῆν ἐστὶ τέλος. τούτου γὰρ χάριν πάντα πράττομεν, ὅπως μῆτε ἀλγῶμεν μῆτε ταρβῶμεν. ὅταν δὲ ἅπαξ τοῦτο περὶ ἡμᾶς γένηται, λύεται πᾶς ὁ τῆς ψυχῆς χειμῶν, οὐκ ἔχοντος τοῦ ζώου βαδίζειν ὡς πρὸς ἐνδέον τι καὶ ζητεῖν ἕτερον ὧ τὸ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἀγαθὸν συμπληρώσεται. τότε γὰρ ἡδονῆς χρεῖαν ἔχομεν, ὅταν ἐκ τοῦ μὴ παρεῖναι τὴν ἡδονὴν ἀλγῶμεν· ὅταν δὲ μὴ ἀλγῶμεν, <ὅταν δὲ μὴ ἀλγῶμεν,> οὐκέτι τῆς ἡδονῆς δεόμεθα.

Καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἡδονὴν ἀρχὴν καὶ τέλος λέγομεν εἶναι τοῦ μακαρίως ζῆν. [129] ταύτην γὰρ ἀγαθὸν πρῶτον καὶ συγγενικὸν ἔγνωμεν, καὶ ἀπὸ ταύτης καταρχόμεθα πάσης αἰρέσεως καὶ φυγῆς, καὶ ἐπὶ ταύτην καταντῶμεν ὡς κανόνι τῷ πάθει πᾶν ἀγαθὸν κρίνοντες. Καὶ ἐπεὶ πρῶτον ἀγαθὸν τοῦτο καὶ σύμφυτον, διὰ τοῦτο καὶ οὐ πᾶσαν ἡδονὴν αἰρούμεθα, ἀλλ' ἐστὶν ὅτε πολλὰς ἡδονὰς ὑπερβαίνομεν, ὅταν πλεῖον ἡμῖν τὸ δυσχερὲς ἐκ τούτων ἔπηται· καὶ πολλὰς ἀλγηδόνας ἡδονῶν κρείττους νομίζομεν, ἐπειδὴν μείζων ἡμῖν ἡδονὴ παρακολουθῆ πολλὸν χρόνον ὑπομείνασι τὰς ἀλγηδόνας. πᾶσα οὖν ἡδονὴ διὰ τὸ φύσιν ἔχειν οἰκείαν ἀγαθόν, οὐ πᾶσα μέντοι αἰρετή· καθάπερ καὶ ἀλγηδῶν πᾶσα κακόν, οὐ πᾶσα δὲ αἰεὶ φευκτὴ πεφυκυῖα.

[130] τῇ μέντοι συμμετρήσει καὶ συμφερόντων καὶ ἀσυμφόρων βλέπει ταῦτα πάντα κρίνειν καθήκει. χρώμεθα γὰρ τῷ μὲν ἀγαθῷ κατὰ τινὰς χρόνους ὡς κακῷ, τῷ δὲ κακῷ τοῦμπαλιν ὡς ἀγαθῷ. Καὶ τὴν αὐτάρκειαν δὲ ἀγαθὸν μέγα νομίζομεν, οὐχ ἵνα πάντως τοῖς ὀλίγοις χρώμεθα, ἀλλ' ὅπως ἐὰν μὴ ἔχωμεν τὰ πολλὰ, τοῖς ὀλίγοις ἀρκώμεθα, πεπεισμένοι γνησίως ὅτι ἥδιστα πολυτελείας ἀπολαύουσιν οἱ ἥκιστα ταύτης δεόμενοι, καὶ ὅτι τὸ μὲν φυσικὸν πᾶν εὐπόριστόν ἐστι, τὸ δὲ κενὸν δυσπόριστον, ὅτι τε λιτοὶ χυλοὶ

ἴσην πολυτελεῖ διαίτη τὴν ἡδονὴν ἐπιφέρουσιν, ὅταν ἅπαν τὸ ἀλγοῦν κατ' ἔνδειαν ἐξαιρεθῇ.

[131] καὶ μᾶζα καὶ ὕδωρ τὴν ἀκροτάτην ἀποδίδωσιν ἡδονήν, ἐπειδὴν ἐνδέων τις αὐτὰ προσενέγκηται. τὸ συνθερίζειν οὖν ἐν ταῖς ἀπλαῖς καὶ οὐ πολυτελέσι διαίταις καὶ ὑγείας ἐστὶ συμπληρωτικὸν καὶ πρὸς τὰς ἀναγκαίας τοῦ βίου χρήσεις ἄοκνον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ τοῖς πολυτελέσιν ἐκ διαλειμμάτων προσερχομένοις κρεῖττον ἡμᾶς διατίθησι καὶ πρὸς τὴν τύχην ἀφόβους παρασκευάζει. Ὅταν οὖν λέγωμεν ἡδονὴν τέλος ὑπάρχειν, οὐ τὰς τῶν ἀσώτων ἡδονὰς καὶ τὰς ἐν ἀπολαύσει κειμένας λέγομεν, ὡς τινες ἀγνοοῦντες καὶ οὐχ ὁμολογοῦντες ἢ κακῶς ἐκδεχόμενοι νομίζουσιν, ἀλλὰ **τὸ μῆτε ἀλγεῖν κατὰ σῶμα μῆτε ταράττεσθαι κατὰ ψυχὴν**

[132] οὐ γὰρ πότοι καὶ κῶμοι συνείροντες οὐδ' ἀπολαύσεις παίδων καὶ γυναικῶν οὐδ' ἰχθύων καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα φέρει πολυτελὴς τράπεζα, τὸν ἡδὸν γεννᾷ βίον, ἀλλὰ **νήφων λογισμὸς καὶ τὰς αἰτίας ἐξερεινῶν πάσης αἰρέσεως καὶ φυγῆς καὶ τὰς δόξας ἐξελαύνων, ἐξ ὧν πλεῖστος τὰς ψυχὰς καταλαμβάνει θόρυβος.**»

Μετάφραση:

«[128] **Πρέπει να σκεφτόμαστε σχετικά με τις επιθυμίες, ότι άλλες είναι φυσικές και άλλες μάταιες.** Και από τις φυσικές, άλλες είναι αναγκαίες, ενώ άλλες μόνο φυσικές. Από τις αναγκαίες, άλλες είναι αναγκαίες για την εξασφάλιση της ευδαιμονίας, άλλες για τον κατευνασμό της ψυχῆς, ενώ άλλες αναγκαίες για την ίδια την ζωή. Είναι γνωστή η αμετακίνητη θεωρία μας γι' αυτά, για τον καθορισμό κάθε επιλογῆς και αποφυγῆς, **προκειμένου να εξασφαλιστεῖ η υγεία του σώματος και η ηρεμία της ψυχῆς, διότι αυτός είναι ο σκοπός της ευτυχισμένης ζωῆς.** Γι' αυτόν ακριβῶς τον σκοπό κάνουμε τα πάντα, ἔτσι ὥστε να μην πονάμε και να μην φοβόμαστε. Ὅταν, λοιπόν, αυτό πραγματοποιηθεῖ ἀπὸ εμάς, απαλύνεται η αναταραχὴ της ψυχῆς, χωρίς να πρέπει το ζῶο να κατευθύνεται σε κάτι που ἔχει ἀνάγκη και να ἀναζητεῖ κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο που η ἀρετὴ εξασφαλίζει για τὴν ψυχὴ και τὸ σῶμα. **Διότι, τότε ἔχουμε ἀνάγκη για τὴν ἡδονή, ὅταν πονάμε, ἐλλείψη της. Ὅταν, ὁμως δεν πονάμε, δεν χρειαζόμαστε πια τὴν ἡδονή.**

[129] Και γι' αὐτὸν τον λόγο ἀποκαλούμε τὴν ἡδονὴν ὡς ἀρχὴ καὶ τέλος τῆς ευτυχισμένης ζωῆς. Διότι, ἐκεῖνη τὴν ἀναγνωρίζουμε ὡς τὴν πρωταρχικὴ καὶ σύμφυτη μ' ἐμᾶς ἀρετὴ κ

από εκείνη ορίζουμε κάθε επιλογή κι αποφυγή μας και εξαιτίας αυτής *ρέπουμε προς το συναίσθημα ως κριτήριο, καθορίζοντας το κάθε αγαθό*. Διότι, βέβαια, αυτό είναι το πρωταρχική και σύμφυτη μ'εμάς αρετή, όμως δεν επιλέγουμε κάθε ηδονή μας βάσει αυτής, αλλά μπορεί κάποτε να απορρίπτουμε πολλές ηδονές, όταν από αυτές προκύπτει η μεγαλύτερη οδύνη για εμάς. Και πολλούς πόνους τους θεωρούμε καλύτερους από τις ηδονές, όταν μεγαλύτερη ηδονή συνοδεύει τους μακροχρόνιους πόνους μας. Κάθε ηδονή μας, λοιπόν, είναι σύμφυτη μ'εμάς αρετή. Βέβαια δεν επιλέγουμε κάθε ηδονή.

[130] Έτσι ακριβώς και με τον πόνο, που είναι πάντα κακός, δεν είναι εφικτό πάντα από την φύση του, να τον επιλέγουμε. Εκείνος, βέβαια, πάντα καθιστά την κρίση μας εφικτή *με βάση τον συγκρητισμό των ωφελειών και των βλαβών μας*. Διότι, σε ορισμένες περιστάσεις, χρησιμοποιούμε την αρετή ως φαύλη κι άλλες στιγμές πάλι, το φαύλο ως καλό για εμάς. *Θεωρούμε και την αυτάρκεια ως το μεγαλύτερο για εμάς αγαθό*, όχι για να έχουμε ανάγκη πάντα τα λίγα, αλλά για να αρκούμαστε στα λίγα, όταν έχουμε στην διάθεσή μας τα πολλά, έχοντας την βέβαιη πεποίθηση ότι ελάχιστη πολυτέλεια απολαμβάνουν, όσοι την έχουν ελάχιστα ανάγκη και *ότι το φυσικό είναι πάντα εύκολο να το αποκτήσεις, ενώ το μάταιο είναι δύσκολο εφικτό*. Όταν, όμως, εξαλειφθεί κάθε πόνος, εξαιτίας της ανάγκης, τότε η απλή τροφή, προσφέρει την ίδια ηδονή με την πολυτελή διατροφή. Και η πίτα και το νερό προσφέρουν την ύψιστη ηδονή, όταν αυτά προσφερθούν σε κάποιον που τα έχει ανάγκη.

[131] Το να συνηθίζει κανείς στην απλή και όχι πολυτελή διατροφή, συμβάλλει στην υγεία και καθιστά τον άνθρωπο ενεργό για τις καθημερινές δραστηριότητές του και όταν κάποτε οδηγούμαστε σε πολυτελή διατροφή, μας προδιαθέτει με καλή διάθεση και μας προετοιμάζει, ώστε να είμαστε τολμηροί απέναντι στην τύχη. Όταν ισχυριζόμαστε, λοιπόν ότι ενυπάρχει σκοπός στην ηδονή, δεν εννοούμε τις επικείμενες ηδονές των έκλυτων και αισθητηριακών ηδονών, όπως κάποιοι πιστεύουν, επειδή είτε δεν τις αντιλαμβάνονται και δεν συμφωνούν ή κρίνουν αρνητικά τις απόψεις μας. *Εννοούμε την αναληψία του σώματος και την ηρεμία της ψυχής*.

[132] Διότι, ούτε τα ποτά, ούτε οι συνεχείς διασκεδάσεις, ούτε η απόλαυση νεαρών ανδρών και γυναικών, ούτε των ψαριών και άλλων πραγμάτων και όσα συνοδεύει ένα πολυτελές γεύμα, επιφέρει μια ευχάριστη ζωή, *αλλά η νηφάλια σκέψη και η αιτιολόγηση κάθε επιλογής και αποφυγής μας, η οποία απομακρύνει τις απόψεις,*

εξαιτίας των οποίων προκαλείται μέγιστη αναταραχή στην ψυχή μας.»

Ο Επίκουρος στην ‘Επιστολή πρὸς Μενουκέα’ πραγματοποιεί την διάκριση των επιθυμιῶν σε τρεῖς κατηγορίες. Συγκεκριμένα, διακρίνει τις επιθυμίες σε *φυσικές και αναγκαίες, ἔπειτα σε φυσικές και μη αναγκαίες και τέλος στις κενές επιθυμίες*. Ἐτσι, διακρίνει τις φυσικές και αναγκαίες, ως αναγκαίες για την ἴδια την επιβίωση, *‘πρὸς αὐτὸ τὸ ζῆν’*, άλλες για την σωματική ευεξία, *‘πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἀοχλησίαν’* και άλλες για την επίτευξη του αγαθοῦ, δηλαδή την επίτευξη της ευδαιμονίας, *‘πρὸς εὐδαιμονίαν’*.¹⁴⁵ Κατόπιν, ο φιλόσοφος προχωρά στον ορισμό της *‘καταστηματικῆς ἡδονῆς’*, η οποία συνεπάγεται την απουσία του σωματικῶν πόνου και της ἀταραξίας της ψυχῆς. Ο ἄνθρωπος παύει να υφίσταται σωματικῶν πόνους και εξαλείφει την δυσμένεια των *‘παθῶν’* του, όταν η ἡδονὴ αντικαθιστᾶ τις φυσικὲς ἀνάγκες του σώματος, *‘ἡδονῆς χρείαν’*.¹⁴⁶

Μάλιστα, η *‘ἡδονὴ’* ορίζεται ως *‘σύμφυτον’ και ‘συγγενικὸν’* αγαθὸ, το οποίο προσπορίζει την ευδαιμονία του ατόμου και αποτελεί γνώμονα για την εμπειρική δραστηριότητα των *‘παθῶν’* και *‘συναισθημάτων’* του. Ο ἄνθρωπος, χάρι των *‘αἰσθήσεων’*, *‘κανόνι τῶ πάθει πᾶν ἀγαθὸν κρίνοντες’* μπορεί να συλλάβει την κακότητα της αμετροπέπιας των *‘ἡδονῶν’* και των *‘ἀλγηδόνων’* και ως εκ τούτου να επιλέξει με νηφαλιότητα και εγκράτεια τις επιλογές και τις αποφυγές του, *‘ἀλλὰ νήφων λογισμὸς καὶ τὰς αἰτίας ἐξερευνῶν πάσης αἰρέσεως καὶ φυγῆς’*.

Συνεπῶς, το άτομο επιδέχεται τις ατομικὲς προσκρούσεις των αισθητηριακῶν του εντυπώσεων και συνθέτει τον χαρακτήρα των πράξεων και των επιλογῶν του, μέσω της ἀσκησης της *αρετῆς της ‘φρονήσεως’*. Επιλέγει δηλαδή, τις πράξεις του με νηφαλιότητα και εν σχέση με την υποκειμενική πρόσληψη της φύσης των *‘παθῶν’* του, *‘τῇ μέντοι συμμετρήσει καὶ συμφερόντων καὶ ἀσυμφόρων’*.¹⁴⁷

¹⁴⁵Anderson (2002): 31, 33,34

¹⁴⁶Mussbaum (1991): 680,681

¹⁴⁷ A.Koen (2005): 129,181

Κατόπιν, ο Επίκουρος επανέρχεται στο ηθικό πρόγραμμα της Τετραφαρμάκου, ως μια απόπειρα θεραπείας της ψυχής, καθώς ορίζει την *‘αὐτάρκειαν’* ως το μέγιστο αγαθό, σύμφωνα με το οποίο ό,τι είναι καλό και φυσικό προς την εξασφάλιση της διαβίωσής μας, είναι εύκολο να αποκτηθεί, ενώ ό,τι εναπόκειται στις άλογες παρορμήσεις του ανθρώπου, είναι εύκολο να το υπομείνουμε, αλλά δυσχερές και ως προς την απόκτησή του, *‘ὅτι τὸ μὲν φυσικὸν πᾶν εὐπόριστόν ἐστι, τὸ δὲ κενὸν δυσπόριστον’*.

Η επικείμενη πρόσκτηση του *‘ζῆν ἡδέως’*, προϋποθέτει λοιπόν τον σαφή διαχωρισμό των *‘κινητικῶν ἡδονῶν’* από την *‘καταστηματική’ ἡδονή*, μια διάκριση που αποσαφηνίζει την πρόσκαιρη φύση της ἡδονῆς, εξαιτίας της επιθυμίας του ανθρώπου να διάγει έναν πολυτελή βίο, πλήρη από συγκινησιακές παρορμήσεις, σε αντίθεση με την στατική/καταστηματική ἡδονή, η οποία εξασφαλίζει *‘τὸ μήτε ἀλγεῖν κατὰ σῶμα μήτε ταράττεσθαι κατὰ ψυχὴν’*. Πρόκειται λοιπόν, για την *πρόσληψη των ατομικῶν παρεκκλίσεων των αισθητηριακῶν εντυπώσεων* προς το *‘ἀκατανόμαστον’* τμήμα της ψυχῆς, το οποίο καθορίζει την συνείδηση και την υπεροχή των συναισθηματικῶν ἡδονῶν, έναντι των σωματικῶν.¹⁴⁸

Φυσικά, η σύγχρονη διάκριση των *‘ἡδονῶν’*, προέρχεται από το έργο του ηθικού φιλοσόφου, Κικέρωνα, στο έργο του *‘De Finibus, Bonorum et Malorum’*, όπως και η πραγμάτευση του επικούρειου θέματος από τον Διογένη Λαέρτιο και τον Αθήναιο (X.135): « Ἡ μὲν γὰρ ἀταραξία καὶ ἀπονία καταστηματικαὶ εἰσιν ἡδοναὶ. ἡ δὲ χαρὰ καὶ ἡ εὐφροσύνη κατὰ κίνησιν ἐνεργεῖα βλέπονται»: «Η αταραξία της ψυχῆς και η απονία του σώματος συνιστούν τις καταστηματικές ηδονές, ενώ η χαρά και η ευχάριστη διάθεση μαρτυρούνται ως ηδονές σε κίνηση».

Σύμφωνα λοιπόν, με την φιλοσοφική παράδοση του 2^{ου} αι.π.Χ, η οποία μας ανάγει στην *φιλοσοφική θεώρηση των Ακαδημαϊκῶν Σκεπτικιστῶν*, περί σχετικότητας των *‘προσλήψεων’* του ανθρώπου, αλλά και στον διαχωρισμό του φιλοσόφου Καρνεάδη, *‘divisio Carneada’*, η έρευνα εξέτασε τον δυαδισμό των επιθυμιῶν, σε αντίθεση με τον *‘Επικούρειο μονισμό’*, που όπως φαίνεται ανέδειξαν τόσο ο Πλούταρχος, όσο και ο Λουκρήτιος στο *‘De Rerum Natura’*, όπως έχουμε ήδη επισημάνει με την διάκριση της

¹⁴⁸ Ad Bergsma (28 February 2007): 400,401

ψυχής σε ‘animus’ και ‘anima’.¹⁴⁹

Κύρια Δόξαι

IX. «Εἰ κατεπυκνοῦτο πᾶσα ἡδονὴ τ<όπ>ω καὶ χρόνῳ καὶ περὶ ὅλον τὸ ἄθροισμα ὑπῆρχεν ἢ τὰ κυριώτατα μέρη τῆς φύσεως, *οὐκ ἄν ποτε διέφερον ἀλλήλων αἱ ἡδοναί* ».

Μετάφραση:

« Αν κάθε ηδονή συμπυκνωνόταν ως προς τον τόπο και τον χρόνο και συμμετείχε σε ὅλο το σώμα μας ή τα σημαντικότερα τμήμα της φύσης μας, *οι ηδονές δεν θα ποίκιλλαν ποτέ μεταξύ τους*».

Στο εν λόγω χωρίο της ‘Κύριας Δόξας’ του, ο Επίκουρος αναδεικνύει την φυσιολογία της ψυχής, υπό την επήρεια των ‘*ἡδονῶν*’, ως μια διαδικασία εξελικτική. Συγκεκριμένα, αν οι ηδονές δεν διακρίνονταν σε ‘*κινητικές*’ και σε ‘*καταστηματικές*’ και αναλογικά σε σωματικές και ψυχικές ηδονές, τότε ο άνθρωπος δεν θα μπορούσε να καταστήσει τον εαυτό του κοινών του *απόλυτου αγαθού, δηλαδή της ευδαιμονίας*. Μάλιστα, ο Επίκουρος αντιτίθεται με την ερμηνεία των *περιπατητικών φιλοσόφων*, σχετικά με την ύπαρξη μόνο των ψυχολογικών διεργασιών, που πυροδοτούνται από τα διακρινόμενα μέρη του σώματος και την εν λόγω λειτουργία τους, αλλά παράλληλα προσθέτει την *αμετάβλητη ψυχική κατάσταση της ‘καταστηματικής’ ἡδονής*.¹⁵⁰

Συνεπώς, όπως λέχθηκε ανωτέρω, οι κινητικές ηδονές διαφέρουν ως προς την *κινητικότητα των ατομικών τους ιδιοτήτων*, καθώς είναι ασταθείς και καθορίζουν το ευμετάβλητο των ψυχικών διαθέσεων, των ‘*ὀρέξεων*’.

X. «Εἰ τὰ ποιητικὰ τῶν *περὶ τοὺς ἀσώτους ἡδονῶν* ἔλπε τοὺς φόβους τῆς διανοίας τοὺς τε *περὶ μετεώρων καὶ θανάτου [καὶ ἀλγηδόνων]*, ἔτι τε τὸ πέρας τῶν ἐπιθυμιῶν <καὶ τῶν ἀλγηδόνων> ἐδίδασκεν, οὐκ ἄν ποτε εἴχομεν ὅ τι μεμψαίμεθα αὐτοῖς πανταχόθεν

¹⁴⁹Nikolsky (2001): 440,441,443,444

¹⁵⁰ Ο.π: 453,459

ἐκπληρουμένοις τῶν ἡδονῶν καὶ οὐδαμόθεν οὔτε τὸ ἀλγοῦν οὔτε τὸ λυπούμενον ἔχουσιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ κακόν».

Μετάφραση:

« Αν εκείνα που προκαλούν *τις ἐκλυτες ἡδονές*, ἀπάλυναν τους φόβους του μυαλού και *τα σχετικά με τα ουράνια σώματα και τον θάνατο και τους πόνους*, ακόμη κι το αποτέλεσμα των επιθυμιών και των πόνων δίδασκε, ποτέ δεν θα μπορούσαμε να κατηγορήσουμε για κάτι εκείνους που σε κάθε περίπτωση θα ήταν υπερκερασμένοι από τις ἡδονές και σε καμιά περίπτωση δεν θα τους δίδασκε ούτε τον πόνο, ούτε την λύπη, *που είναι και το κακό*».

Αναφορικά με τις κινητικές ἡδονές και ως εκ τούτου με τις ἡδονές που επιφέρει η ασωτία, ο Επίκουρος διδάσκει την γνωσιολογική αξία των ‘παθῶν’, ως μια νοητική σύλληψη, ‘πρόληψις’ της φύσης του σύμπαντος και του θανάτου, ως την καταστροφή της ψυχής και του σώματος στα συστατικά της μέρη. ¹⁵¹ Ἐτσι, το άτομο, διακρίνοντας την ψυχική ταραχή των αισθητηριακῶν ἡδονῶν, θα είναι σε θέση να κατανοήσει την βραχύτητα και την ‘κακότητά’ τους, προκειμένου να επιδιώξει την ἀπόλυτη συναίσθηση της μακαριότητος της ψυχής, ‘καταστηματική ἡδονή’.

XII=Επ.Προσφ.49: «Οὐκ ἦν τὸ φοβούμενον λύνει ὑπὲρ τῶν κυριωτάτων μὴ κατειδότα τίς ἢ τοῦ σύμπαντος φύσις, ἀλλ’ ὑποπτεύοντά τι τῶν κατὰ τοὺς μύθους· ὥστε οὐκ ἦν ἄνευ *φυσιολογίας ἀκεραίους τὰς ἡδονὰς ἀπολαμβάνειν*».

Μετάφραση:

« Δεν μπορεί να απαλλαγεί από τον φόβο για τα σημαντικότερα πράγματα, εκείνος που δεν γνωρίζει ποια είναι η φύση του σύμπαντος, αλλά παρατηρεί με καχυποψία οτιδήποτε υπαγορεύεται από τον μύθο. Επομένως, δεν είναι δυνατόν κανείς *να απολαμβάνει ολοκληρωτικά τις ἡδονές*, χωρίς την γνώση της φυσικής».

¹⁵¹ Ad Bergsma(28 February 2007):397,398,400

Στο εν λόγω παράθεμα που ανευρίσκεται τόσο στο corpus των *‘Κύριων Δοξῶν’* και της *‘Ἐπικούρου Προσφωνήσεως’*, ο Επίκουρος αναδεικνύει την αξία της μελέτης της Φυσικής φιλοσοφίας, για την εξέταση της ‘φυσιολογίας’, καθώς επίσης στοιχειοθετεί την μελέτη του σύμπαντος, ως αναγκαία συνθήκη για την καταπολέμηση των κινητικών ηδονών. Έτσι, ο άνθρωπος δεν ταλαντεύεται ανάμεσα στην άγνοια των μυθευμάτων και της προσωπικής κατάστασης των σωματικών και ψυχολογικών διεργασιών του.

Ο φιλόσοφος στο πλαίσιο της παιδευτικής αξίας της Τετραφαρμάκου, συνηγορεί υπέρ των Περιπατητικών φιλοσόφων και εισάγει κι εκείνος τις έννοιες του ‘άγαθού’ και του ‘δεινού’, ως γνωσιολογικά κριτήρια του έλλογου πρακτικού του βίου. Το άτομο μέσα από την πρόσληψη των αισθητηριακών εντυπώσεων των ‘ήδονών’ και των ‘άλγηδόνων’ του, είναι σε θέση να οριοθετήσει τις παραμέτρους της τελεολογίας της φύσης.¹⁵²

Καθώς η ‘ήδονή’ καθίσταται εκ φύσεως ως το απόλυτο αγαθό προς το οποίο τείνει η φύση του ανθρώπου και ο ‘πόνος’ ως την φυσική τάση των θνητών προς την αποφυγή του σωματικού πόνου, ο άνθρωπος οφείλει να συντονίζεται με την έλλογη οριοθέτηση των επιλογών και αποφυγών του.¹⁵³

Σχετικά με την ‘ήδονή’, ο Κλήμης Αλεξανδρέυς, *‘Στρωματεῖς (II.21.128,509 Us.)* συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι ο άνθρωπος κινείται βάσει των ορμέφυτων του τάσεων προς την ηδονή και μάλιστα σύμφωνα με τους Επικουρείους, αλλά και τους Κυρηναϊκούς η ανάγκη του ανθρώπου προς την επιδίωξη του ανώτατου σκοπού της ηδονής, δηλαδή η ευδαιμονία, είναι εκείνη που πυροδότησε την ανάγκη για την έλλογη διευθέτηση και ανάδειξη των ηδονών: *«Ἐπίκουρος μὲν οὖν καὶ οἱ Κυρηναῖκοι τὸ πρῶτον οἰκεῖον φάσι ἡδονὴν εἶναι. ἔνεκα γὰρ ἡδονῆς παρελθοῦσα, φασίν, ἡ ἀρετὴ ἡδονὴν ἐνεποίησε»*: « Ο Επίκουρος, λοιπόν και οι Κυρηναῖοι ισχυρίζονται ότι το πρώτο οικείο γνώρισμα σ’εμάς, είναι η ηδονή, επειδή ισχυρίζονται ότι καθώς αυτή οφείλεται στην ίδια την ηδονή, η αρετή δημιούργησε την ηδονή».

¹⁵² A.Koen (2005):108,124

¹⁵³ Nikolsky (2001):463

XV=Επ.προσφώνησις 8: «Ὁ τῆς φύσεως πλοῦτος καὶ ὄριστα καὶ εὐπόριστός ἐστιν, ὁ δὲ τῶν κενῶν δοξῶν εἰς ἄπειρον ἐκπίπτει».

Μετάφραση:

«Ὁ πλούτος της φύσης είναι και **περιορισμένος και εύκολα προσεγγίσιμος**, ενώ ο πλούτος των μάταιων σκέψεων αφθονεῖ».

Όπως αναλύθηκε παραπάνω σχετικά με την φύση και την διάκριση της ποιότητας των 'παθῶν', οι ηδονές που είναι σύμφυτες με την φύση, είναι 'οἰκείαι', ενώ οι πόνοι που εκπορεύονται από τις κενές επιθυμίες είναι 'ἀλλότριοι' προς αυτήν. Όπως μάλιστα, έχει υπογραμμίσει κι ο Επίκουρος σε προγενέστερη Κύρια Δόξα του (IV), «**Οὐ χρονίζει** τὸ ἀλγοῦν συνεχῶς ἐν τῇ σαρκί, ἀλλὰ τὸ μὲν ἄκρον τὸν **ἐλάχιστον χρόνον** πάρεστι, τὸ δὲ μόνον ὑπερτεῖνον τὸ ἡδόμενον κατὰ σάρκα οὐ πολλὰς ἡμέρας συμβαίνει», δηλαδή ο παροξυσμός των πόνων και των ηδονών, δεν διαρκούν επ'άριστον, αλλά διαθέτει βραχύτητα.¹⁵⁴

Σύμφωνα μάλιστα με τον Σενέκα στο έργο του 'Epistulae morales'(2.5,475Us.) αναδεικνύεται η άλογη τάση του ανθρώπου προς την απόκτηση πλούτου, στοιχείο που εμπίπτει στην τάση του ανθρώπου προς τις κινητικές ηδονές, οι οποίες στην συγκεκριμένη περίπτωση νοηματοδοτούν την ματαιοδοξία του ατόμου προς την απόκτηση πλούτου και δόξας, ως ένα δείγμα επίπλαστης ευτυχίας. Συνεπώς, το πρόσταγμα της επικούρειας ηθικής διδασκαλίας ενθαρρύνει την 'αὐτάρκεια' του επικούρειου σοφού, ο οποίος συντείνει τον πρακτικό βίο του προς την συνεχή επιδίωξη της καταστηματικής ηδονής:«Hodiernum hoc est quod apud Epicurum nanctus sum - soleo enim et in aliena castra transire, non tamquam transfuga, sed tamquam explorator -: 'honesta' inquit 'res est laeta paupertas'. [6] Illa vero non est paupertas, si laeta est; non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est»:« Αυτό είναι το σημερινό, το οποίο προήλθε από τον Επίκουρο[...] είναι έντιμο πράγμα η ευτυχισμένη φτώχεια. Πράγματι, δεν είναι φτώχεια, εάν είναι ευτυχισμένη: δεν είναι φτωχός, εκείνος που έχει λίγα, αλλά

¹⁵⁴ A.Koen (2005):125

εκείνος που επιθυμεί να έχει περισσότερα».

XVI. «Βραχέα σοφῶ **τύχη** παρεμπίπτει, τὰ δὲ μέγιστα καὶ κυριώτατα **ὁ λογισμὸς** διώκηκε καὶ κατὰ τὸν συνεχῆ χρόνον τοῦ βίου διοικεῖ καὶ διοικήσει».

Μετάφραση:

« Η **τύχη** επηρεάζει λίγο τον φιλόσοφο, **η έλλογη σκέψη** διαπερνούσε τα πιο σημαντικά και τα βασικότερα και τα καθορίζει και θα τα καθορίζει για το υπόλοιπο της ζωής».

Στην παρούσα ‘Κύρια Δόξα’ του Επικούρου αναδεικνύεται η διανοητική υπεροχή του επικούρειου σοφού, ο οποίος διαθέτει την ‘αυτάρκεια¹⁵⁵’ της έλλογης πραγμάτευσης της φύσης του και δεν παρασύρεται από την ‘άνασφάλεια’ και τον επικείμενο ‘φόβο’ των εναλλαγών της ‘τύχης’, στοιχείο το οποίο επιβεβαιώνει και ο Διογένης Λαέρτιος (X.120a,584Us.):«*τύχη τε αντίταξεσθαι*», μνημονεύοντας την προτροπή του ηθικού επικούρειου κανόνα προς την εξομάλυνση του φόβου για το απροσδιόριστο της συμπαντικής αρχής.

XVIII. «Οὐκ ἀπαύξεται ἐν τῇ σαρκὶ ἡ ἡδονή, ἐπειδὴν ἅπαζ τὸ κατ’ ἔνδειαν ἀλγοῦν ἐξαιρεθῆ, ἀλλὰ μόνον ποικίλλεται. τῆς δὲ διανοίας τὸ πέρασ τὸ κατὰ τὴν ἡδονὴν ἀπεγέννησεν ἢ τε τούτων αὐτῶν **ἐκλόγισις** καὶ τῶν ὁμογενῶν τούτοις, ὅσα **τοὺς μεγίστους φόβους** παρεσκεύαζε τῇ διανοίᾳ.».

XIX= Επ.προσφώνησις 22: «Ὁ ἄπειρος χρόνος **ἴσην ἔχει τὴν ἡδονὴν** καὶ ὁ πεπερασμένος, ἐάν τις αὐτῆς τὰ πέρατα καταμετρήσῃ **τῷ λογισμῷ**».

Μετάφραση:

XVIII. « Η ηδονή δεν μεγιστοποιείται στο σώμα, όταν εξαλειφθεί ο πόνος που προκαλεί η στέρηση, **αλλά μόνο διαφοροποιείται**. Η διεργασία της σκέψης τα καθόρισε αυτά ή ό,τι εμπίπτει στην λογική θεώρηση αυτών των πραγμάτων και των όμοιόν τους , όσα δηλαδή

με την βοήθεια της *λογικής* αντιμετώπιζε το άτομο, ως *τους μεγαλύτερους φόβους*».

XIX= *Επ.προσφώνησις* 22: « Ο διηνεκής χρόνος κι εκείνος που έχει παρέλθει, προκαλεί την ίδια ηδονή, εάν κάποιος εξετάσει *με την λογική*, τα όριά της.

Στο εν λόγω χωρίο ο Επίκουρος προχωρά στον προσδιορισμό των *‘κινητικών ηδονών’*, ως τις ηδονές που διαφέρουν, ως προς την ένταση και το είδος των φυσικών, αλλά μη αναγκαίων επιθυμιών προς την επιβίωση του όντος, *‘άλλα μόνον ποικίλλεται’*.¹⁵⁶

Σύμφωνα ωστόσο με τους Κυρηναϊκούς, εκείνοι δεν αποδέχονται την κατάσταση της *‘απονίας’*, ως μια ουδέτερη και ανώτερης μορφής *‘ήδονή’*, την *‘καταστηματική’* *ήδονή*, αλλά θεωρούν πιο ισχυρούς τους πόνους του σώματος, σε σχέση με την ψυχική *‘άταραξία’*.¹⁵⁷ Συνεπώς, η έλλογη θεώρηση του νου είναι εκείνη που κατανοεί ότι η *‘ήδονή’* δεν μπορεί να διαφοροποιηθεί ποιοτικά, με την παράταση μιας ηδονικής συναίσθησης, αλλά μπορεί να απαλύνει τον *‘φόβο’* της ψυχής, μόνο μέσω της συνεχούς επιδίωξης της *‘ἀρετῆς’*.¹⁵⁸

Ο Επικούρειος ηθικός βίος προσανατολίζεται στην ανάδειξη της καταστηματικής ηδονής, καθώς μόνο εκείνη διαφυλάσσει την ψυχική γαλήνη και την παρατεταμένη αναλγησία των σωματικών πόνων, αν και ο ίδιος ο Επίκουρος αποδέχεται τον δυισμό των ηδονών, σε αντίθεση με τους Κυρηναϊκούς, οι οποίοι αναπτύσσουν μονάχα την θεωρία της ύπαρξης των κινητικών ηδονών και επισημαίνουν την κακότητα τους. Ο Διογένης ο Λαέρτιος (X.137 U.s) αναφέρει:« *ἔτι πρὸς τοὺς Κυρηναϊκοὺς. οἱ μὲν γὰρ χείρους τὰς σωματικὰς ἀλγηδόνας τῶν ψυχικῶν, κολάζεσθαι γοῦν τοὺς ἀμαρτάνοντας σώματι. ὃ δὲ τὰς ψυχικὰς. τὴν γοῦν σάρκα τὸ παρὸν μόνον χειμάζειν, τὴν δὲ ψυχὴν καὶ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. οὕτως οὖν καὶ μείζονας ἡδονὰς εἶναι τῆς ψυχῆς*»:

« Ο Επίκουρος διαφοροποιείται και σε κάτι ακόμα από τους **Κυρηναϊκούς**. Οι πρώτοι θεωρούν ότι είναι χειρότερες οι σωματικές ηδονές από τις ψυχικές, διότι όσοι διαπράττουν αδίκημα, τιμωρούνται σωματικά. Ο άλλος θεωρεί χειρότερες τις ψυχικές,

¹⁵⁶ J.M.Cooper (2012):145

¹⁵⁷ D.J.Furley (2012):200

¹⁵⁸ Sharples.R.W(2002):158,160,164

διότι η σάρκα μόνο παροδικά διαταράσσεται, ενώ η ψυχή και στο παρελθόν και στο παρόν και στο μέλλον. Έτσι, λοιπόν, θεωρείται ότι οι μεγαλύτερες ηδονές, είναι εκείνες της ψυχής».

XX. «Ἡ μὲν σὰρξ ἀπέλαβε τὰ πέρατα τῆς ἡδονῆς ἄπειρα καὶ ἄπειρος αὐτὴν χρόνος παρεσκεύασεν· ἡ δὲ διάνοια τοῦ τῆς σαρκὸς τέλους καὶ πέρατος λαβοῦσα τὸν ἐπιλογισμὸν καὶ τοὺς ὑπὲρ τοῦ αἰῶνος φόβους ἐκλύσασα τὸν παντελῆ βίον παρεσκεύασε, καὶ οὐθὲν ἔτι τοῦ ἀπείρου χρόνου προσεδεήθη[μεν]· ἀλλ' οὔτε ἔφυγε τὴν ἡδονὴν, οὐδ' ἠνίκα τὴν ἐξαγωγὴν ἐκ τοῦ ζῆν τὰ πράγματα παρεσκεύαζεν, ὡς ἐλλείπουσά τι τοῦ ἀρίστου βίου κατέστρεφεν».

Μετάφραση:

« Η σάρκα αφενός απέκλεισε τα απέραντα όρια της ηδονής και ο χρόνος προετοιμασίας ήταν άπειρος. Η λογική σκέψη, όμως, καθόρισε ολόκληρη την ζωή, καθώς προσδιόρισε με την λογική τον σκοπό του σώματος και διέλυσε τους αιώνιους φόβους και δεν χρειαστήκαμε τίποτα περισσότερο, ούτε τον άπειρο χρόνο. Όμως, ούτε εξάλειψε την ηδονή, ούτε όταν όριζε έτσι τα πράγματα, κατά την έξοδό μας από την ζωή, σαν να στερούταν κάτι από την τέλεια ζωή».

Στο σημείο αυτό επισημαίνεται εκ νέου η βραχύτητα των κινητικών ηδονών¹⁵⁹, 'σύντονον σπουδῆν', οι οποίες σχετίζονται άμεσα με τις άλογες επιθυμίες της σάρκας.¹⁶⁰ Ο 'ἐπιλογισμὸς', του επικούρειου σοφού είναι εκείνος που θέτει τον εαυτό του στην 'εὐστάθεια σαρκός/εὐσταθές κατάστημα', δηλαδή στην επαναφορά του σώματος στην σωματική 'άπονία' και την ψυχική 'άταραξία', σύμφωνα με τις αρχές τις 'φυσιολογίας', Εδώ έγκειται και η διαφωνία του Επικούρου, έναντι των περιπατητικών και των Ακαδημαϊκών, οι οποίοι δεν αποδέχονταν την ουδέτερη κατάσταση της 'άπονίας', την στατική ηδονή. Έτσι, η περιδίνηση του νου του ανθρώπου στην επιθυμία της αθανασίας

¹⁵⁹ «κινητικές ηδονές»: Οι σαρκικές ηδονές που πυροδοτούν την αναμόχλευση της ψυχικής ισορροπίας του ατόμου.

¹⁶⁰ A.Koen (2005):149,153

και της επίτασης της ήδονης, εξαλείφθηκε χάρη στην επικούρεια επιδίωξη της 'καταστηματικής ήδονης' και της μακαριότητας της ψυχής, όπως μάλιστα αναφέρει κι ο Πλούταρχος στο έργο 'Ότι οὐδ' ἡδέως',(1089^a) ¹⁶¹: «ὑπὲρ σαρκός καὶ ἐπὶ σαρκός εὐστάθεια τῆς ψυχῆς διαχύσεις»: « για χάρη της σάρκας και η υγεία της ψυχής, αναφορικά με την διασκέδαση του σώματος».

Εδώ ἐγκείται και η λειτουργία της διδασκαλίας της Τετραφαρμάκου, η οποία ενσωματώνει στα μέσα για την επιδίωξη του απόλυτου σκοπού της ηδονικής ζωής, δηλαδή την καταστηματική ηδονή, την διαρκή προσέλκυση και άσκηση των τεσσάρων ηθικών αρετών, δηλαδή της φρόνησης, της εγκάτειας, της ανδρείας και της δικαιοσύνης.

XXI. «Ό τὰ πέρατα τοῦ βίου κατειδῶς οἶδεν ὡς εὐπόριστόν ἐστι τὸ <τὸ> ἀλγοῦν κατ' ἔνδειαν ἐξαιροῦν καὶ τὸ τὸν ὅλον βίον παντελῆ καθιστάν· ὥστε οὐδὲν προσδεῖται πραγμάτων ἀγῶνας κεκτημένων».

Μετάφραση:

« Εκείνος που γνώρισε καλά τα όρια της ζωής, κατάλαβε **ὅτι το να διαλύει τον πόνο που οφείλεται στην έλλειψη, είναι εύκολο** και είναι εκείνο που καθορίζει ολόκληρη την ζωή. Επομένως, δεν έχει ανάγκη από πράγματα που αποκτούνται με κόπο».

Στο συγκεκριμένο χωρίο αναδεικνύεται η πρόταση της Τετραφαρμάκου, σχετικά με την θεωρία περί εύκολης κατάκτησης του 'άγαθού'. Για ακόμη μια φορά η 'ήδονή' αποτελεί τον τελεολογικό σκοπό της ηθικής επικούρειας θεωρίας, σύμφωνα με τον οποίο το γνωσιολογικό κριτήριο των 'παθῶν', καθιστά το άτομο ενεργό προς την κατάσταση της ενεργής βούλησης των καθημερινών πρακτικών του.¹⁶²

¹⁶¹ Nikolsky (2001): 445,446

¹⁶² J.M.Cooper (2012):113

XXVI. «*Τῶν ἐπιθυμιῶν ὅσαι μὴ ἐπ’ ἀλοῦν ἐπανάγουσιν ἐὰν μὴ συμπληρωθῶσιν, οὐκ εἰσὶν ἀναγκαῖαι, ἀλλ’ εὐδιάχυτον τὴν ὄρεξιν ἔχουσιν, ὅταν δυσπορίστοι ἢ βλάβης ἀπεργαστικαὶ δόξωσιν εἶναι* ».

XXX. «*Ἐν αἷς τῶν φυσικῶν ἐπιθυμιῶν μὴ ἐπ’ ἀλοῦν δὲ ἐπαναγουσῶν ἐὰν μὴ συντελεσθῶσιν, ὑπάρχει ἡ σπουδὴ σύντονος, παρὰ κενὴν δόξαν αὐταὶ γίνονται, καὶ οὐ παρὰ τὴν ἐαυτῶν φύσιν οὐ διαχέονται ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου κενοδοξίαν*».

Μετάφραση:

XXVI.« *Ὅσες ἀπὸ τις ἐπιθυμίες μας δεν ἐπιφέρουν πόνο, εἰάν δεν ἐκπληρωθοῦν, δεν εἶναι ἀναγκαῖες, ἀλλὰ ἡ ἐπιθυμία μας γι’ αὐτές ἐξασθενεῖ εὐκόλα, ὅταν θεωρηθοῦν ὅτι εἶναι δύσκολο νὰ ἀποκτηθοῦν ἢ ὅτι μας προκαλοῦν κακό*».

XXX. «*Ὅσες ἀπὸ τις φυσικὲς ἐπιθυμίες μας δεν ἐπιφέρουν σωματικὸ πόνο, εἰάν δεν ἐκπληρωθοῦν, τότε ἐνυπάρχει ἐντονὴ ἐπιμέλεια γι’αὐτές, προκύπτουν ἀπὸ τὴν ματαιοδοξία καὶ δεν διαλύονται ἀπὸ τὴν φύση μας, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ματαιοδοξία*».

Ο συγκεκριμένος ορισμός των κινητικῶν ἡδονῶν ἢ διαφορετικὰ των ‘ὀρέξεων’, οἱ ὁποῖες ἔλκουν τὴν καταγωγὴ τους ἀπὸ τὴν ματαιοδοξία των ἀτόμων γιὰ ἀπόκτηση φήμης καὶ πολιτικῶν ἀξιομάτων, ὀρίζονται ὡς ευμετάβλητες.¹⁶³ Μάλιστα, προκειμένου ο Ἐπίκουρος νὰ ἀποθαρρύνει τὴν προτίμηση των συνανθρώπων του πρὸς αὐτές, ἐπισημαίνει τὴν καταστροφικὴ λειτουργία τους πρὸς τὴν ‘τοῦ σώματος ὑγείαν/τοῦ σώματος ἀοχλησίαν’.¹⁶⁴

Ο Πλούταρχος στο ἔργο “Ὅτι οὐδὲ ἡδέως ζῆν ἔστιν κατ’ Ἐπίκουρον”(1092D, 410 Us.) ἐπιχειρεῖ νὰ προσδιορίσει τὴν ιδιότητα των κινητικῶν ἡδονῶν καὶ ἐπισημαίνει τὴν φαυλότητα των συναισθηματικῶν παθῶν που συνοδεύει τις ἡδονές τῆς σάρκας, καθὼς φαίνεται νὰ τὴν διακρίνει ἀπὸ τὴν στατικὴ ἡδονή, ἡ ὁποία προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀσκηση τοῦ ἔλλογου πρακτικοῦ βίου. Ἐδῶ ἐγκεῖται καὶ ἡ μετριοπάθεια των ψυχικῶν

¹⁶³ Ο.π.: 135

¹⁶⁴ A.Koen (2005):153,154

διακυμάνσεων της καταστηματικής ηδονής, σε αντίθεση με την ακραία ‘συναίσθηση’ των παθών, η οποία προκαλεί την διαρκή κινητικότητα των μερών της ψυχής. : *«Τὰς μὲν γὰρ ἐπὶ σαρκὸς εὐπαθεία τῆς ψυχῆς διαχύσεις, ἐὰν ὧσι μέτριαι, μὴθὲν ἐχούσας μέγα μὴδ’ ἀξιόλογον, ἂν δ’ ὑπερβάλλωσι, πρὸς τῷ κενῷ καὶ ἀβεβαίῳ φορτικὰς φαινομένας καὶ θρασείας οὐδὲ ψυχικὰς ἂν τις οὐδὲ χαράς, ἀλλὰ σωματικὰς ἡδονὰς καὶ οἶον ἐπιμειδιάσεις καὶ συνεπιθρύψεις προσείποι τῆς ψυχῆς».*

Μετάφραση:

« Αναφορικά με την *διασκέδαση της ψυχῆς*, την σχετική με την σωματική ηδονή, εὐάν αυτές είναι μετριασμένες, εκείνες δεν ἔχουν τίποτα το σημαντικό και το αξιόλογο, εὐάν ὁμως είναι ακραίες, *επειδὴ φαίνονται χυδαίες και παράτολμες*, καθὼς οφείλονται στο μάταιο και το ἀβέβαιο, δεν θα θεωρούνταν, οὔτε ψυχικές, οὔτε χαρές, ἀλλὰ σωματικές ηδονές, ὅπως τα μειδιάματα και ευχάριστες συναισθήσεις».

XXIX= *Επ.Προσφώνησις 20*: *«Τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν εἰσι φυσικαὶ καὶ <ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ φυσικαὶ καὶ> οὐκ ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ οὔτε φυσικαὶ οὔτε ἀναγκαῖαι, ἀλλὰ παρὰ κενὴν δόξαν γινόμεναι. {φυσικὰς καὶ ἀναγκαῖας ἡγεῖται ὁ Ἐπίκουρος τὰς ἀλγηδόνοιο ἀπολυούσας, ὡς ποτὸν ἐπὶ δίψους· φυσικὰς δὲ οὐκ ἀναγκαῖας δὲ τὰς ποικιλοῦσας μόνον τὴν ἡδονὴν, μὴ ὑπεξαιρουμένας δὲ τὸν ἄλγημα, ὡς πολυτελεῆ σιτία· οὔτε δὲ φυσικὰς οὔτε ἀναγκαῖας, ὡς στεφάνους καὶ ἀνδριάντων ἀναθέσεις}».*

Μετάφραση:

« Από τις επιθυμίες, κάποιες είναι φυσικές και αναγκαίες, ἄλλες φυσικές και ὄχι αναγκαίες, ἄλλες οὔτε φυσικές, οὔτε αναγκαίες, ἀλλὰ προκύπτουν ἀπὸ τὴν *ματαιοδοξία*. Ο Ἐπίκουρος θεωρεῖ φυσικές και αναγκαίες, εκείνες που εξαλείφουν τους πόνους, ὅπως το ποτό, τὴν δίψα. Φυσικές ὁμως, κι ὄχι αναγκαίες, εκείνες που διαφοροποιούνται στην ηδονή, χωρίς να ἀπαλύνουν τον πόνο, ὅπως τα πολυτελεῆ γεύματα. Δεν θεωρεῖ ὁμως, οὔτε φυσικές, οὔτε αναγκαίες εκείνες, ὅπως το στεφάνωμα και ἡ ἀνέγερση ἀδριάντων».

Τέλος, στο εν λόγω παράθεμα ἀπὸ τις *‘Κύριαι Δόξαι’* και τὴν *‘Ἐπικούρου Προσφώνησιν’* του Ἐπικούρου, διασώζεται ἐκ νέου ἡ κατάταξη των επιθυμιῶν ἀπὸ τον φιλόσοφο, ὡς

εξής: οι φυσικές, οι οποίες διαχωρίζονται σε *φυσικές και αναγκαίες*, δηλαδή σε αυτές που είναι αναγκαίες προς την επιβίωση και απομακρύνουν τον σωματικό πόνο, όπως η τροφή και η πόση. Ακολούθως, *οι φυσικές και μη αναγκαίες*, οι οποίες ποικίλουν μονάχα ως προς την ποιότητα της ήδονής, καθώς οφείλονται σε τρυφηλές συνήθειες και τέλος στις *επιθυμίες που οφείλονται*, όπως επισημάνθηκε στην *κενοδοξία*, δηλαδή στη επιθυμία για κοινωνική αναγνώριση.

Επικούρου Προσφώνησις:

4. «Πᾶσα ἀλγηδὼν εὐκαταφρόνητος• ἢ γὰρ σύντονον ἔχουσα τὸ πονοῦν σύντομον ἔχει τὸν χρόνον, ἢ δὲ χρονίζουσα περὶ τὴν σάρκα ἀβληχρὸν ἔχει τὸν πόνον».

11. «Τῶν πλείστων ἀνθρώπων τὸ μὲν ἡσύχαζον ναρκᾶ, τὸ δὲ κινούμενον λυττᾶ.».

Μετάφραση:

4. «Κάθε σωματικός πόνος είναι αμελητέος. Εκείνη *η σφοδρή επιθυμία*, προκαλεί σύντομο πόνο, ενώ *εκείνη που υπάρχει για καιρό*, προκαλεί στο σώμα ήπιο πόνο».

11. «Για τους περισσότερους ανθρώπους, η αδράνεια παραλύει, ενώ η έντονη δραστηριότητα απελευθερώνει το σώμα».

Στο εν λόγω χωρίο εκτίθεται εκ νέου η βραχύτητα των ‘κινητικών ηδονών’, οι οποίες διαθέτοντας την σφοδρότητα των άλογων παρορμήσεων της ψυχής, προκαλούν μεγαλύτερης έντασης ‘πόνους’, σε αντίθεση με τις χρόνιες ηδονές, οι οποίες προκαλούν μικρότερης έντασης ‘πόνους’, καθώς ‘ήδονή’ και ‘πόνος’ αποκτούν συμπληρωματική έννοια και περιεχόμενο.

Ο Διογένης Οιοανδέας (απ.105,206 Απρ.) φαίνεται να επιβεβαιώνει την παραπάνω επικούρεια θεώρηση, σχετικά με την διάκριση των συναισθηματικών ‘παθών’ και συγκεκριμένα την αποκλιμάκωση του σωματικού πόνου, ως κριτήριο του Επικούρειου Κανόνα, προκειμένου να αναδειχθεί ο δυϊσμός της ηθικής του θεωρίας: «τῶν ἀλγηδόνων αἱ ἄκραι χρονίζε[ιν] οὐ δύνανται. ἢ γὰρ ταχὺ τὸ ζῆν ἀναιροῦσαι συναναιροῦνται καὶ αὐταί, ἢ ὑφαίρεσιν λαμβάνουσι τῆς ἀκρότητος».

Μετάφραση:

« Οι πιο οξείες από τους πόνους, δεν μπορούν να υφίστανται για καιρό. Είτε γρήγορα

αποστερούν την ζωή και μαζί εξαλείφονται κι εκείνοι, είτε μειώνεται η οξύτητά τους».

16. «Οὐδείς βλέπων τὸ κακὸν αἰρεῖται αὐτὸ, ἀλλὰ δελεασθεὶς ὡς ἀγαθῷ πρὸς τὸ μείζον αὐτοῦ κακὸν ἐθηρεύθη».

21. «Οὐ βιαστέον τὴν φύσιν ἀλλὰ πειστέον πείσομεν δὲ τὰς ἀνάγκας ἐπιθυμίας ἐκπληροῦντες, τὰς τε φυσικὰς ἂν μὴ βλάπτωσι, τὰς δὲ βλαβερὰς πικρῶς ἐλέγχοντες».

Μετάφραση:

16.« Κανείς, όταν αντικρίζει το κακό, δεν το επιλέγει, αλλά αφότου το θεωρήσει εσφαλμένα ως αγαθό, παρασύρεται από ένα μεγαλύτερο κακό από αυτό που επέλεξε».

21. « Δεν πρέπει να εξαναγκάζουμε τὴν φύση μας, αλλά να την υπακούμε. Θα υπακούμε, εκπληρώνοντας τις αναγκαίες επιθυμίες μας, τις φυσικές μας επιθυμίες, καθώς δεν μας βλάπτουν, ενώ θα επεξεργαζόμαστε με δυσκολία, όσες μας βλάπτουν».

Στα εν λόγω χωρία ο Επίκουρος κάνει λόγο για την έμφυτη τάση του ανθρώπου προς την 'ήδονη', η οποία αποκτά θετικό ή αρνητικό πρόσημο, βάσει των 'παθῶν' που εγείρει στις ψυχές των ανθρώπων. Η 'ήδονη' θεωρείται 'οικεία' προς την φύση του όντος, ενώ ο 'πόνος' θεωρείται 'ἀλλότριος', σύμφωνα με το τέλος της ήδονης, το 'ζῆν ἡδέως'. Συνεπώς, η επίτευξη των αναγκαίων επιθυμιῶν επιφέρει την πληρότητα της ψυχικής γαλήνης, ενώ αντίθετα οι άλογες επιθυμίες βλάπτουν το σώμα και την ψυχή, καθώς επιφέρουν την τοῦ σώματος ὑγείαν/τοῦ σώματος ἀοχλησίαν'.¹⁶⁵

Μάλιστα, ο Σενέκας στο 'Epistulae morales' (66.45(434Us.) προσδιορίζει τον ορισμό της καταστηματικής ηδονής, ως τον συνδυασμό δυο σημαντικῶν αρετῶν ως μέσων για την κατάκτηση του απόλυτου αγαθού, της ευδαιμονίας. Έτσι αναγνωρίζει την κατασταλτική της λειτουργία για την ψυχική αναταραχή και τον πόνο του σώματος, καθώς ψυχή και σώμα λειτουργούν συμπληρωματικά, χάρη στην υλική υπόσταση των ιδιοτήτων τους. Αποδίδει ένα ακόμη γνώρισμα της καταστηματικής ηδονής, την σταθερότητα της έντασης των ηδονῶν, οι οποίες δεν επαυξάνονται, ούτε μετριάζονται,

¹⁶⁵ Ο.π: 121,125

σε αντιδιαστολή με την διαρκή μεταβολή των κινητικών ηδονών, καθώς απλώς αποτελεί το μέσο για την κατάκτηση της απόλυτης ευδαιμονίας: «apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus illud beatumque componitur, *ut corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione*...si qua extra blandimenta contigunt, non augent summum bonum, sed, ut ita dicam, condiunt et oblectant; absolutum enim illud humanae naturae bonum corporis et animi pace contentum est».

Μετάφραση:

« Σύμφωνα με τον Επίκουρο υπάρχουν δυο αγαθά, από τα οποία αποτελείται η ευδαιμονία, *εκείνη χάρη στην οποία η ψυχή δεν πονά και η αδιατάραχτη ψυχή*... Κι όσες ευτυχισμένες στιγμές κι αν προκύψουν, δεν επαυξάνουν το απόλυτο αγαθό, αλλά, όπως λέγεται, το ευχαριστούν και το διασκεδάζουν. Διότι, το απόλυτο αγαθό για το ανθρώπινο σώμα και την ψυχή, είναι η ευδαιμονία μέσω της γαλήνης».

18. «*Ἀφαιρουμένης προσόψεως καὶ ὁμιλίας καὶ συναναστροφῆς ἐκλύεται τὸ ἐρωτικὸν πάθος*».

Μετάφραση:

« Αν απομακρύνουμε την όψη και την ομιλία και την συναναστροφή, απομακρύνεται το *ερωτικό πάθος*».

Ο φιλόσοφος παραθέτει την χαρακτηριστική ιδιοσύσταση των ερωτικών και συγγενικών σχέσεων, οι οποίες προκαλούν την άμεση εκδήλωση των ‘κινητικών ηδονών’, καθώς τα μέλη της αναπτύσσουν σχέσεις και δεσμούς που κατά τα επικούρεια πρότυπα, θα πρέπει να περιοριστούν στην ‘ασφάλεια’ της επικούρειας κοινότητας.¹⁶⁶ Σε κάθε περίπτωση, ο φόβος και η ανασφάλεια της σταθερότητας τέτοιων δεσμών, προδιαθέτει το άτομο σε μια σειρά ετερόκλητων ηδονών.¹⁶⁷

Ο Διογένης Λαέρτιος στο έργο του ‘Βίοι φιλοσόφων’ (X.118,62Us.) αναφέρει την βασική αρχή του ‘επικούρειου αναχωρητισμού’ ως μια ιδιότυπη συνθήκη της επικούρειας κοινότητας: «*συνουσίη δέ, φασίν, ὤνησε μὲν οὐδέποτε, ἀγαπητὸν δὲ εἰ μὴ καὶ*

¹⁶⁶Mussbaum (1991): 682

¹⁶⁷ Ad Bergsma(28 February 2007):405

έβλαψε: «Η συναναστροφή όπως, ισχυρίζονται, ποτέ δεν ωφέλησε, θα ήταν καλό και να μην έβλαψε τουλάχιστον». Συγκεκριμένα, εδώ προκρίνεται η κοινωνία μέσω της οποίας εξασφαλίζεται η ‘ασφάλεια’ των μελών της, μέσω της συνεχούς επιδίωξης των αρετών της δικαιοσύνης, της φιλίας και της κοινωνικής αλληλεγγύης, προκειμένου να αναγνωριστεί η ψυχοσωματική υγεία των μελών της. Πρόκειται, λοιπόν, για το μέλημα του επικούρειου σοφού, ο οποίος καλείται να αποκαταστήσει τις πολώσεις της κοινωνίας και να καταστείλει την φαυλότητα των ‘κινητικών ηδονών’.

19. « <ό>τοῦ γεγονότος ἀμνήμων ἀγαθοῦ γέρον τήμερον γεγένηται».

55. «Θεραπευτέον τὰς συμφορὰς τῆ τῶν ἀπολλυμένων χάριτι καὶ τῷ γινώσκειν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄπρακτον ποιῆσαι τὸ γεγονός».

Μετάφραση:

19. «Εκείνος ο ηλικιωμένος άνθρωπος που ξεχνά το καλό που προηγήθηκε, είναι διότι αυτό έχει αποτελέσει συνήθεια».

55. « Πρέπει να θεραπεύουμε τις συμφορές, **μέσω της ευγνωμοσύνης για τα περασμένα γεγονότα** και μέσω της γνώσης ότι δεν είναι δυνατόν να ανατρέψουμε ένα γεγονός».

Αναφορικά με την βίωση προγενέστερων ηδονικών συναισθημάτων εκ μέρους των επικούρειων σοφών, μόνο εκείνοι είναι σε θέση να καθηγεμονεύσουν τους παραλογισμούς της ψυχής και να αναβιώσουν παρελθούσες ψυχικές ηδονές, ως απόρροια της ενδιάθεσής τους σε ‘καταστηματικές’ ηδονές.¹⁶⁸ Ο επικούρειος σοφός, κατέχοντας την ‘γνώση’ των εμπειρικών του παραστάσεων και τον ρόλο της αναγκαιότητας και της τύχης, κατευνάζει την ψυχή του από τον φόβο του απρόσμενου και τις επικείμενες κακότητες του θα βιώσει το σώμα και η ψυχή.

¹⁶⁸ A.J.Festugière (1999):76

25. «*Ἡ πενία μετρομένη τῷ τῆς φύσεως τέλει μέγας ἐστὶ πλοῦτος, πλοῦτος δὲ μὴ ὀριζόμενος μεγάλη ἐστὶ πενία*».

59. «*Ἄπληστον οὐ γαστήρ, ὥσπερ οἱ πολλοὶ φάσιν, ἀλλ' ἡ δόξα ψευδῆς ὑπὲρ τοῦ <τῆς> γαστρὸς ἀορίστου πληρώματος*»

69. «*Τὸ τῆς ψυχῆς ἀχάριστον λίχνον ἐποίησε τὸ ζῶον εἰς ἄπειρον τῶν ἐν διαίτῃ ποικιλμάτων*».

80. «*Νέω σωτηρίας μοῖρα τῆς ἡλικίας τήρησις καὶ φυλακὴ τῶν πάντα μολυνόντων κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τὰς οἰστρώδεις*».

Μετάφραση:

25. « Η φτώχεια, όταν οριστεί, σύμφωνα με τον σκοπό της φύσης, αποτελεί τον μεγαλύτερο **πλούτο**, ενώ ο πλούτος που δεν ορίζεται, αποτελεί μεγάλη φτώχεια».

59. « Δεν είναι η κοιλιά ακόρεστη, όπως ισχυρίζονται οι πολλοί, αλλά η λανθασμένη πεποίθηση ότι η κοιλιά **μπορεί να γεμίζει, δίχως όρια**».

69. « Η δυσάρεστη **ακόρεστη επιθυμία** της ψυχῆς οδήγησε το ζωντανό όν να αναζητά διαρκώς **για διαφορετικά πράγματα στην καθημερινή ζωή του**».

80. « Για τον νέο άνθρωπο, το πρώτο καθήκον του είναι η διατήρηση της ηλικίας του και η προστασία από όσα μιλάνουν την ψυχή, λόγω των **σφοδρών επιθυμιών**».

Αναφορικά με τα παραπάνω παραθέματα της ‘*Ἐπικούρου προσφωνήσεως*’, ο φιλόσοφος επιχείρησε να ορίσει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των ‘*κινητικῶν καὶ καταστηματικῶν ἡδονῶν*’, ορίζοντας τις πρώτες ως ηδονές που επέρχονται ‘*παρά φύσει*’, σε σχέση με τον τελεολογικό σκοπό της ‘*ἡδονῆς*’ ως ‘*σύμφυτον καὶ συγγενικὸν ἀγαθὸν*’, για την κατάκτηση της ευδαιμονίας της ψυχῆς, καθώς μόνο εκείνη είναι σε θέση να εξομαλύνει ‘*τὰς ἐπιθυμίας τὰς οἰστρώδεις*’.

33. «Σαρκὸς φωνὴ τὸ μὴ πεινῆν, τὸ μὴ διψῆν, τὸ μὴ ῥίγουν ταῦτα γὰρ ἔχων τις καὶ ἐλπίζων ἔξειν *κάν <Διὶ> ὑπὲρ εὐδαιμονίας* μαχέσαιτο».

Μετάφραση:

« Η κραυγή της σάρκας είναι *το να μην πεινάμε, το να μην διψάμε, το να μην κρυώνουμε*, διότι αν κάποιος τα έχει αυτά και προσδοκά να τα διατηρήσει, *ακόμα και τον με τον Δία θα μπορούσε να συναγωνιστεί ως προς την ευδαιμονία*».

Ακολούθως, ο Επίκουρος αναφέρεται στην ηδονή της σάρκας, όταν εκείνη πληρεί τις φυσικές και ταυτόχρονα αναγκαίες της επιθυμίες, όπως είναι η πείνα, η δίψα και η ζεστασιά, οι οποίες όταν εκπληρωθούν επιφέρουν την ‘άπονια’ του σώματος και καταστέλλουν την ψυχική αναταραχή.

Στο σημείο αυτό αναδεικνύεται η επικούρεια ηθική θεώρηση περί ‘αυτάρκειας’ του σοφού. Σύμφωνα με αυτή, η μακαριότητα της ψυχής, όταν αυτή προϋποθέτει την υγεία του σώματος και την αθανασία της ψυχής, από τις βλαπτικές συνέπειες της αποσύνθεσης του σώματος και της ψυχής στα συστατικά της μέρη, μπορεί να εξασφαλίσει την ιδέα του θείου, *ως εναργής σύλληψη του νου*.¹⁶⁹

Ο Αιλιανός μάλιστα στο έργο του, ‘Ποικίλαι ιστορίαι’ (IV.13,602Us.) φαίνεται να ανασυνθέτει την εν λόγω ερμηνεία της απόλυτης μακαριότητας του όντος, όταν βρίσκεται σε καθεστώς απόλυτης ευδαιμονίας και τείνει να αποκτά κοινές ιδιότητες με το θείο: «*ἔλεγε δὲ (Ἐπίκουρος) ἐτοιμῶς ἔχειν καὶ τῷ Διὶ ὑπὲρ εὐδαιμονίας διαγωνίζεσθαι, μάζαν ἔχων καὶ ὕδωρ*»: «Έλεγε, λοιπόν, ο Επίκουρος ότι είναι πρόθυμος να συναγωνιστεί και με τον Δία στην ευδαιμονία, αφού διαθέτει τροφή και νερό».

¹⁶⁹ Ο.π.:498

35. «Οὐ δεῖ λυμαινέσθαι τὰ παρόντα τῶν ἀπόντων ἐπιθυμία ἀλλ' ἐπιλογίζεσθαι ὅτι καὶ ταῦτὰ τῶν εὐκταίων ἦν».

63. «Ἔστι καὶ ἐν λιτότητι καθαριό<τη>ς, ἧς ὁ ἀνεπιλόγιστος παραπλήσιόν τι πάσχει τῷ δ' αοριστίαν ἐκπίπτοντι».

Μετάφραση:

35.« Δεν πρέπει να καταστρέφονται ὅσα υπάρχουν την δεδομένη στιγμή, λόγω την επιθυμίας μας για τα ὅσα εκλείπουν, ἀλλὰ να αναλογιζόμαστε ὅτι κι ἐκεῖνα ἀνήκαν σε αὐτὰ που ἐπιθυμούσαμε ».

63. « Ἐνυπάρχει ἀγνόητα καὶ στὴν ἀπλόητα, τὴν ὁποία ἀγνοεῖ ὁ ἀσύνητος καὶ υφίσταται ὅ,τι κι ἐκεῖνος που ζέπεσε λόγω τῆς υπερβολῆς.».

Στα ἐν λόγω χωρία τῆς 'Ἐπικούρου Προσφωνήσεως' παρατίθεται ἐκ μέρους τοῦ φιλοσόφου, ἡ κομβικῆς σημασίας θέση τοῦ 'ἐπιλογισμοῦ'¹⁷⁰ ἐκ μέρους τῶν ἐπικούρειων σοφῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐν θέσῃ νὰ ἀξιολογήσουν τὴν 'πρόσληψη' τῶν 'παθῶν' καὶ νὰ μετριάσουν τῆς ἀκόρεστες ἐπιθυμίες, οἱ ὁποῖες ἐκπληρώνονται δύσκολα καὶ προκαλοῦν τὴν δριμύτητα τῶν 'αἰσθήσεων'.¹⁷¹

Ὁ Ἀριστοκλῆς 'Πρὸς τοὺς κατ' Ἐπίκουρον ἡδονὴν τέλος ὀριζομένους', στὸν Εὐσέβιο, Εὐαγγελικὴ προπαρασκευὴ XIV.21.3-4(442Us.), παραθέτει ἐκ νέου τὴν λειτουργία τοῦ 'ἐπιλογισμοῦ' καὶ ἀνασυνθέτει τὴν ἔννοια τῆς ἀρετῆς τῆς ἐγκράτειας καὶ τῆς φρόνησης, ἀρετῆς τῆς ὁποῖας διαθέτει ὁ σοφός, στὸ πλαίσιο τοῦ εμπράγματος ἠθικοῦ τοῦ βίου: Ὁ ἴδιος εἶναι ἐν θέσῃ νὰ καθορίσει τὴν ποιότητα καὶ τὴν ἔνταση τῶν συναισθηματικῶν τοῦ παθῶν καὶ νὰ καθυποτάξει τῆς 'κινητικῆς ἡδονῆς' τῆς ψυχῆς: «δῆλον οὖν ὡς τό γε ποσὸν οὐδὲν ἀλλ' ἢ ὁ λόγος κρίνει. Τὸ γὰρ ἄμεινόν ἐστὶν ὑπομεῖναι τοῦσδε τινὰς τοὺς πόνους, ὅπως ἡσθεῖμεν ἡδονὰς μείζους καὶ τὸ συμφέρει τῶνδὲ τινῶν ἀπέχεσθαι τῶν ἡδονῶν, ἵνα

¹⁷⁰ «ἐπιλογισμός»: Ἡ συλλογιστικὴ πορεία τοῦ νοῦ.

¹⁷¹ Long:116

μη ἀλγῶμεν ἀλγηδόνας χαλεπωτέρας καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα λόγος ὁ κρίνων ἐστίν».

Μετάφραση:

« Είναι, λοιπόν, φανερό ότι την ποσότητα την καθορίζει **μόνο η λογική**. Διότι, η λογική υπαγορεύει το ότι είναι καλύτερο να αντέχουμε αυτούς τους πόνους, για να απολαμβάνουμε τις μέγιστες ηδονές και το ότι είναι πιο ωφέλιμο να απομακρυνόμαστε από τέτοιου είδους ηδονές, για να μην βιώνουμε χειρότερους πόνους και όλα τα σχετικά με αυτά.

37. «*Ἀσθενῆς ἡ φύσις ἐστὶ πρὸς τὸ κακὸν οὐ πρὸς τὸ ἀγαθόν. ἡδοναῖς μὲν γὰρ σφίζεται, ἀλγηδόσι δὲ διαλύεται*».

81. «*Οὐ λύει τὴν τῆς ψυχῆς ταραχὴν οὐδὲ τὴν ἀξιόλογον ἀπογέννα χαρὰν οὔτε πλοῦτος ὑπάρχων ὁ μέγιστος οὔθ' ἢ παρὰ τοῖς πολλοῖς τιμὴ καὶ περιβλέψις οὔτ' ἄλλο τι τῶν παρὰ τὰς ἀξυστάτους αἰτίας*».

Μετάφραση:

37. « **Η φύση του ανθρώπου** είναι αδύναμη απέναντι στο κακό, αλλά όχι προς το αγαθό, διότι οι ηδονές την προφυλάσσουν, ενώ οι σωματικοί πόνοι **την καταστρέφουν**».

81. « Ούτε διαλύει **την ταραχή της ψυχής**, ούτε προκαλεί την πραγματική χαρά, ο τεράστιος πλούτος, ούτε η δόξα που προσφέρουν οι πολλοί και η εξέταση κάποιων γεγονότων, ούτε τίποτα άλλο από αυτά που οφείλονται σε **αστάθμητους παράγοντες**».

Στο σημείο αυτό ο Επίκουρος επισημαίνει εκ νέου την ματαιότητα των κενοδοξιών εκ μέρους των ανθρώπων, καθώς γεννά την ασυδοσία των υλικών και πνευματικών ηδονών, μια κατάσταση που επιφέρει μόνο *‘τὴν τῆς ψυχῆς ταραχὴν’*.¹⁷² Συγκεκριμένα, αναδεικνύεται εκ νέου η φυσική θεωρία της υλικής υπόστασης της ψυχής, της οποίας οι ιδιότητες εδράζονται στον χώρο του κενού και της ατομικής παρέκκλισης των ατομικών ενώσεων και συνθέτουν τόσο την ελεύθερη βούληση του ατόμου και κατ’επέκταση το

¹⁷² Mary Louise Gill (2006):497

σύνολο των επιλογών κι αποφυγών του, όσο και την φυσιολογία της ψυχής και του σώματος, συλλαμβάνοντας την διεργασία των συναισθημάτων του πόνου και της ηδονής. Οι σωματικοί πόνοι, είναι εκείνοι που εκλογικεύουν την αποσύνθεση του σώματος και της ψυχής και καθορίζουν την πορεία της ζωής του ατόμου.

48. «Πειραῖσθαι τὴν ὑστέραν τῆς προτέρας κρείττω ποιεῖν, ἕως ἂν ἐν ὁδῷ ὦμεν ἐπειδὴν δὲ ἐπὶ πέρας ἔλθωμεν, ὁμαλῶς εὐφραίνεσθαι».

Μετάφραση:

Ας προσπαθήσουμε να βελτιώσουμε την επόμενη μέρα, από την προηγούμενη, όσο βρισκόμαστε στην διαδρομή. Μόλις όμως, την ολοκληρώσουμε, ας χαρούμε συγκρατημένα».

Το χωρίο αυτό ίσως να αποκτά την σημασία ενός γνωμικού για την διαρκή αναζήτηση της ευδαιμονικής ζωής, της μακαριότητας της ψυχής, γεγονός που επιτυγχάνεται μόνο μέσω της 'τέχνης του ζῆν ἡδέως'. Το άτομο, έχοντας κατακτήσει την αυτάρκεια του επικούρειου σοφού, προδιαθέτει τον εαυτό του με την εξασφάλιση της ευδαιμονίας και τείνει να αποσιωπά τις ακόρεστες ηδονές.

62. «Εἰ γὰρ κατὰ τὸ δέον ὄργαι γίνονται τοῖς γεννήσασι πρὸς τὰ ἔκγονα, μάταιον δὴπουθέν ἐστὶ τὸ ἀντιτείνειν καὶ μὴ παραιτεῖσθαι συγγνώμης τυχεῖν, εἰ δὲ μὴ κατὰ τὸ δέον, ἀλλὰ ἀλογώτερον, γέλοιοι πάνυ τὸ πρὸς ἔκκλησιν <ἐκκαλεῖν> τὴν ἀλογίαν θυμῷ κατέχοντα, καὶ μὴ ζητεῖν μεταθεῖναι κατ' ἄλλους τρόπους εὐγνωμονοῦντα».

79. «Ὁ ἀτάραχος ἑαυτῷ καὶ ἐτέρῳ ἀόχλητος».

Μετάφραση:

62. «Αν λοιπόν, οι γονεῖς **οργίζονται** από τα παιδιά τους, είναι ολωσδιόλου μάταιο να αντιστέκονται και να μην παρακαλούν για να τους συγχωρήσουν, αν όμως δεν είναι σωστό, αλλά παράλογο, είναι πάρα πολύ αστείο να διαμαρτυρηθούν **σ'εκείνον που φέρεται παράλογα** και **ο συνετός** να μην προσπαθεί να τους επαναφέρει με άλλα μέσα».

79. « Ο **γαλήνιος** άνθρωπος είναι ήρεμος και για τον εαυτό του και για τους άλλους ανενόχλητος».

Στο σημείο αυτό είναι αξιοσημείωτη η συλλογική προσπάθεια των μελών μιας επικούρειας κοινότητας και συγκεκριμένα το χαρακτηριστικό παράδειγμα των μελών μιας οικογενείας, να συντείνουν στον σκοπό του ηθικού κανόνα της ήδονης, βασιζόμενοι στην αλληλεγγύη της 'φιλίας'. Σκοπός τους είναι να αποδιώξουν την 'άλογίαν θυμῶ'.¹⁷³

71. «Πρὸς πάσας τὰς ἐπιθυμίας προσακτέον τὸ ἐπερώτημα τοῦτο τί μοι γενήσεται ἂν τελεσθῇ τὸ κατὰ ἐπιθυμίαν ἐπιζητούμενον; καὶ τι ἐὰν μὴ τελεσθῇ».

Μετάφραση:

«Αναφορικά με όλες τις επιθυμίες, πρέπει να προσθέσουμε το ερώτημα αυτό: τι θα συμβεί αν ολοκληρωθεί *αυτό που αναζητά η επιθυμία μας*; Και τι εάν δεν ολοκληρωθεί;»

Στο συγκεκριμένο παράθεμα, από την 'Επικούρου προσφώνησιν' προβλέπεται ο φιλοσοφικός στοχασμός εκ μέρους των συναγωγών της επικούρειας ηθικής θεώρησης, περί εκπλήρωσης των προσωπικών μας επιθυμιών. Έτσι, το άτομο τίθεται αντιμέτωπο με την 'συναίσθηση' των εμπειρικών του παραστάσεων και καθορίζει την επιλογή κι αποφυγή των έλλογων πράξεών του.

73. «Καὶ τὸ γένεσθαί τινάς *ἀληθδόνας* περὶ σῶμα λυσιτελεῖ πρὸς φυλακὴν τῶν ὁμοειδῶν».

Μετάφραση:

Το γεγονός ότι το σώμα υφίσταται κάποιους *σωματικούς πόνους*, μας προστατεύει από ὁμοιούς τους».

Στο σημείο αυτό ορίζεται η καταλυτική σημασία των σωματικών πόνων, οι οποίοι εν τη γενέσει τους προδιαθέτουν το άτομο προς την επίλυση τους, καθώς πλέον καθορίζουν οι ίδιοι το αντίκτυπο των άλογων παρορμήσεων τους. Μάλιστα ο Σέξτος Εμπειρικός αναφέρει στο έργο 'Πυρρώνειοι ὑποτυπώσεις' (III.194,398 U.s): «ὄθεν καὶ οἱ

¹⁷³ Mussbaum (1991):681

Ἐπικούρειοι δεικνύουσι νομίζουσι φύσει αἰρετὴν εἶναι τὴν ἡδονήν. τὰ γὰρ ζῶα φασιν ἅμα τῷ γενέσθαι ἀδιάστροφα ὄντα ὀρμᾶν μὲν ἐπὶ τὴν ἡδονήν μὲν ἐπὶ τὴν ἡδονήν, ἐκκλίνειν δὲ ἀλγηδόνας».

Μετάφραση:

Ὅπως αποδεικνύεται και οι Επικούρειοι θεωρούν ότι η ηδονή επιλέγεται εκ φύσεως. Διότι, λένε ότι τα αδιάφθορα ζώα, από την στιγμή της γέννησής τους, στρέφονται προς την ηδονή και απομακρύνονται από τους πόνους».

Εδώ ο φιλόσοφος, ως εκπρόσωπος του Σκεπτικισμού σημειώνει τις θεμελιώδεις αρχές της φύσης, η οποία μέσω της ηδονής, συχνά καταστέλλει τις άλογες παρορμήσεις του σώματος όλων των θνητών όντων και αποδίδει κυρίως στους ανθρώπους την εγγενή τάση της προαίρεσης, για την ορθότητα των επιλογών τους, με την ταυτόχρονη συνδήλωση των ψυχικών και σωματικών ηδονών και πόνων.

75. «*Εἰς τὰ παρωχηκότα ἀγαθὰ ἀχάριστος φωνὴ ἢ λέγουσα τέλος ὄρᾳ μακροῦ βίου».*

Μετάφραση:

« Αναφορικά με τα περασμένα αγαθά, είναι δυσάρεστη η φράση που λέει, να αναζητάς τον σκοπό της μακρόχρονης ζωής».

Για ακόμη μια φορά αναδεικνύεται η εξασφάλιση της ψυχικής ηρεμίας, ως αντιστάθμισμα της ενθύμησης παρελθουσών ‘κινητικών ηδονών’. Συνεπώς, το άτομο έχοντας επιτύχει την ψυχική του ηρεμία, μετέχει στην επίτευξη του απόλυτου αγαθού, της καταστηματικής ηδονής.

Επίλογος

Η πραγμάτευση του θέματος της επικούρειας ηθικής διδασκαλίας, όπως αυτή αναδεικνύεται από τα τρία διασωζόμενα έργα του Επικούρου: ‘Κύριαι Δόξαι’, ‘Επιστολή προς Μενουκέα’ και ‘Επικούρου Προσφώνησις’ ανέδειξε το ενδιαφέρον των μελετητών, τόσο γιατί κίνησε τα ταραγμένα νερά της ελληνιστικής και αυτοκρατορικής εποχής, όσο και για τον ιδιότυπο του χαρακτήρα της.

Εν προκειμένω, ο ηθικός βίος του Επικούρου και η κατοπινή πνευματική εξέλιξη του, υπό το πρίσμα του κοσμοπολιτισμού της ελληνιστικής εποχής και την ζύμωσή του ήδη από τα νεανικά του χρόνια με τα σημαντικότερα φιλοσοφικά ρεύματα της εποχής του, νοηματοδοτούν τον πυρήνα της φιλοσοφικής του θεωρίας περί Φυσικής, Κανονικής και Ηθικής φιλοσοφίας. Συγκεκριμένα, ο φιλόσοφος, ήρθε σε επαφή με την φιλοσοφία της Ακαδημίας, αλλά και την αριστοτελική φιλοσοφία και θέλησε να σμιλέψει το δικό του θεωρητικό σύστημα, ανακατασκευάζοντας τις πτυχές αυτών των φιλοσοφικών ρευμάτων, με άμεσες προσλήψεις τον Πλατωνικό Πάμφιλο και τον περιπατητικό Πραξιφάνη.

Το ευρύτατο φιλοσοφικό πόνημα του Επικούρου, δυστυχώς δεν διασώθηκε στο άνυσμα των χρόνων και αποτέλεσε σημείο αιχμής για τουλάχιστον 3 αιώνες, καταλαμβάνοντας το χρονικό διάστημα από τον 2^ο π.Χ αιώνα, έως τον 1^ο μ.Χ των αυτοκρατορικών χρόνων. Ο ιστορικός Διογένης Λαέρτιος, πραγματοποιεί έναν απανθισμό των διασωζόμενων έργων του, είτε υπό την μορφή επιστολών, όπως είναι τα έργα επιστολιμιαίας γραφής, στα οποία δόθηκε μια ερμηνευτική προσέγγιση, είτε υπό την μορφή αποσπασμάτων, όπως αυτό έγκειται στο έργο ‘Περί Φύσεως’, ‘Περί Κριτηρίου ή Κανών’, ‘Περί δικαιοπραγίας’, ‘Περί Βίων’ και ‘Περί Ρητορικής’.

Ωστόσο, ο επικουρισμός θα ερμηνευτεί είτε συγχρονικά, είτε διαχρονικά από τους μετέπειτα και σύγχρονους μελετητές, με την βοήθεια της συγκριτικής λογοτεχνικής πραγμάτευσης έργων τόσο των επικριτών του Επικουρισμού, όσο και υπερασπιστών αυτής, χάρη της οποίας σήμερα μας έχει διασωθεί σημαντικό, αλλά όχι αρκετό δείγμα

της επικούρειας θεώρησης. Στο πλαίσιο, λοιπόν, αυτού του συγκρητισμού, θα αναδειχθούν τα γενετικά στοιχεία της στωικής, πλατωνικής, αριστοτελικής, κυνικής και Σκεπτικής φιλοσοφίας.

Πρόκειται, λοιπόν, για την οικοδόμηση της ηθικής φιλοσοφίας, η οποία θα αναχαιτίσει την ως τότε παραδεδομένη γνωσιολογική θεωρία του πλατωνισμού περί έμφυτων ιδεών στον νου του ανθρώπου, καθώς και την θρησκευτική-υπερφυσική θεωρία περί ενός ανώτατου Κοσμικού Όντος που ρυθμίζει την φύση και την τύχη της ζωής του ατόμου, εν συναρτήσει με τον Στωικισμό που ερμηνεύει τον καθολικισμό της θείας πρόνοιας και την ανάμειξη του ατόμου στον χώρο της πολιτικής ζωής. Αντιστικτικά με τον Επικουρισμό, ο Κυνισμός είναι εκείνο το φιλοσοφικό σύστημα που θα επικεντρώσει τα βέλη του έναντι του ηδονικού ευδαιμονισμού και της διαρκούς αναζήτησης του, ως το Απόλυτο αγαθό της θνητής μας φύσης, καθώς οι εκπρόσωποι του αποστρέφονται οτιδήποτε αντιστρατεύεται την πρωτογενή φύση του ανθρώπου, όπως η διαρκής βίωση του σωματικού πόνου και η κοινωνική συμμετοχή του σε ένα καλά οργανωμένο κοινωνικό καθεστώς.

Ακόμη, η πραγμάτευση του θέματος μας, θα μας οδηγήσει στην συσχέτιση της φυσικής θεωρίας του Επικούρου, με την ανάπτυξη του συστήματος της Κανονικής, ως το Τετρακριτήριο της Αλήθειας, το οποίο οριοθετείται από τα στοιχεία των συναισθημάτων, των αισθήσεων, των προλήψεων και των φανταστικών επιβολών της διανοίας. Το εν λόγω φιλοσοφικό σύστημα έλκει την καταγωγή του από την ανασυγκρότηση της οντολογικής και γνωσιολογικής θεωρίας του, βάσει της ατομικής θεωρίας και την αλληλεπίδραση των ατόμων αυτών με την ύλη, οριζόμενη με την ιδιότυπη θεωρία περί 'ατομικής παρρεγκλίσεως', όπως τα μετουσίωσε ο φιλόσοφος ύστερα από την ενασχόλησή του με την φυσική θεωρία του Αναξαγόρα, του Αρχέλαου και του Δημόκριτου. Συνεπώς, σύμφωνα με τον τελευταίο, το σύμπαν αποκτά την ιδιοσύσταση της ύλης, ύστερα από την ταυτόχρονη συνύπαρξη κενού και ατόμων.

Πράγματι, η συσχέτιση του 'έπιλογισμού', ως μια άσκηση του επικούρειου σοφού με την αρετή της σωφροσύνης, της εγκράτειας, της δικαιοσύνης και της ανδρείας συνιστούν απείκασμα ενός ανδρός που κατέχει την αληθινή γνώση των εμπειρικών του παραστάσεων, ως μια ενεργή σύλληψη του νου στα αισθητά και ως μια πρακτική και νοητική άσκηση στην αρετή της ευδαιμονίας και του 'ζην ήδέως'. Μια τέτοια θεώρηση

φυσικά, φαίνεται ως μια ενθύμηση της αριστοτελικής ηθικής θεωρίας περί ευδαιμονίας, συναρτήσει των τεσσάρων αυτών αρετών της κλασικής διάνοησης.

Είναι χρήσιμο να σημειωθεί ότι η μετέπειτα συγγραφική δραστηριότητα λατίνων συγγραφέων της αυτοκρατορικής εποχής, όπως ο πολέμιος του Επικούρου, ο Κικέρων, ο οποίος με το έργο του 'De finibus bonorum et malorum', καθώς και το έργο σημαντικών ποιητών, όπως του Φιλόδημου, 'Περὶ θεῶν', 'Περὶ παρρησίας', 'Περὶ Φύσεως', αλλά και το εγκώμιο της Φυσικής του Επικούρου, όπως αυτό αποτυπώνεται στο έργο του Λουκρήτιου 'De rerum natura', σκιαγραφούν με ιδιαίτερη ενάργεια το φιλοσοφικό σύστημα του Επικούρου, διασώζοντας πληροφορίες που διαφορετικά θα ήταν σχεδόν επιλήψιμες για εμάς.

Τέλος, ο Επικουρισμός δεν άφησε ανεπηρέαστη την δυτική σκέψη, καθώς ανευρίσκουμε πτυχές της γνωσιολογικής θεωρίας, η οποία αποκτάται μέσω των αισθητηριακών ώσεων της ύλης, στην φιλοσοφική θεωρία του Hobbes και του Lock, ενώ παράλληλα, ανευρίσκουμε σπέρματα της Φυσικής θεωρίας του Επικούρου, στο καρντεσιανό σύστημα περί κενού και ατομικής ύλης, τα οποία στην κοινή τους αλληλεπίδραση, μεθερμηνεύουν την ερμηνεία του μηχανιστικού σύμπαντος.

Βιβλιογραφία

1. A.A.Long, 2012. «Ηδονή και κοινωνική χρησιμότητα. Οι αρετές του να είσαι Επικούρειος». Στο: Γ.Ζωγραφίδης, επιμ. *Επικούρεια Ηθική Φιλοσοφία*. Θεσσαλονίκη: Θύραθεν.σ.73-102
2. A.H.Armstrong,1938.The Gods in Plato,Plotinus, Epicurus. *The Classical Quarterly*.Vol. 32,pp. 190-196.
3. A.J.Festugière, 1999. *Ο Επίκουρος και οι θεοί του*. Θεσσαλονίκη: Θύραθεν.
4. A.Koen, 2005. *Η φιλοσοφία του Επικούρου*. Θεσσαλονίκη: Θύραθεν.
5. Ad Bergsma, G. P. A. C. L., 28 February 2007. "Happiness in the Garden of Epicurus". *Springer Science and Business Media B.V.*2007.
6. Anderson, E., 2002. *Ο Επίκουρος στον 21ο αι.*. Θεσσαλονίκη: Θύραθεν.
7. Brown, E., 2002. Epicurus on the Value of Friendship. *Classical Philology*, January, Vol. 1, pp. 68-80.
8. C.Bortlett, R., 2002. Socratic Political Philosophy and the Problem of Virtue. *The American Political Science Review*, Vol.96,pp.525-533.
9. Claude Mossé, A. S.-G., 2011. *ΕΠΙΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ(2000-31π.Χ)*. XII επιμ. Αθήνα: Παπαδήμας.
10. D.J.Furley, 2012. «Οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς;». Στο: Γ.Ζωγραφίδης, επιμ. *Επικούρεια ηθική φιλοσοφία.Μελέτες*. Θεσσαλονίκη: Θύραθεν.σ.189-210.
11. D.Sedley, 2012. «Ο Επίκουρος και οι αντίπαλοί του στη φιλοσοφία». Στο: Γ.Ζωγραφίδης, επιμ. *Επικούρεια ηθική φιλοσοφία,Μελέτες*. Θεσσαλονίκη: Θύραθεν.
12. Dawn wood, 2010. "Epicureanism and the Poetics of Consumption". *International Journal of Consumer Studies*,Vol.34.pp.369-374.
13. Hatcinson, D., 2000. *Επίκουρος.Κείμενα.Πηγές της επικούρειας φιλοσοφίας και τέχνης του Ζην*. Θεσσαλονίκη: Θύραθεν.
14. J.M.Armstrong, 2012. «Επικούρεια δικαιοσύνη». Στο: Γ.Ζωγραφίδης, επιμ. *Επικούρεια Ηθική Φιλοσοφία.Μελέτες*. Θεσσαλονίκη: Θύραθεν.
15. J.M.Cooper, 2012. «Ηδονή και επιθυμία στον Επίκουρο». Στο: Γ.Ζωγραφίδης, επιμ. *Επικούρεια Ηθική Φιλοσοφία.Μελέτες*. Θεσσαλονίκη: Θύραθεν.
16. Kechagia-Onseiko, E., 2014. "Plutarch and Epicureanism". Στο:Mark Beck,ed. *A Companion to Plutarch* . USA:Blackwell.pp.104-120.

17. Kerferd, G., 1971. Epicurus doctrine of the soul. *Phronesis*. Uk: University of Manchester. pp.80-96.
18. Konstan, D., 2003. "Epicureanism". Στο: Christopher Shields, ed. *The Blackwell Guide to Ancient Philosophy*. USA: Blackwell. pp.237-252.
19. Lesky, A., 2014. *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
20. Long, A., 1971. "Aisthesis, prolepsis and linguistic Theory in Epicurus". *Bulletin of the Institute of Classical Studies*. University college London. pp.114-133.
21. Mathew, E., 2012. «Μπορούν οι Επικούρειοι να είναι φίλοι;». Στο: *Επικούρεια Ηθική Φιλοσοφία. Μελέτες*. Θεσσαλονίκη: Θύραθεν. σ.267-291.
22. Morel, P M., 2006. "Epicureanism". Στο: Mary Louise Gill and Pierre Pellegrin, ed. *A companion to Ancient Philosophy*. USA: Blackwell.
23. Mussbaum, M., 1991. Epicurus Ethical Theory. The Pleasures of Invulnerability. *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol.51, September, No.3, pp. 677-687.
24. Nemeth, A., 2017. *Issues in ancient philosophy. Epicurus on the self*. New York: Routledge.
25. Nikolsky, B., 2001. Epicurus on Pleasure. *Phronesis*, February, No. 4, pp. 440-465.
26. Oatley K., 2004. "Medicine for the soul. From Epicureans and Stoics via the Seven Deadly Sins to Cognitive Therapy". Στο: Keith Oatley, ed. *Emotions. A Brief History*. USA. pp.39-57.
27. R. Morrison, D., 2006. "Socrates". Στο: Mary Louise Gill and Pierre Pellegrin, ed. *A companion to Ancient Philosophy*. USA: Blackwell. pp.101-118.
28. Rosenbaum, S., 1990. Epicurus On Pleasure and the Complete Life. *The Monist. Hellenistic Studies*, Vol.73, January, No. 1, pp.21-41.
29. Sharples. R. W., 2002. *Στωϊκοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί. Μια εισαγωγή στην ελληνιστική φιλοσοφία*. Θεσσαλονίκη: Θύραθεν.
30. Γιαπιτζάκης, Χ., 2014. *Επικουρείων Δόξαι. Η Τέχνη της Ευδαιμονίας*. Θεσσαλονίκη: Θύραθεν .
31. Ζωγραφίδης, Γ., 2009. *Επίκουρος, Ηθική. Η θεραπεία της ψυχής*. Αθήνα: Ζήτρος.
32. Θεοδωρίδης, Χ., 2019. *Η αληθινή όψη του αρχαίου κόσμου*. Αθήνα: Εστία.
33. Ροβήρος, Μ., 2010. *ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ*. ΑΘΗΝΑ: ΕΞΑΝΤΑΣ.

Στερεότυπες εκδόσεις

1. H. Usener, *Epicurea*. Λειψία: Teubner, 1887
2. C. Wotke, Usener, Vaticanus gr. 1950, 1888
3. P. Gassendi, *Diogenis Laertii Liber X cum nova Interpretatione et Notis*, στα *Opera Omnia*, τ. 5. Λυών 1658, I-166
4. R. D. Hicks, *Diogenis Laertius, Lives of The Eminent Philosophers*, β' τόμος, Loeb Classical Library, 1925
5. Γ. Ζωγραφίδης: *Επίκουρος, Ηθική*, εκδ. Ζήτρος, 2009
6. Αιλιανός, *Ποικίλαι Ιστορίαι*, εκδ. Κάκτος
7. Konstan David, Diskin Clay, Clarence Glad, Johan Thom, James Ware, *Philodemus On Frank Criticism*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 1998
8. Σενέκας, *Epistulae Morales*, εκδ. L. D. Reynolds. Oxford Classical Texts
9. Πορφύριος, *Πρὸς Μαρκέλλαν*, εκδ. W. Potcher, Leiden Brill, 1969
10. Λουκρήτιος, *De Rerum Natura*, εκδ. Loeb, 1975
11. Κικέρων, *De Finibus bonorum et malorum*, εκδ. J. S. Reid, Λονδίνο, 1925
12. Αέτιος, *Συναγωγή*, εκδ. H. Diels. Doxographi Graeci. Βερολίνο, 1979
13. Διογένης Οινσανδέας: Smith, Martin Ferguson, "Excavations at Oinoanda 1997: The New Epicurean Texts", *Anatolian Studies* 48, 1998
14. Πορφύριος, *Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων*, εκδ. Loeb, 1950
15. H. S. Long, *Diogeni Laertii Vitae Philosophorum*, β' τόμος, Clarendon Press (Oxford Classical Texts) 1964
16. Ὅτι οὐδὲ ζῆν ἐστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον, Πρὸς Κωλωτήν, Εἰ καλῶς εἴρηται τὸ λάθε βιώσας, εκδ. Κάκτος
17. G. Arrighetti, *Epicuro Opere*, εκδ. Einaudi (Biblioteca di Cultura filosofica), Τορίνο, 1973